

Универзитет “Св. Кирил и Методиј” - Скопје
Правен факултет “Јустинијан Први” - Скопје

**ДВИЖЕЊАТА ЗА НЕЗАВИСНОСТ, ПРАВОТО НА
САМООПРЕДЕЛУВАЊЕ И БЕЗБЕДНОСТА НА МАЛИТЕ ДРЖАВИ**

- докторска дисертација -

Кандидат:
М-р Ана Виткова

Ментор:
Проф. д-р Татјана Петрушевска

Скопје, септември 2020

Содржина

Вовед.....	4
1. Поимно определување.....	7
2. Движењата за независност.....	12
2.1 Суверенитетот во меѓународното право.....	16
2.1.1 Од суверенитет кон правен субјективитет.....	19
2.1.1.1 Суверенитетот и самоопределувањето.....	21
2.1.1.2 Меѓународен субјективитет.....	23
2.1.2 Признавање во меѓународното право.....	25
2.1.3 Правните последици од признавање на власта.....	27
2.2 Нација и национализам.....	29
2.2.1 Ефектите од национализмот.....	32
2.2.2 Државјани и малцинства на државна територија.....	38
2.3 Државната власт и отпорот кон неа.....	43
2.4 Кога отпорот станува движење.....	45
2.4.1 Движења за независност кои би можеле да го променат светот.....	50
2.4.2 Европски минати искуства	59
2.4.3 Движења кои останаа запаметени.....	66
2.5 Последиците на движењата за независност.....	71
2.6 Автономијата како решение.....	77
3. Правото на самоопределување.....	83

3.1 Меѓународното право како основа.....	83
3.2 Носители на правото на самоопределување.....	90
3.3 Значењето на правото на самоопределување.....	93
3.4 Развојот на самоопределувањето.....	96
3.5 Суштината на самоопределувањето.....	103
3.6 Самоопределувањето и нациите без држави.....	107
3.6.1 Препознавање на разликите.....	109
3.6.2 Доделување автономија.....	111
3.6.3 Основање на федерација.....	112
3.6.4 Негирање на разликите.....	114
3.7 Различните политички сценарија кон самоопределувањето.....	117
4. Безбедноста на малите држави.....	123
4.1 Националната безбедност и улогата на државата.....	125
4.2 Несигурното опкружување.....	127
4.2.1 Современите закани и ризици.....	130
4.2.2 Новите видови војни и општествената безбедност.....	132
4.3 Слабите модерни држави.....	135
4.4 Моќ и насилство – политика и војна.....	139
4.4.1 Војните за човекови права.....	142
4.5 Големите и малите сили.....	145
4.5.1 Малите држави во меѓународните односи.....	149
4.6 Безбедноста на малите Европски држави.....	152
4.6.1 Заштитниците на малите држави.....	154
4.6.2 Европската Унија и малите држави.....	155
4.6.3 Европската Унија како безбедносен фактор.....	159
4.6.3.1 Можности за Европските мали држави.....	164
4.7 Можни сценарија за малите држави.....	166
5. Заклучок.....	169

Вовед

Во различни периоди од животот, културните, јазичните, религиозните и политичките разлики, ги доведуваат луѓето до фаза кога тие бараат независност од нивните власти. Политичката слобода не е секогаш целта на овие движења и таа не секогаш се реализира, но независно од промените кои се случуваат, луѓето кои припаѓаат на таа група, носат одредена гордост во нивната култура или географско подрачје кое ги разликува од другите. Овие движења за независност може да бараат не повеќе од поголема автономија или да бидат признати како национално малцинство.

Движењата за независност, особено оние кои употребуваат сила, се сметаат за незаконски и недозволиви, но од друга страна, како и Обединетите Нации, така и многу автори остануваат на ставот дека овие движења го претставуваат самоопределувањето кое е дел од модерното меѓународно право. Има многу добри причини да се препознае неговиот правен карактер, како по процесот на негово вклучување во Повелбата на Обединетите Нации и уште повеќе по неговото препознавање од државите како еден од основните принципи на меѓународното право. Тоа го вклучува правото на народите на веќе постоечка држава, слободно да го бираат нивниот политички систем и да го гледат неговиот економски, социјален и културен развој.

Истовремено, секоја современа држава треба да овозможи демократска форма на владеење во кое ќе бидат еднакво застапени сите народи, без никаква интервенција од нејзина страна. Правниот пристап кон правото за самоопределување адресира неколку работи. На пример, кој е носител на тоа право? На кому тоа право му припаѓа? Кој го сочинува “народот”? До каде може да се оди со реализацијата на ова право? Самоопределувањето може да се аплицира внатре во некоја држава или надвор од неа. Досега, деколонизацијата претставуваше цврсто тло врз кое се остваруваше ова право. Но, принципот на самоопределување земен надвор од контекстот на деколонизација, има експлозивен потенцијал: администрирани територии се одделија од нивните

матични држави што сведочи дека поделбите генерално се можни врз основа на самоопределувачкиот принцип, иако ова се случува кога правата на овие народи се прекршувани на многу начини. Прашањето кое се наметнува е кога внатрешното право преминува надвор од границите на една земја? Принципот на демократско владеење еволуирал во меѓународното право да се сфаќа на начин што државната моќ се смета за легитимна ако нејзините корени се во волјата на народот. Но, ни една држава не го сфаќа ова право како право на федерализација или автономија внатре во неа. Бидејќи скоро секоја држава е хетерогена и плуралистична, духот на самоопределувањето ќе се запази ако се гарантира одредена културна и политичка автономија внатре во државата. Постојат и примери кога е политички фер да се гарантираат специјални права на одредени групи на народи со цел да се овозможи да учествуваат ефективно во процесот на носење на одлуки на државно ниво, како заштитата на малцинствата и сл.

Но, правото на самоопределување кое го практикуваат движењата за независност е сеуште подложно на злоупотреби. Светот е соочен со случаи на етно-национализам кои се спротивставуваат на основните принципи на човечко достоинство и човекови права, а се карактеризираат со депортации, граѓански рестрикции, асимилации и слично што ги прави некомпатибилни со правото на самоопределување, политичката слобода и демократското носење на одлуки како основни поими при постоење на политичка свест и политичка волја.

Клучното прашање кое го наметнуваат овие појави е како овие движења за независност влијаат на безбедноста на малите држави? Малите држави кои и онака се соочени со предизвици да го пронајдат соодветниот начин на управување и заштита од надворешните закани, се соочуваат со глобализацијата и поврзаноста на светот како никогаш досега. Сега се повеќе мали држави се клучните играчи во светската политика. Меѓународниот систем се менува во корист на малите држави на начин што тие играат клучна улога во свет каде што прашањето е не колку си голем, туку што имаш да понудиш на глобалната заедница. Клучен фактор за поголемата видливост и присутност на малите држави е зголемувањето на демократијата во нив, стимулирана од глобализацијата, технологијата, трговијата, комуникацијата и социјалната трансформација. Но, малите држави се соочуваат со многу големи предизвици

во таа насока, некои и круцијални за нивното постоење. Новото време ги носи се поголемите слободи и права на народите, особено во земји со различности како етнички, религиски, расни итн. Но, што тоа значи за безбедноста на малите држави? Дали се тие побезбедни ако во нив слободно се изразува правото на самоопределување дури и ако тоа излезе надвор од нејзините граници? Или пак тие треба да воспостават цврст и сигурен безбедносен систем, раководен од власта избрана на демократски начин, кој ќе ја чува безбедноста на државата со тоа што нема да дозволува вакви движења да излезат од границите на нивната земја? Конфликтот кој се јавува помеѓу загарантираните права и слободи на самоопределување од една страна, и безбедносниот штит на секоја држава кој ја чува нејзината сувереност и територијалниот интегритет, е значаен пример за малите држави и нивното влијае во светски рамки. Какво е влијанието врз безбедноста на малите држави и што е подобро за нив од тој аспект? Иако се мали, овие држави честопати се двигатели на нови идеи, имаат чисти и јасни цели и не носат багаж од минатото, што ги прави се позначајни на меѓународната сцена.

Новиот светски поредок и промените во меѓународната политика се сметаше дека ќе донесат поголема стабилност на глобално ниво. Но, наметнувањето на одредени држави како големи сили во новото време, донесе многу предизвици за веќе поставената безбедносна структура. Сите системски промени имаат голем ефект особено на малите држави.

1. Поимно определување

Движењата за независност ги карактеризираат нивните активни членови, барањето за поголема автономија на одреден географски реон и тоа дека тие се граѓани обично на истиот конфликтен регион, не доаѓаат од други земји. Исто така, претставуваат одреден ентитет, автономна област, преферираат свое име и своја влада, кај некои се јавуваат и нивни вооружени сили, сето тоа со цел добивање на независност или поголема автономија базирана на регион, етникум, религија, раса и слично. Може да се легални или илегални движења кои барале промена на одреден режим или нивна независност, тие се сметаат за сепаратисти кои често користат и насилство за постигнување на нивните цели па поради тоа од нивните критичари се нарекуваат и терористички движења. Движењата за независност имаат различни нивоа на поддршка и присутни се особено во поновата историја како резултат на концептот за основни човекови слободи и права во духот на демократијата и либерализмот.

Така, почнувајќи од референдумот за независност во Шкотска во септември 2014 г., се обнови интересот кај сепаратистичките движења. И покрај неуспехот на Единбург да се одвои од Лондон, публицитетот и успешноста на нивната кампања доведоа до големи економски и политички потреси во Обединетото Кралство. Шкотланѓаните инспирираа и други сепаратистички движења од Каталонија во Шпанија па се до Курдите во Блискиот Исток, да направат свои барања за независност во морето на глобалната политика.

Моментите по шкотскиот референдум, беа од корист за сфаќањето на јавноста за модерните движења за независност. Докажаа дека овие движења не се само неважни регионално-етнички бунтувања против комфорниот статус-кво, туку се често добро поддржани и теоретски издржани обиди да се приближи сувереноста поблиску до народот. Тие помогнаа во сфаќањето дека сепаратизмот не секогаш е насилна борба, туку може да биде постигнат и со взамен бенефит на мирен начин, како помеѓу Норвешка и Шведска на почетокот на 20-тиот век или Чешка и Словачка во 1990-тите години. Но, и

покрај ваквите примери, тешко е да не се споменат движењата за независност денес во светски рамки како Абхазија и Јужна Осетија во Грузија, Курдското движење и сл., кои предизвикуваат конфликти од тензии помеѓу Русија и Украина, па се до борбата против Исламската држава.

Делумно, ова е поради фактот дека има голем број на вакви движења во светот и тоа најмалку педесетина во Африка, отприлика по едно во секоја држава од САД и најмалку четириесетина во Европа, а ги има и во Азија, Јужна Америка, дури и во Океанија. Сето ова придонесува тешко да се разликуваат овие движења и кои од нив да се сфатат посериозно. Но, сепак има неколку движења за независност кои имаат реална моќ да ја реоформат геополитиката во светот на начин што одекнуваат постојано во светската политика.

Движењата за независност се тесно поврзани со правото на самоопределување. Тоа претставува право на секој човек да одлучува за својата положба на интернационално ниво. Правото на самоопределување е суштински принцип на меѓународното право, кое произлегува како од обичајното меѓународно право, така и од пишаното меѓународно право. Ова право е препознаено како генерален принцип во повеќе меѓународни договори, на пример во Повелбата на Обединетите Нации, како и во Меѓународната конвенција за граѓански и политички права, како право на сите народи. Повелбата на Обединетите Нации се повикува на правото на самоопределување во контекст на меѓународна безбедност и стабилност, а овој пристап се базира на функцијата на ова право – да ја одржи и промовира стабилноста и правдата во меѓународните односи.

Опсегот и целта на правото на самоопределување значајно еволуирале во 20-тиот век. Во раните 1990-ти, се зголеми меѓународната поддршка во однос на правото на секој човек за самоопределување. Ова доведе до успешни движења за отцепување после Првата и Втората светска војна, а постави и погодно тло за деколонизацијата во 1960-тите. Современите сфаќања за правото на самоопределување обично прават разлика помеѓу внатрешно кое се однесува на различни политички и социјални права, како и надворешно самоопределување кое значи целосна правна независност за одреден народ на пошироката политичко-правна сцена.

Есенцијално, правото на самоопределување е право за одредување на сопствената судбина, односно овој принцип им дозволува на луѓето да го одберат сопствениот политички статус и да го одредат својот економски, културен и социјален развој. Важноста лежи во правото на избор, со тоа што резултатот од изборот не треба да влијае на постоењето на самото право на избор. Во пракса, правото за културна автономија може да биде полесно препознаено од државите, но барањата за независност е поизвесно дека ќе бидат одбиени од страна на државите. Како и да е, правото на самоопределување е препознаено во меѓународното право како право на процесот, не на исходот, на самоопределување кое припаѓа на луѓето, не на држави или влади. Тоа е кардинален принцип во модерното меѓународно право и означува дека нациите, базирано на почитта за принципот на еднакви права и еднаквост на шансите, имаат право слободно да го бираат нивниот суверенитет и меѓународниот политички статус, без никакви влијанија.

На светската политичка сцена, големите и силни држави се многу влијателни во насочување на меѓународниот систем во промовирање на нивните интереси. Тие и подобро се справуваат со движењата за независност кои го промовираат правото на самоопределување во модерно време. Но, малите држави, имаат поинаков став во меѓународната политика. Тие мора да развијат посебни стратегии за да овозможат безбедна средина и опкружување за своите граѓани, формираат регионални алијанси, стануваат членки на интернационални институции или создаваат цврсти конекции со најмоќните држави во светот. Иако нема јасна и прецизна дефиниција за тоа што ја прави една држава мала, постојат повеќе пристапи како квалитативни: физичките и географски карактеристики, изолираноста и ранливоста, како и квантитативни: површина, број на население, приходите по глава на жител итн. Бројот на малите држави и нивната положба постојано се менува, за што придонесува и непрекинатиот процес на глобализација кој постојано ги притиска малите држави сами да се борат за нивната трговија, економски и политички релации.

Во 20-тиот век, научивме многу лекции од малите држави кои се создадоа иако беа доминирани од супермоќи или агресија, како и од поделбата и нестабилноста во големите држави. Но, безбедноста како концепт е многу поширок. Безбедноста токму на малите држави е во фокусот на вниманието во

поново време. Традиционалното сфаќање за безбедноста е одговорно за нееднаквоста и за безбедносните дилеми кои сеуште постојат. Меѓународниот систем им дава двосмислена положба на малите држави. Надворешните и внатрешните закани треба да бидат анализирани до детали за да се донесат јасни заклучоци. Но, сепак овие фактори влијаат на можностите за зачувување на автономијата на малите држави и тоа на нивното стратешко значење, степенот на тензија помеѓу големите сили, историјата на односите помеѓу малата држава и нејзината најблиска голема сила, политиките на малата држава спрема големите сили, како и меѓувладините институции во безбедносното поле.

Во новоформираната безбедносна средина, малите држави се стремат кон тоа да формираат алијанси на регионално или интернационално ниво, со цел зацврстување на сопствената безбедност, поради нивниот недостиг на ресурси како население, големина или економски ефекти. Малите држави отсекогаш биле ранливи под притисок на големите соседи, додека нивната контрола врз стратешки ресурси ја зацврстува нивната позиција. На тој начин тие се обидуваат да заземат значајно место под заштитниот штит на некоја поголема организација, позиција која не се во можност да си ја обезбедат самите.

Но, кога станува збор за зајакнување на демократијата и човековите права, меѓународните ангажмани и политичката креативност, најважната улога припаѓа на малите држави. Придонесот кој тие го имаат во реформирање на меѓународната заедница и правењето на светот поцивилизирано место за живеење, се во поголеми пропорции од нивната мала популација, територија и економска сила. Други фактори се оние кои ги прават малите држави влијателни играчи, како нивното вклучување во политички акции кои се незамисливи доколку во нив се вклучат големите држави.

Историјата покажала дека малите држави може да служат како креативен форум за демократија, право и правна држава, како модели за цивилизирано општество и транспарентно владеење, како арена за креативна политичка мисла и оригинални идеи. Малите држави се добро позиционирани да бидат занимливи политички сцени во кои движењата за независност кои го остваруваат нивното право на самоопределување во поновата историја имаат

големо влијание во нивниот опстанок како држави. Сепак, малите држави имаат една многу важна карактеристика: тие не претставуваат опасност за никого. Не постои ризик за соработка со нив, тие немаат скриена агенда и дејствуваат директно. Многу врати, кои остануваат затворени за големите земји, за нив се отворени и затоа нивниот придонес е многу значаен за меѓународната политика и меѓународното право.

Поради сите овие причини, малите држави се соочуваат со многу предизвици во иднина во глобалниот систем. Преземајќи ја одговорноста за нивната иднина, ќе си помогнат да ги надминат сопствените слабости. Добро владеење со политичка стабилност е императив за малите држави. Малите држави треба да бидат охрабрени да продолжат со активна дипломатија на меѓународната сцена. Регионалната соработка и поголемата интеграција ќе им овозможат на малите држави да се претстават како играчи со поголем ефект и влијание врз безбедноста и другите области на меѓународен план.

2. Движењата за независност

Постоечкиот меѓународен систем, базиран исклучиво на нации-држави, ја има својата основа во Вестфалискиот договор¹ од 1648 година, кој ја постави правната основа на модерното државништво, а следствено и правилата на модерниот меѓународен систем кој го дал приматот на принципот на суверенитет. Овој принцип има три компоненти, прво суверените и монарсите не се предмет на било кој повисок политички авторитет, односно кралевите и кралиците се независни и еднакви меѓу себе; второ, странците немаат право да се мешаат во суверената јурисдикција на религиска основа; и трето, државите се примарни актери во меѓународниот систем и тој зависи од нивната согласност.

Како резултат на Вестфалискиот договор, се појавија уште два концепти кои се сеуште релевантни за улогата и функцијата на државата, тоа се концептите на територијалност и автономија. Територијалниот принцип го подразбира тоа дека човечкиот вид е организиран во ексклузивни територијални заедници со фиксни граници, додека автономијата покажува дека државите функционираат како автономни средини на политичка, социјална и економска активност во нејзините граници, кои ја одвојуваат домашната сцена од надворешниот свет. Заедно, принципите на суверенитет, територијалност и автономија ја сочинуваат основата на меѓународните политички, економски и правни системи во изминатите 300 години.²

Терминот нација-држава се состои од два термини кои имаат посебно значење, па така под нација се подразбира социолошки термин кој се однесува

¹ Вестфалискиот мир претставува Европски договор кој датира од 1648 година и со кој бил ставен крај на осумдесет годишната војна помеѓу Шпанија и Холандија, но и на триесет годишните војни во Европската историја помеѓу различни нации и од религиозни, територијални причини, од трговско ривалство и сл. Мировните преговори се одвивале почнувајќи од 1644 година во Вестфалиските градови – Мунстер и Оснабрук, а војните завршиле со Вестфалискиот договор од 1648 година, по кој мапата на Европа драстично се променила со промовирање на концептот на територијален суверенитет кај државите.

² Baylis and Smith, *The Globalization of World Politics*, 3rd Edition, Oxford University Press: Oxford,

² Baylis and Smith, *The Globalization of World Politics*, 3rd Edition, Oxford University Press: Oxford, 2006, стр. 30.

на група на луѓе кои имаат чувство на припадност едни кон други³ базирана на јазик, етничко и географско потекло, култура и слично, додека терминот држава е политички термин кој вклучува неколку елементи: население, територија, власт и суверенитет. Во основа, терминот нација го симболизира социјалното единство на луѓето, а терминот држава ја политизира таа заедница. Така, за нација-држава се смета политичка заедница во која државата има легитимитет на територијата која претставува одредена нација и таа постои кога сите припадници на една нација се организирани во единствена држава, без други заедници или малцинства да бидат застапени. Иако овој термин често се користи во науката, такви ентитети во вистинска смисла всушност не постојат.

Државата стана основна форма на политичка организација на модерното време, иако не било отсекогаш така, односно луѓето се идентификувале со други политички организации низ историјата, како племиња, градови-држави, империи, феудални општества и други. Иако нацијата-држава е моментално доминантна форма на политичка организација, не значи дека така и ќе остане во иднина. Улогата на нацијата-држава е да обезбеди политички или јавни добра и услуги на луѓето кои живеат во нејзините граници. Способноста на државата се цени според тоа колку ефикасно овие добра и услуги се обезбедуваат на граѓаните. Безбедноста е најважното од овие добра и услуги и се подразбира во најширока смисла на зборот. Останати важни функции кои ги обезбедува државата се слобода да се учествува во политичкиот процес, медицинска грижа, образование, инфраструктура, одржлив финансиски систем и можноста за економски напредок. Во основа, државите треба да ја гарантира безбедноста, како и политичка, социјална и економска благосостојба на нејзините граѓани.

Нацијата-држава, како доминантна социјално-политичка организација, отсекогаш требала да се справува со закани по нејзиното постоење кои се менувале во различните периоди низ историјата, а денес доаѓаат од различни извори. Процесот на глобализација донесе нови предизвици и за државите и за меѓународниот систем, особено преку новите технологии во комуникациите и транспортот кои овозможуваат информациите и добрата да патуваат многу

³ Leon P. Baradat, Political Ideologies: their origins and impact, 5th Edition, Prentice - Hall International: New Jersey, 1994, стр. 41.

побрзо и послободно отколку порано и со помала контрола. Сето ова придонесе и за зголемување на бројот на моќни не-државни актери во меѓународниот систем, иако во некои области, државите по своја волја пренесоа дел од својот суверенитет на овие не-државни актери. Во други случаи, државите немаат многу избор како на пример нивното суверено право на регулирање на прашања и цени за земја, работна сила, капитал и друго, кои транснационалните компании ги користат во своја полза и често на товар на нацијата на која се однесува. Постојат и мислења дека владите ги отежнуваат процесите на слободно движење на добра, услуги и луѓе на глобално ниво, а помалку регулатива би го направила глобалниот пазар поинтегриран и ефикасен.

Нациите-држави исто така го немаат повеќе монополот за војна и конфликт, бидејќи постојат не-државни актери кои имаат капацитет и намера да започнат воен конфликт зад границите на било која држава. Дополнително, постојат и поединци насекаде во светот кои се идентификуваат со групи и цели над националните граници, на начин кој има сериозни последици за нациите-држави, како на пример религиозни групи како исламската или пак еколошки групи како Гринпис, способни да обезбедат и средства за постигнување на нивните цели. Сепак, најголемата закана со која се соочуваат нациите-држави, а следствено и меѓународниот систем, се непријателски малцинства кои бараат независност. Капацитетите и можностите на државите се сега многу поразлични отколку порано, па така додека во 1914 година имало 55 признаени држави, денес, а почнувајќи од 2011 година, има вкупно 195 држави од кои 193 признаени држави од Организацијата на Обединетите Нации (освен Светата Столица (Ватикан) и Палестина). Но, промовирањето дури и на мирна поделба на државите заради одвојување на националните идентитети, често ги уништува политичките и економските врски и резултира со зголемен број на држави кои се нестабилни и пропаѓаат.

Сепак, како што растела комплексноста на заедницата, се истакнувала важноста на државата како независна единка во меѓународниот систем и особено фактот дека таа е суверена во рамки на својата територија и како таква треба да биде прифатена од страна на другите држави. На суверенитетот во односите помеѓу државите укажува независноста за која се смета како на право да се извршуваат функциите на државата со исклучување на било која друга

држава. Развојот на организацијата на државите и развојот на меѓународното право ја утврдија ексклузивната компетенција на државата во однос на нејзината сопствена територија. Територијалниот суверенитет вклучува ексклузивно право да се остварат активностите на државата, односно тоа право има како последица да ги заштитува и правата на другите држави, особено нивниот интегритет и неприкосновеност, заедно со правата што секоја држава може да ги бара за своите граѓани во странство. Без манифестирање на својот територијален суверенитет на начин кој е соодветен за државата, но и за меѓународното право, државата не може да ја исполни својата должност. Тој служи да ги подели народите со простор во кој се насочени активностите на граѓаните и на државата и тоа со минимумот на заштита за кој меѓународното право е гаранција.

Но, државите не се единствени ентитети што може да контролираат територија односно тоа може да бидат и групи на население кои живеат на таа територија, движења за национално ослободување и слично. За да се разберат целите од давање административна контрола на таа територија, треба да се оцени како работи таквата контрола и дали власта на непризнаената територија ја остварува својата функција на држава. Во таков случај другите држави одлучуваат за чинот на признавање, а признавањето од страна на членките на меѓународната заедница и понатаму останува да биде важен фактор во утврдување на постоењето на некоја држава. Иако меѓународното непризнавање на државноста не го прави ентитетот немоќен или незаштитен од меѓународното право, поголемата препознатливост и признание за постоење и остварување на функција на држава, доведува до зголемување на важноста на меѓународен план и целосно преземање на улогата на еднаков чинител во меѓународните текови.

Меѓународното право одговара на промените во општеството, политички, идеолошки и морални, и оттаму ги препознава и минималните акти на суверенитет кои се неопходни за нечие препознавање и признавање како власт на одредена територија, притоа почитувајќи го правото на самоопределување на жителите на таа територија. Но, имајќи ги во предвид примерите од поновата историја, се чини дека сегашниот меѓународен правен систем ги привилегира едните, а ги замолчува другите и ги ограничува идентитетите на поединците со оние што се дефинирани со државните граници.

Ефектот од ова е дека се зацврстува државно базираната рамка на меѓународниот правен систем и го ограничува влијанието на другите фактори. Ова е поради тоа што овој систем, кој традиционално се сфаќал како природен, го легитимирал покорувањето и дисциплинските ефекти од европските капиталистички режими на сила.

2.1 Суверенитетот во меѓународното право

Меѓународното право во интеракција со националното ја покажува борбата меѓу државниот суверенитет и меѓународниот поредок. Додека меѓународниот поредок цели кон меѓународно општество во согласност со општите интереси на меѓународната заедница, државниот суверенитет им служи на државите да се заштитат од интервенција на меѓународното право во неговиот внатрешен правен систем. Луѓето кои живеат на одредена територија, имаат и суверенитет врз таа територија и тоа преку правото на самоопределување кое може да биде применето доколку тие слободно одлучат за тоа.

Суверенитетот е еден од фундаменталните концепти во меѓународното право и е составен дел на принципот на еднаквост на државите, територијалниот интегритет и независноста. Тој е круцијален за извршување на овластувањата на државата над нејзината територија и како последица, секоја држава има обврска да го почитува суверенитетот на другите држави.

Прашањето кое се појавува е кој може да биде предмет на меѓународното право и обврски, односно дали се тоа само држави или и територијални субјекти, група на лица, поединци и сл. Иако, поголемо значење во оваа област имаат државите како ентитети на меѓународното право, се појавуваат и меѓународни организации, корпорации, независни територии како носители на меѓународниот правен субјективитет. Да се биде препознаен на ниво на меѓународно право, значи да се има и права и обврски како субјект на меѓународен план. Сепак, има голем број на фактори кои влијаат на стекнување на тој статус, меѓу нив е и признавањето од страна на други држави.

Значењето кое го има суверенитетот на една држава кон надвор е применувањето и единството на државната власт. Тој го овозможува единственото одлучување и дејствување на политичката заедница која како таква има значење во меѓународните односи како субјект кој е имател на права и субјект кој доследно ќе ги исполни преземените обврски. Консолидираната државна власт ја отсликува внатрешната страна на суверенитетот кој ја гарантира неповредливоста на внатрешните надлежности на државата од страна на некоја друга држава. Така една суверена држава е независна и за неа важи забрана за интервенција на друга држава како неотповиклив елемент на државноста, а истовремено значи и способност за склучување на договори со други суверени држави од аспект на меѓународно право. Во меѓународното право иако важи објективноста и еднаквата важност за сите држави, не се занемарува и политичката моќ, која доколку нема потенцијал во една држава, правото ќе биде само обична рамка без големо значење.

Денес постои поголема зависност меѓу државите членки од страна на меѓународната заедница чии надлежности навлегуваат во правото на државите-членки, а со тоа и во традиционалните државни надлежности. На тој начин полка се менува и претставата за државите кои од затворени системи со суверени права, се заменуваат со модел на држави кои се меѓународно зависни и соработуваат едни со други, притоа не застанувајќи пред суверените права на самите држави. Со напредната организација на меѓународната заедница, правилата на однесување од меѓународното право, доведуваат до тоа внатрешните норми во државата кои се спротивни на оние на меѓународното право, да не се спроведуваат. На тој начин, се доаѓа до ефикасен и хомоген наддржавен правен поредок кој ја прави меѓународната заедница организирана т.н светска држава на која државните права и ги дава консолидацијата на моќ. Делот од легитимната власт на државите кој се пренесува на меѓународната заедница, значи и давање на налог од меѓународното право, но и моќ за спроведување на дејствија против меѓудржавни напади, непочитување на човековите права, меѓународни злосторства и сл., ситуации во кои со заемно дејство на државите се применуваат соодветни мерки.

Меѓународното право во општа смисла опфаќа предвидено идно однесување на државата, а во случај на непочитување, тоа претставува основа за санкции од страна на меѓународната заедница. На тој начин се доаѓа до

меѓудржавната зависност со дадените правила кои мора да се почитуваат во договорите доколку се склучат такви. Во областа на меѓународното право постои и елемент на преминување преку сопствениот правен поредок и давање на моќта на поединечните држави за одредени прашања. Според теоријата, приматот припаѓа на меѓународното право, чии норми важат со директно внатрешно државно влијание, а истовремено внатрешните закони кои не се во согласност со меѓународното право се неважечки. Највисокото ниво на компетенција не го формираат нормите донесени од државата, туку оние од наднационалното право. Значи државите имаат највисоки компетенции во однос на внатрешните односи, но во областите од меѓународното право кои се поинаку регулирани отколку во домашното право, предноста припаѓа на меѓународното право, кое обично упатува на начин на кој треба да се реши одредено правно прашање со правен акт донесен од институциите на државата.

Меѓународното право ги формулира обврските не само за државите, туку и за другите субјекти на меѓународното право, а овие процеси може да доведат до попречување на традиционалните компетенции на државната власт. Државите во тие случаи им дозволуваат на меѓународните организации да ги користат надлежностите за регулирање на нивните територии со непосредно внатрешно влијание, со што им отвораат дел од државната сфера на надлежности, во рамки на кои меѓународната организација може да применува ограничена или целосна моќ на регулирање. На овој начин, државите на организациите им пренесуваат дел од својата надлежност и актите на меѓународните организации се сметаат како внатрешна државна обврска односно очекувана наредба за извршување поради трансформацијата на државниот суверенитет. Да се одржи способноста на државата за самоодржување, важно е таа да располага со одлуките за државниот буџет, образованието, здравството, културата, а одлучувачки е нејзиниот монопол на физичка принуда. Ова од причини што државата не треба да дојде до точка од која нема враќање во практикување на надлежностите, односно меѓународната заедница да не го пречекори прагот на државноста.

Упадот во сферата на државните компетенции од страна на меѓународните организации, не мора да значи и губење на државниот суверенитет, бидејќи меѓународните односи сеуште не се развиени до тој степен да може секоја држава да го гарантира доследното почитување и спроведување

на меѓународно-правните обврски. Со развојот на меѓународната заедница, се заканува опасноста од концентрација на моќта, која подоцна не би можела лесно да се совлада. Интеграцијата на нациите во потесни сојузи на држави, покажаа дека и подготвеноста за интеграција има свои граници поради националното наметнување на традицијата, културата, јазикот и другите особености на народот, кој смета дека истите ќе ги изгуби до одреден степен токму поради потпаѓање под надлежност на некоја наднационална организација. Од тие причини е особено тешко да се наметне единствена политичка и општествена структура, бидејќи понапредните култури и традиции се борат да се наметнат, додека останатите се обидуваат да ги придобијат нивните морални вредности, економски системи и западноевропски демократии. Во денешно време, посакуваната цел е создавање на светска држава преку зголемување на соработката меѓу државите, а не и национализација на регионално ниво, како и што се случува на ниво на меѓународните организации. За поединечните држави ова значи дека ќе го сочуваат своето право на самоопределување како одговорност кон својата држава, кое пак е во согласност со функционалниот систем на одржување на заедницата. На тој начин, почитувајќи го човековото достоинство, државите се важни и суштински елементи и во меѓународната заедница, секоја со својата моќ на регулирање на политичкиот систем.

Компетенциите за управување кои и остануваат на државната власт, како и протокот на информации на светско ниво и интернационализацијата кои го стеснуваат просторот за одлучување, односно во многу помала мера од порано може да се контролира или да се задржи во границите на државата било кое прашање како на пример глобалниот економски и научен развој, трговијата, трендовите и слично.

2.1.1 Од суверенитет кон правен субјективитет

Со развивањето на државата кога се јавила потребата од поделба на овластувањата во заедницата и се појавил концептот на суверенитет, кој станал еден од фундаменталните концепти во меѓународното право. Суверенитетот е

круцијален за извршување на овластувањата на државата над нејзината територија и луѓето што живеат на таа територија, а како последица на сопствениот државен суверенитет, државите имаат одговорност да го почитуваат и суверенитетот на другите држави како субјекти во меѓународното право. Како што заедницата станувала покомплексна, така и суверенитетот полека преоѓал од владетелот на луѓето, бидејќи се зголемувала важноста на државата и нејзините овластувања.

Државите како најважни субјекти на меѓународното право, имаат потенцијал да ги користат сите права кои ги имаат како држави, но и обврски кои му се познати на меѓународниот правен систем. Државите со стекнување на својата независност односно суверенитет, се стекнуваат со надлежноста која ја има секоја држава според меѓународното право. Имаат неограничени можности да изведуваат акции и склучуваат договори во меѓународната сфера, но не се предмет на обврзувачки меѓународни процеси додека тие не се согласат на тоа. Имаат ексклузивна надлежност на своите надворешни работи каде надлежноста е неограничена и не е предмет на контрола на други држави. На меѓународно ниво тие се сметаат за еднакви, принцип кој подразбира дека сите држави се овластени на еднаков глас во меѓународните организации.

Границите на територијата на државата се имагинарни линии на површината на земјата, кои ја одделуваат територијата на една држава од онаа на другата, или од несоодветната територија или од отвореното море...Понекогаш направената разлика помеѓу вештачките и природните граници е повеќе географска отколку законска, за таканаречените природни граници, правењето постапка за природните елементи како што се реките или планините, вообичаено имаат потреба за понатамошна дефиниција за да се направи прецизна гранична линија.⁴

Иако вештачки создадени државите се средство со кое се остварува политичка контрола над територијата во која се остварува власта врз поединците. На ниво на меѓународно право, тоа се обидува да ги отстрани разликите помеѓу државите кои се формално еднакви без оглед на големина, население или богатство, бидејќи во пракса тие карактеристики создаваат големи разлики во моќта на државите. Така иако не постои одреден минимум на

⁴ Р.Ценингс и А.Ватс, Меѓународниот закон на Опенхајм, Oxford University Press, 9то издание, 2008

население кое треба да го има еден ентитет за да биде држава, потребата се јавува само околу тоа населението да биде постојано односно статично кое претставува голема предност за државата и покрај големиот број на раселени лица бидејќи постојаната група на луѓе го зајакнува територијалниот интегритет на државата. Територијата на државите исто така не е прецизно одредена односно не постои услов во врска со нејзината големина за да може државата да постои како ентитет. Територијата може да варира и не е бариера за државноста, но единствено е важно постоењето на единствена територија која ќе биде раководена од власта. Кохерентноста и интегритетот на територијата ја претставуваат државата како поврзан ентитет и од тие причини малцинствата не можат да бидат целосни субјекти на меѓународното право. Ентитетот кој има постојано население и единствена територија, меѓународното право бара да има и организирана и ефикасна власт за да се смета за држава. Според традиционалните меѓународни правни критериуми за државност, особено е важно власта да биде ефикасна бидејќи ќе и овозможи на државата да биде видена како единствен, комплетен поврзан ентитет кој има единствен став во врска со заедничките политики, раководен од власта која е претставена од мнозинството на население.⁵

⁵ Традиционално постојат пет начини на стекнување на територија – окупација, наредба, отстапување, сраснување и освојување. Окупацијата е изведување суверенитет над претходно неосвоена територија односно подразбира вистинско, не номинално ставање под контрола, а се состои од акт или серија акти со кои окупираната земја ја намалува контролата на територијата за која станува збор и презема чекори да ја спроведува ексклузивната власт односно да се почитуваат нејзините закони на истата. Наредба е мирно изведување на суверенитетот за разумен период без пречки од друга држава. Отстапување е трансфер на територија од една суверена држава на друга, вообичаено преку договор кој претставува обврзувачка меѓународна спогодба во која е обезбеден степенот на автономија, уставната демократија и компетенциите во односите со странство, доволни за да обезбедат успешно функционирање и на некој начин претставува поделен суверенитет односно едната држава има ефективен суверенитет, другата го има преостанатиот или почесен суверенитет, а во суштина со отстапувањето се препуштаат сите права на суверенитетот од една држава на друга. Сраснувањето претставува припојување на територија која не била дел од дотогашната држава и претставува една целина со постоечката, додека освојување е стекнување територија со употреба на сила.

2.1.1.1 Суверенитетот и самоопределувањето

Државноста подразбира независност од други држави односно суверенитет како главен критериум за компетентноста да се дејствува на меѓународен план со склучување договори и влегување во взаемни односи со други држави, но и на внатрешен план со зачувување на националната сигуност и ексклузивното право на одлучување во внатрешните работи како регулатива, организација на извршна и судска власт. Суверенитетот подразбира еднаквост на моќта надвор, но и истакнување на моќта внатре во државата. Додека независноста на државите е и во согласност со практичните потреби за коегзистенција со другите држави во светот, односно самите граници на државите ги поттикнуваат независноста и автономијата на другите ентитети, сепак не може да се занемари фактот дека државата е со многу покомплексни правни односи како таква. Концептот што преовладува во меѓународниот правен систем е дека територијалните граници воспоставуваат државност и дека државните граници се основа за државниот суверенитет.⁶

Државите се најкомплетниот израз на правата и должностите во меѓународниот правен субјективитет, за разлика од другите ентитети кои иако постојат како територијални творби кои не се држави, како Палестина на појасот Газа, Квебек во Канада, Каталонија во Шпанија и други. Сепак, прашањето кое останува отворено е до кој обем овие територии имаат независност и свој субјективитет, дали постои врска со територијата на која се наоѓаат и кој и кога може да побара нивно конституирање како држава. На тој начин се развил меѓународниот принцип на самоопределување, кое како право е нормално исполнето

⁶ Р.Мекордајл, Меѓународното право, граници и имагинација, во Д.Милер и С.Хашми, Граници и правда, Princeton University Press, New Jersey, 2001

преку внатрешното самоопределување на нивниот политички, економски, општествен и културен развој во рамки на постојната држава, додека во најекстремните случаи и во внимателно дефинирани околности се јавува и самоопределувањето како надворешно право односно надвор од рамките на постојната држава. Преку воспоставување на независност и суверенитет на државата, слободното здружување во независна држава или настанување на некој друг политички статус утврден од луѓе, се реализира тоа право. Меѓународниот принцип на самоопределување се развил во рамки на почитување на територијалниот интегритет на постојните држави, истовремено реализирањето на таквите права мора да е доволно ограничено за да може да ги спречи заканите за територијалниот интегритет на постојните држави и нивната стабилност.

2.1.1.2 Меѓународен субјективитет

Начинот на кој се постигнува меѓународниот субјективитет е особено важен бидејќи постојат многу видови меѓународни правни лица кои може да имаат различни видови на меѓународен субјективитет. На меѓународно ниво тој подразбира способност да се биде препознаен пред меѓународните трибунали, уживање на права и обврски, учество во создавање на меѓународните правила и прописи, учество во меѓународни организации, склучување на меѓународни договори и слично. Првенствено, тој им припаѓа на државите, но со текот на годините се препознаваат се повеќе други меѓународни субјекти, како што се меѓународните организации, компании, невладини организации и поединци како субјекти рамо до рамо со нив.

Една од растечките области на меѓународното право се меѓународните организации, првенствено создадени како безбедносни, а потоа и економски сојузи и тоа почнувајќи од Лигата на народите преку Организацијата на обединетите нации, НАТО алијансата па се до Европската Унија како најзначајни денес, но и многу други на светско ниво. Сите овие организации може да имаат меѓународен субјективитет

до некое ниво, кое најмногу зависи од начинот на нивното создавање и улогата за која се создадени да ја исполнат во меѓународниот правен поредок. Меѓународните организации се сепак политички тела кои го развиваат меѓународниот мир и безбедност, развиваат пријателски односи помеѓу нациите и меѓународна соработка за решавање на општествените, економските и хуманитарните проблеми. Тие не можат да ги остварат целите на своите основачи доколку немаат меѓународен субјективитет, односно тоа значи дека тие се носители на права и обврски, а и дека имаат капацитет да дејствуваат на меѓународно ниво.

Она за кое имаат капацитет меѓународните организации е правото на државите членки да се обратат до институциите на организацијата во врска со некое прашање и да побараат истото да биде покренато на ниво на жалба, барање за истрага, преговарање, барање за арбитража и слично. Овие акции подразбираат односи помеѓу два или повеќе ентитети, еднакви по важност, различни во организација и функционирање, да регулираат прашања како субјекти на меѓународното право. Организацијата, зависно од нејзините основачки документи, вообичаено дава секаква помош за членките, дали преку одлуки, препораки до членките со што Организацијата добива правен капацитет и привилегии на територијата на секоја земја членка, а склучените спогодби, конвенции и слично го потврдуваат овој нејзин статус. Функциите на организацијата се од таков карактер што не можат да бидат ефикасно извршени доколку не вклучат конкретна активност на меѓународно ниво, а тоа подразбира и меѓународна одговорност како дел од нејзиниот меѓународен субјективитет. Но, тие имаат свој субјективитет, сепак не поседуваат компетенции како државите, а се водени од принципот на стручност, создадени се од ресурси на државата и функционираат поради заедничките интереси чие промовирање државата им го доверила. Иако тие во голема мера може да се однесуваат како држави, она што ги разликува организациите од државите е покрај тоа што немаат граѓани и тоа што немаат суверенитет над територија.

Кога станува збор за поединците во системот на меѓународно право, тие долго време не биле третираны како посебни субјекти особено поради фактот дека меѓународното право било создадено како

систем на правила што ги уредуваат односите помеѓу суверените држави. Државите скоро воопшто не им дозволуваат на поединците да имаат било какви права и должности надвор од нивните национални системи, но со зголемување на значењето и бројот на законска регулатива која се однесува на човековите права, како и воведувањето на личната криминална одговорност, се проширува и обемот на меѓународното право односно веќе поединците стануваат субјекти на надлежност на недржавни ентитети. Така поединците како меѓународни правни лица се приспособуваат на своите права од меѓународното право и може да бараат заштита преку својата држава, а можат и да се согласат да ги спроведат тие права без да имаат поддршка од државите.

2.1.2 Признавање во меѓународното право

Чинот на признавање во меѓународното право е сеуште поврзан со дилеми околу тоа дали признавањето е секогаш деклараторно како единствен политички акт на признавање на некоја состојба или пак конструктивно односно како неопходен акт пред да може признаениот ентитет да ужива меѓународен субјективитет. Сепак секоја национална држава може да одбере различни начини да признае странска држава и тоа *de jure* – прифаќајќи дека ентитетот правно постои и *de facto* – признавајќи го постоењето на субјектот, но со дилеми во врска со легитимноста на постоењето. Признавањето, во било која смисла, има правни последици во националните системи на државите.

Додека, непризнавањето како акт има две различни и истовремено спротивни значења. Така може доколку една држава не го признава постоењето на друга односно смета дека другата држава не постои како таква и не се квалификува како политичка организација во правните услови за да биде признаена бидејќи не ги исполнува критериумите за државност. Спротивно на овој случај, иако некоја држава се смета за правна држава и е квалификувана за признавање, одредена друга држава не сака да се согласи на ова признавање поради политички причини. Ваквите случаи се обично поврзани со некој

конфликт или состојба на нерешени взаемни прашања и често се проследени со низа политички или економски санкции.

Ставот на една држава во врска со признавањето на друга може да се препознае од сите достапни извори како дипломатската кореспонденција, изјави дадени на настани од меѓународен карактер или во меѓународни организации, официјални ставови на одредена влада дадени преку соопштенија или во рамки на државните институции како во собранија и слично. Сепак товарот да се докаже способноста дека соодветен ентитет е држава способна да се носи со државна одговорност е поголем на страната која го бара тоа од останатите држави. Во случаи кога е јасен ставот на соодветната влада за признавање на друга држава и нејзината влада, не постојат формални зборорви со кои тоа се изразува или на кои се повикуваат страните за да ја искажат својата намера за признавање. Вообичаено станува збор за испраќање писмо или телеграма со честитање од страна на претседателот на една држава до претседателот на новата држава или друг соодветен орган на истата. Потоа би следувало евентуално воспоставување дипломатско-конзуларни односи помеѓу државите. Ова значи дека самиот чин не вклучува ништо повеќе од вообичаени правни техники со кои се изјавува волја на одредена држава која истовремено ја отсликува нејзината надворешна политика.

Широко прифатено гледиште за природата на признавањето е она кое смета дека признавањето нова држава не е конститутивна туку деклараторна постапка бидејќи таа не ја доведува државата до правен опстанок или не од причини што таа може да постои и без да биде признаена од други држави и има право од нив да биде третирана како држава. Функцијата на признавањето е да се потврди како факт постоењето на независните тела кои тврдат дека претставуваат држава и подготвеноста на признаената страна да ги прифати последиците од тој факт, кои се вообичаена пристојност во меѓународниот однос.

Спротивното гледиште на политичкиот акт на признавање од другите држави гледа како на конститутивен акт односно како предуслов за постоење на законски права на државност или во најекстремно сфаќање постоењето на држава може да зависи од политичката одлука на други држави. Ова гледиште е помалку прифатливо, особено во денешни услови, бидејќи државите не можат

со политики на задржување на признавање да ги отфрлат нивните правни обврски кон други држави.

Факт е дека демократските држави тежнеат да промовираат демократија и во други држави, па така кога народот од заедницата бара признавање и одржува демократски референдум за тоа, тој ќе биде дополнителен важен елемент за одлуката на меѓународната заедница во однос на нејзиното признавање како држава. Но, во случај кога недемократски режим ја презема демократски избраната влада, меѓународната заедница може да реагира со одбивање да ја признае новата влада и да наметне и санкции за државата, од причини што меѓународната заедница е повеќе заинтересирана за демократскиот легитимитет како фактор во нејзината политика на признавање. Демократскиот легитимитет е важен концепт, но не треба слепо да се следи во секој случај, туку да се бараат решенија за секоја ситуација поединечно, што ќе биде во насока на постигнување на добросостојба во светот. Без оглед дали ќе ги поддржи новите демократии или ќе промовира постепена транзиција од недемократија кон демократија или пак ќе ги следи вредностите како развивање на регионална стабилност, економски развој и сл., меѓународната заедница има голем број на дипломатски и економски средства кои и стојат на располагање, меѓу кои практиката на признавање е само едно од нив.⁷

Иако признавањето од другите сили е важен фактор во утврдување на постоењето на влада во општество на држави, непризнавањето од друга страна неможе да го надмине *de facto* карактерот на владата на новата држава, секако во согласност со стандардите утврдени во меѓународното право. Прашањето кое се наметнува не е дали новата влада се смета за надлежна или работи според уставните ограничувања утврдени од народот за време на мандатот на владата што се поништува, туку дали навистина е основана на начин што сите во рамките на нејзиното влијание ја признаваат нејзината контрола и таа нема

⁷ Европската заедница издаде насоки како одговор на распаѓањето на поранешните сојузни држави од Источна Европа и тие одеа над едноставно барање за постигнување на традиционалниот критериум за државност, на некој начин барајќи кандидати за признавање за “да ги исполнат условите на субјективната евроцентрична природа”. Во случајот со поранешна Југославија, Европската заедница воспостави арбитражна комисија да реши одредени прашања од правото, а кои произлегоа од распаѓањето на федерацијата. Помеѓу прашањата беа и дали Босна и Херцеговина, Хрватска, Македонија и Словенија ги исполнуваат критериумите наведени во насоките на Европската комисија за Југославија, но на крајот и покрај игнорирањето на заклучоците на комисијата, сите поранешни членки на федерацијата беа признаени како држави. Овие случаи се добри примери за тоа како признавањето може да биде моќно политичко средство, дури и ако признавањето може да се смета како работа на правото.

спротивставена сила што би била влада на нејзино место. Фокусот останува на тоа дали владата ја исполнува својата функција како што вообичаено владата го прави тоа во рамки на сопствената правна надлежност, исто така и дали правото што произлегува од тој ентитет може да се признае од националните судови, односно дали ентитетот го има суверениот статус кој може многу да зависи од тоа дали е признаен од другите држави.

2.1.3 Правните последици од признавање на власта

Во пракса, владите ги признаваат државите во согласност со општата меѓународна доктрина. Доколку дојде до неуставна промена на власта во признаена држава, владата на другата држава треба да разгледа кои врски би ги имала со новиот режим и дали тие се квалификувани и до кој степен за да бидат влада на соодветната држава. Во услови кога е оправдана грижата за злоупотреба на човековите права од новата власт или за начинот на кој ја постигнува власта, самото признавање не претставува едноставна формалност.

Од тие причини постојат предности во следењето на политиката на другите држави кон новата држава, а и во фактот дека секоја од државите одлучува за природата на нејзината врска со новата држава во зависност од тоа дали тие сами се во можност да применат ефикасна контрола на својата територија. Прашањето е дали постои влада бидејќи нема простор за повеќе од една влада во исто време ниту за одделни *de jure* и *de facto* влади во склоп на иста држава. Оттука, степенот на меѓународно признавање на одредена влада е важен фактор за постоењето на истата и при одлучување за признавање треба да се земе во предвид заедно со тоа дали владата е уставна, потоа степенот, природата и стабилноста на власта, дали таа се остварува на целата територија на државата и дали државата која одлучува за признавање има одредени врски со новата држава.

Непризнавањето на една држава може да доведе до тоа сите правни лица кои се присутни во друга држава да немаат правен субјективитет што значи и да не можат да бараат заштита на своите права пред надлежните судови. Иако територијата на која е поднесена тужба или жалба од страна на правно лице е

легална територија која може да се идентификува и која има воспоставено свој судски систем, но не е признаена држава и од тие причини правните лица регистрирани во нејзини институции се непрепознатливи за другите земји. Додека пак меѓународна организација би била признаена доколку е во согласност со правото на барем една земја-членка или на државата каде е нејзиното седиште и кога таа ќе се прифати како таква, нејзиното значење, влијание и функционирање е детерминирано со меѓународното право.

2.2 Нација и национализам

Општеството најчесто произлегува од нацијата или од други етно-политички заедници кои се формирани врз основа на идејата за нација, која како сложен и разновиден феномен сеуште не е адекватно опфатена во теоријата. Сите нации се еднакви и постојат паралелно, секоја со својата разновидност и национален идентитет. Националната идентификација е природна, примарна и постојана, а нејзина основна карактеристика е токму нејзиното модернизирање и прилагодување на новото време како модерен концепт.

Нацијата уште од самиот почеток се однесувала на режимот и начинот на владеење односно во чие име или во име на што дејствувале политичките фигури и била фактор кој ги обединувал луѓето во колективна заедница. Таа станала особено значајна за политиката како извор на политичко овластување кое доведува и до концептот нација-држава. Во природните општества кои ги отсликувале луѓето и имале легитимна власт, нацијата станува најсилниот концепт кој ги соединил минатото, народната култура, химните, знамињата, како и луѓето со своите традиции и обичаи. Во една нација, сите луѓе се исти според својата природа. Нацијата како модерен концепт претставува големо семејство, кое е поврзано и се провлекува низ историјата, им дава припадност на луѓето без оглед на нивното различно политичко дејствување и размислување. Етничките идентитети се предуслов за националниот идентитет,

за кои е значајно да се проучи како се трансформираат, редефинираат, се соочуваат со предизвици, се зајакнуваат или ослабуваат. Тие се изразуваат врз основа на различни историски, политички и културни фрагменти, кои довеле до формирање на нациите како еден од најпопуларните и најшироко распространетите митови во модерно време.

Кога одредена етничка група поседува колективно име, заеднички предци, заеднички историски спомени, елементи на разликување на заедничката култура, здружување со посебната татковина, солидарност за значајните проблеми на населението и кога овие карактеристики ќе добијат особено значење, може да се каже дека етничка заедница постои. Моментот кога таа ќе стане нација, како именувано население со луѓе кои имаат заедничка историска територија, заеднички митови и историски спомени, јавна култура, заедничка економија и заеднички законски права и обврски за сите членови, е моментот кога под одредени услови овие елементи ќе доведат до политичко изразување во форма на нација.

Нациите дури и кога не се изразени во држава, имаат голема веројатност за продолжување преку трансформација и тогаш репродукцијата на нацијата е многу повеќе безбедна. Нациите кои умираат или се раѓаат се многу ретки, иако некои етнички идентитети или паднаа под моќта на другите и беа интегрирани во други поголеми идентитети во кои живеат како региони или пак се проголтани од нациите кои ги искорениле. Вниманието е насочено кон историскиот континуитет кој преку нагласување на природата на нацијата, довел до промена на целокупниот изглед на светот кој го заменил религиозниот начин на формирање на заедница. Во моментот кога религијата го отспува местото на нацијата, таа се стекнува со статус на значајна единица во која многу луѓе се здружени без да бидат на некој директен начин поврзани едни со други. Политичките цели преку примената на националните идеи придонесоа до создавање на нации-држави според новите услови и предизвици. Тоа довело до појава на национализмот со кој колективното се издигнува над индивидуалното, а човек претпоставува дека вредноста, судбината и значењето на животот зависат од судбината на колективното и целината на која му припаѓа.

Нацијата со нејзините два аспекти: како колективна, политички создадена и вториот - функцијата која ја исполнува во животот на индивидуата

преку емотивната и интелектуална припадност, стана вообичаена за сите луѓе. Национализмот се роди во постоечките државни рамки и со тоа поседува народ кој е дел од територијата, а преку демократизацијата ја дефинира врската помеѓу граѓанинот и државата. Во некои случаи, неискористените ресурси на национализам даваат можност за создавање на големи политички заедници со особено високо ниво на социјална и политичка кохезија. Постоење на географските одлики нудат можност за создавање на нации-држави, како во случаите со Французите, Италијанците, Германците, Полјаците, Јапонците, Кинезите, но кај останатите како отоманската, австро-унгарската и руската империја, националните идентитети се судрија со постоечките политички структури, каде власта морала да одлучи дали ќе ги прифати различните идентитети или ќе ги потисне и замени со новосоздадената идејата за националност. Со одлучување за нив, ризикува да создаде нестабилна политичка структура, а со нивното потиснување ризикува да се појави граѓанска војна.

Мултинационалните држави функционираат со различна дефиниција за нацијата. Така на пример за Соединетите Американски Држави со своите неприкосновени знаме и устав и секуларна религија, етничкото потекло е сосема незначајно, како и во Швајцарија, а со тоа имаат постигнато јасно стабилни слоеви на идентитети. Други држави се обидоа да го дефинираат сеопфатниот културен идентитет и тоа преку слоевита структура, како што беше примерот со Југославија, Советскиот сојуз и сл. неуспешни обиди, но и примерите на Индија, Канада, Јужна Африка кои сеуште ја одржуваат рамнотежата. Државите во кои не е прифатен мултипниот идентитет, како Бугарија, Турција и други, последиците се забележуваат во внатрешната политика каде малцинствата се борат да го зачуваат својот идентитет од хомогенизација на државата.

Она што ги разликува нацијата која е веќе формирана и постои како факт и национализмот е што него го карактеризира политичка акција односно претставува феномен или движење кое служи како повик за мотивација на нацијата. Проблематични се судирите на националниот идентитет наспроти етничкиот, односно кога движењата на малцинствата кои се етнички и се израз на етничките групи, се во судир со доминантната идеологија која се обидува да

воспостави нација-држава, а со тоа и национален идентитет. Проблемот кој логично настанува е фактот дека етничката припадност станува национализам штом движењето ќе се стекне со независност.

Националниот идентитет го вклучува и јазичниот и културниот идентитет, кои се едни од клучните елементи на кои луѓето се повикуваат кога се појавува дилемата кои сме ние и зошто ние припаѓаме едни на други. Кога тие се загрозени, тогаш и нашиот идентитет е под закана. Националната идентификација е сеуште особено силна. Кога ќе се најде под закана станува приоритет и соодветно повторно ги уредува сите други идентитети.

2.2.1 Ефектите од национализмот

Иако во науката се веќе познати причините за појавата на национализмот, сепак важни се и неговите ефекти, особено оние во меѓународната политика. Национализмот како политичко движење чии членови веруваат на својата етничка или национална заедница кон која се лојални и како такви се стремат кон сопствена независна држава, се дефинира на многубројни различни начини, но со свои заеднички карактеристики⁸. Влијанието на национализмот за кое најмногу се фокусираат прашањата поврзани со него е влијанието врз ризикот од војна. Секако за ова постојат повеќе причини како средината која насочува кон мир или војна, потоа однесувањето како мирољубиво или борбено, но останува фактот дека некои видови национализам се поопасни во некои услови од други, а истовремено постојат и такви кои можат и да го потиснат ризикот од војна под исти услови.

Според Стефан Ван Етера⁹, “Четири примарни карактеристики на националистичкото движење одредуваат дали има голем или мал потенција да се создаде насилство. Тоа се: 1. Политичкиот статус на движењето: во

⁸ Така Руперт Емерсон и Ричард Котам го дефинираат како “верување од страна на голема група луѓе дека сочинуваат заедница, нација, со независно државно уредување и волја да гарантираат примарна и крајна лојалност спрема заедницата“, додека Ханс Кон смета дека “националистите придаваат најголема лојалност на својата националност и ја гледаат нацијата-држава како идеална форма на политичка организација“.

⁹ International security journal, Vol.18, No.4, 1994, стр.5

остварливо или неостварливо државно уредување; 2. Ставот на движењето спрема националната дијаспора, доколку ја има, ако движењето има национална држава, но некои членови од нацијата се растурени или заробени зад границите на државата, дали нацијата прифаќа постојано одделување од таа дијаспора или бара начин да ја приклучи кон националната држава? Доколку бара да ја приклучи, дали тоа ќе го постигне преку имигрирање или со територијално ширење; 3. Ставот на движењето кон останатите нации: дали го почитува или го одбива правото на останатите националности за национална независност; 4. Третирањето на движењето на неговите малцинства: дали малцинствата се почитуваат или се злоупотребуваат?“

Движењата без своја држава, водени од националистички побуди, претставуваат ризик за дестабилизација на општеството, бидејќи за реализација на нивните барања е потребна голема промена која преку уништување создава војни за отцепување кои водат до национална слобода. Нивната борба го повредува другото население, кое често е принудено и за физичко преместување на друга територија, бидејќи нивното присуство може да предизвикува конфликт. Така доаѓа до појавата на нови држави кои го разнишуваат меѓународниот систем на држави во кој не важат веќе воспоставените меѓународни правила кои ги дефинирале взаемните права и обврски на државите. На овој начин се зголемува ризикот на меѓународен план, а потребно е многу време за правилата повторно да се воспостават во системот кој тешко се справува со промени. Ризикот за нарушување на мирот во еден регион, настанува кога националистичките движења остануваат со нереализирани цели за формирање на држава. Иако со текот на времето бројот на државите се зголемува, сепак многу националности се уште без своја држава како Евреите на пример, а некои од нив и со видливи аспирации за формирање на истата, како некои од националностите од поранешниот Советски Сојуз каде се уште не е завршен процесот на осамостојување како Чеченците, Осетите и слично.

Ставот на националната етничка заедница за обединување во национална држава, може да се движи во два правци – преку имиграција односно носење на нивното национално население во државата или преку територијална експанзија односно носење на државата кон населението. Така постојат националистички движења кои се задоволни со делумно обединување преку прифаќање на

населението кое живее во дијаспората како нивно и без територијални претензии кон другите држави. Некои движења бараат обединување на начин дијаспората да имигрира на територија на посакуваната држава, што е исто така полесно изводливо. Додека пак постојат и движења кои бараат обединување на дијаспората преку територијална експанзија што создава конфликти и претставува опасност за териториите на други држави.

Национализмот го карактеризира и тоа дали постои почит кон другите националности односно дали и другите националности заслужуваат своја држава или пак само својата националност заслужува држава, а останатите се негираат. Овој вид на хегемонски национализам е најретко застапен во историјата, но сепак постоеле примери како фашистичкиот национализам во Италија за време на владеењето на Мусолини, како и империјалниот национализам во Јапонија, кои предизвикале и војни во минатото со огромни последици и надеж да не се повторат.

Важна одлика на национализмот е и фактот дали гарантира еднакви права за сите националности односно дали ги почитува малцинствата или ги покорува со тоа што ги негира нивните права во државата. Постојат нации како американската или канадската кои ги почитуваат правата на малцинствата и го признаваат нивното постоење дури и на одредена државна територија како случајот со Квебек во Канада, но од друга страна, случајот со нацистичка Германија е екстреман случај на угнетување на малцинството.

Карактеристиките на националистичките движења го одредуваат и односот на другите кон движењето, односно колку повеќе ќе има спротивставување и судири со останатите малцинства, толку е поголем ризикот од војна и тоа со предизвикување на угнетените националности да бараат отцепување или преку нивните татковини кои можат да бараат ослободување на нивните сонародници. Ако национализмот нема држава и се бори за обединување на својот народ, се зголемува ризикот од војна која може да ги зафати и соседните држави, бидејќи се угнетуваат малцинствата што се наоѓаат на таа територија, особено доколку се бара обединување на дијаспората.

Доколку пак национализмот има остварена државност, го прифаќа постоењето на дијаспората без да тврди дека владее со нив и ги почитува правата на малцинствата на своја територија, тој нема голема опасност од војна и може и да поттикне мир бидејќи овој вид на нации-држави се стабилни и

народот има силен отпор што ги прави тешки за освојување. На овој начин моќните држави се спречени да дојдат до регионална хегемонија, што прави и државите помалку да се натпреваруваат меѓу себе.

Ризиците кои ги носи национализмот зависат од моќта која ја имаат, како и од опкружувањето, односно етничките граници и одбранбеноста на националните држави. Доколку овие движења немаат сила за остварување државност, остануваат скриени или не се ни појавуваат, бидејќи државите ги прикриваат нивните идеи, односно се манифестираат само таму каде што можат. Проблем може да настане доколку националистичките движења имаат сила да остварат државност, но и доколку националната држава има волја да се спротивстави на тоа, односно на овие движења кои имаат цел да се отцепат, макар и со војна. Војната е неизбежна доколку државите имаат волја и сила да се спротивстават на таквите движења, кои пак зависат и од демографската слика во државата и дали евентуалното отцепување ќе остави хомогена структура во државата. Така на пример, во случајот со Чехословачка, лесно била прифатена независноста на Словачка бидејќи и самата Чешка немала друга потенцијална група за отцепување, додека во случајот со Австроунгарската империја, тие силно се спротивставувале поради големиот број на потенцијални групи кои би се охрабриле во случај на отцепување.

Исто така, важно е и дали станува збор за хомогена или мешана популација во националната држава, која може да доведе до понатамошни конфликти поттикнати од отцепувањето, бидејќи ќе претставуваат етнички групи надвор од новоформираната држава. Опасноста се зголемува доколку овие етникуми живеат и на други места во странство и ако се помешани со други националности, како во случајот со Југославија, која имаше прилично насилна поделба поради многу измешаното население внатре, отколку со други националности надвор од границите на Југославија. Сличен пример е и поранешниот Советски сојуз, во кој има уште поголем број на измешани националности и групи, кои сеуште живеат надвор од границите на своите држави и покрај отцепувањето на дел од државите. Национализмот претставува поголема опасност во Источна Европа, отколку во Западна, поради животот во федерации и взаемната поврзаност и зависност, а секако и поради тешкиот период на транзиција низ кој поминуваат овие држави при осамостојувањето.

Мешањето на населението може да биде на регионална основа, кога регионот е хетероген, а во него живеат хомогени заедници, како и на локална основа како хетерогени градови, кои се поопасни и можат лесно да предизвикаат конфликт поради блискоста на населението, пријателствата, мешаните бракови и слично. Поделбата меѓу мешаните нации обично настанува со државните граници, кои може да бидат и проблематични во зависност од начинот на кој настанале, односно дали се резултат на насилна војна или на отцепување од постоечка мултиетничка држава. Од големината на конфликтот и злосторството, зависи и степенот на хармоничност на односите помеѓу нациите, односно колку се поголеми злосторствата, толку е поголема и нетрпеливоста меѓу нациите, истовремено зголемувајќи ја желбата на новата нација да ја присоедини својата дијаспора со цел да ја заштити во иднина. Така, нациите кои не биле жртви се помалку агресивни кон соседите и малцинствата. Ваквите случувања на истребувања од минатото, ги поттикнуваат идеите за самозаштита во иднина, преку одземање на земјиштето и протерување на населението, а сето ова ја зголемува и нетрпеливоста на дијаспората. Опасноста која ја носат случувањата од минатото, зависи и дали жртвите им придаваат одговорност на водачите кои се сеуште присутни, како и од тоа дали тие сеуште се останати во сеќавањата на населението.¹⁰ Важен фактор е и однесувањето на страната која вршела злосторства во минатото, дали се извинила и изразила сочувство за случувањата, како случајот со нацистичка Германија, која откако ги призна своите злосторства и изрази каење, повторно ги воспостави своите односи со државите, или пак ги негира истите со што омразата останува да тлее во иднина.

Од претставата за себе и за соседите која ја имаат националистичките движења, зависат и последиците кои тие ќе ги предизвикаат. Коегзистираат доколку имаат исто гледање на заедничката историја и на взаемните односи, а доколку се разминуваат во ставовите односно ги преувеличуваат сопствените цели и се самооправдуваат, притоа угнетувајќи ги малцинствата, тие се со претензии за освојување на дијаспората.

Националистичките движења ги карактеризираат ставовите со кои се издигнуваат и заштитуваат себе како нација, додека истовремено им

¹⁰ Како пример може да се земат злосторствата на Сталин, односно одговорноста за убиствата на Украинците од неговата страна, за кои Русите не ја прифаќаат вината, бидејќи се сметаат за жртви, а не за извршители, од кои голем дел и живееле во Украина, со што ја поставиле основата за руско-украински конфликт.

наштетуваат на другите преку тврдења за туѓата културна инфериорност, обвинување за злосторства и лажни тврдења дека имаат лоши намери кон нацијата. Овие акти на самофалење и самозаштита им овозможуваат на водачите да уживаат во самостекната слава, притоа зацврстувајќи ја својата власт преку тврдењата дека постојат надворешни закани од кои тие ја штитат нацијата. Лажните тврдења на националистичките власти зависат и од тоа колку режимот на владеење е законит, бидејќи може да послужат за зацврстување на моќта на власта, односно колку е понезаконито владеењето, толку е поголем мотивот за креирање митови од страна на власта кои го подгреваат национализмот. Исто така, националистичките тврдења се користат да се мотивираат граѓаните да ја дадат потребната поддршка на власта која има наметнати барања за нивно жртвување за државата, одлика повторно на тоталитарни режими. Во таа насока е и економската криза која се јавува како погодно тло за уверување на граѓаните дека некој друг е одговорен за страдањето на населението, а тука е и силата на медиумите и универзитетите, како носители на слободата на говор и мисла, која доколку ја нема, не постои спротивставување на националистичкото создавање на лажни тврдења и митови за сопствената наспроти другите нации.

Додека, демократските режими се позаконски и толерантни кон слободниот говор, лесно ги елиминираат националистичките митови, а од друга страна, апсолутистичките режими не ги користат лажните националистички тврдења бидејќи нивната супериорност може да опстои и без нив. Опасност се јавува во режими кои зависат од согласноста на населението, кое може да биде манипулирано, бидејќи властите немаат способност за управување поради корумпираност и нефункционирање на системот.

Денес, поголемиот дел од нациите веќе имаат свои држави и живеат во хомогена средина, особено во Западна Европа, каде и малцинствата имаат релативно добар однос од државата, владее законитост, економска стабилност и безбедност. Вообичаено тоа се цврсти демократии каде образовните и медиумските институции се водечки при креирањето на јавното мислење, слободата на говор и објективноста кон случувањата. Истовремено, Источна Европа има поголем број на национализми без своја државност, односно со распаѓањето на Советскиот Сојуз од кој произлегоа послаби држави, останува ризикот за понатамошни војни за отцепување од страна на други националности

поради етнички мешаното население. Во овие региони и не се почитуваат во целост правата на малцинствата, границите не соодветствуваат со етничките, долгата транзиција предизвика и долга економска криза, а и режимите на владеење не се законити на задоволително ниво.

Со цел да се спречи евентуално насилство во иднина, овие земји треба стратешки да се насочат кон откажување од употреба на сила, гарантирање на правата на малцинствата¹¹, реално прикажување на историјата особено во образовните институции, прифаќање на демократијата како начин на управување, слобода на печат и говор, функционирање на пазарна економија, како и прифаќање на националните граници на мирољубив начин.

2.2.2 Државјани и малцинства на државна територија

Државната власт претставува владеење со народот кој живее на државната територија. Народот кој подлежи на моќта на владеење на државата, не е идентичен со целокупниот народ во една држава, бидејќи него го сочинуваат освен државјаните и малцинствата, странците, како и лицата без државјанство или апатридите. Припадноста на еден народ претставува целина од луѓе кои ги поврзува заедничко сродство, култура, историја, јазик, религија па и политичка заедница. Заедничките врски кои ги поврзуваат луѓето можат да бидат различни според комбинацијата на фактори и интензитетот, а се израз на националното чувство кое ги зближува луѓето на таа територија.

Сепак, заедничките корени односно билошкиот фактор го има примарното значење за заедницата, иако денес е речиси невозможно да постои чиста раса со исти корени поради долговековното мешање и биолошкото приспособување на климата на земјата. И покрај тоа што не постои чиста раса во буквална смисла, како најважно се наметнало природното единство кое е основа за државното единство на народот.

¹¹ Гаранциите обично опфаќаат праведна застапеност на малцинствата во поделбата на власта, политичка автономност и зачувување на јазикот, културата и религијата, но не и отцепување и национална независност. Тоа право се затскрива, особено во западните земји каде сите други права се признаени и заштитени, со цел и да се поттикнат останатите земји да ги признаат правата на малцинствата.

Луѓето низ историјата станале културолошка заедница во која најзначаен фактор при формирањето бил јазикот. Јазикот не е секогаш пресуден за припадност на една нација, тука се и заедничкото потекло, религијата, обичаите, песните, традицијата и сите други елементи кои ги поврзуваат народите дури и оние кои живеат надвор од својата татковина, во дијаспората. Иако, постојат и случаи каде луѓето кои имаат ист јазик, сепак припаѓаат на различни народи, како Србите и Хрватите на пример, додека пак во случајот со Евреите, кои најчесто живеат во различни држави, ги поврзува не јазикот туку нивното заедничко потекло, религија и обичаи. Од друга страна, разликите кои се воочливи можат да доведат и до одбивност и непочитување на различните од мнозинството, што треба да го има во предвид политиката.

Како важен фактор се јавува и политичката заедница, која ги поврзува народите кои имаат и ист јазик, религија, култура, како Англичаните и Американците кои имаат заеднички корени и карактеристики, но се разликуваат токму во политичката заедница, која доколку недостига, може да доведе до распаѓање на народната заедница. Овој фактор соединува дури и во случаите со најхетерогените групи споени во една нација како во Соединетите американски држави и претставува процес кој во голема мера е под влијание на социјално-политичките околности. Во случаи со нации чија територија низ историјата била поделена меѓу други држави, како на пример Полска (престанала да постои со поделба меѓу Русија, Австрија и Прусија, но по 123 години, во 1918 повторно се избира за независност), токму негувањето на заедничката национална свест го одржала и поврзувала луѓето да останат еден народ.

Сите овие карактеристики на народот, влијаат на појавување на народното чувство на солидарност, со кое нацијата се разликува од народот односно од различните етнички заедници. Секој народ се стреми кон тоа да добие своја единственост и да се проширува, но тој процес зависи од објективни и субјективни околности кои различните видови заедници ги поврзуваат во различни комбинации. Најважни фактори остануваат да бидат заедничките корени, културата, јазикот и политичката заедница, но никој од нив не е пресуден и никој не е неважен за народот во една држава.

Државјанството е правен статус кој носи права и обврски и ја изразува политичката судбина на државата која го дава. Државјанинот во својата татковина ужива право на престој, како и граѓански и политички права, но и

заштита од страна на државата, која им ја носи одговорноста за правните и политичките одлуки на нивната држава. Оваа взаемна врска на права и одговорности, добива форма преку државјанството. Така на пример, фундаменталните човекови права важат за секој човек, додека граѓанските права важат само за државјаните на одредена држава. Истото важи и за обврските на граѓаните кон државата. Од друга страна, државата е обврзана дури и со меѓународни норми, да им дава заштита на своите граѓани доколку се повредени нивните права.

Државата сама одлучува кој ќе биде нејзин државјанин и не располага со утврдување на државјанството на другите држави. Сепак, меѓународното право ја дава појдовната точка за утврдување на просторот во кој државите може да се движат. Така на пример, признавање на државјанството се дава со раѓање на територијата, со потеклото од некој државјанин, со засновање на место на живеење во државата, со склучување на брак со државјанин и слично. Одредени граѓани поради одредени причини може да имаат двојно државјанство, односно да се стекнат со правото додека веќе го имаат од друга држава, а во одредени случаи може да дојде и до губење на државјанството од различни причини кои државата ги утврдила. Но, постојат и ситуации во кои на овој начин се избегнуваат прва и обврски како даноци, војска, кривични дела, екстрадиција, обврски од брачните односи и сл. Така меѓународната правна практата наметнала одлука за државјаните онаму каде што тие ја препознаваат и бараат својата татковина, таму и да ги остваруваат своите граѓански права, обврски и лојалност.

Државјанството се заснова по сила на закон и по пат на натурализација. По сила на закон се стекнува со раѓањето или *jus soli*, односно секој кој е роден на територија на државата го добива нејзиното државјанство, а со ова и децата на доселениците во државата. За разлика од *jus soli*, *jus sanguinis* значи дека децата го добиваат државјанството на нивните родители, односно го применуваат државите кои не сакаат поврзаност со децата на странците и на овој начин се усогласува заедничкото потекло. Натурализацијата како начин на стекнување државјанство се однесува на странци или лица без државјанство кои се примаат во државјанството на одредена држава од различни причини утврдени со закон или *ius doni*.

Државјанството може и да се изгуби исто така по сила на закон и со денатурализација. Државјанството се губи и со своеволно добивање странско државјанство, во случаи кога нема можност за двојно државјанство, како и со стапување во брак со што настапува потребата од одлучување дали ќе се добие државјанството на брачниот партнер и ќе има откажување од сопственото државјанство, со цел единствено потекло на семејството. Внатрешното право на државите не прави разлика меѓу државјани и недржавјани, но секој кој живее и опстојува во некоја територија, подлежи на нејзиното право.

Важен елемент за регулирање на доминацијата врз своите државјани е државната територија, како простор во кој се користат надлежностите на современата држава. Територијалноста значи дека границите на територијата создаваат единство на заедницата во правна смисла и во смисла на владеење. Заедничката територијално условена припадност доведе до тоа луѓето да се наредуваат според населената земја како суверена територија. Консолидирањето на власта внатре во државата, означува и непропустливост и непродорност на територијата кон надвор, со што и државата станува институционална и територијална заедница со која владее и управува хомогена власт внатре во неа.

Државата има суверенитет врз својата територија, односно секој кој е дел од таа државна територија подлежи на нејзината власт, бидејќи суверенитетот е изведен од власта. Државата е важен фактор за интегрирање во една заедница како заедничка тетковина, природен предел, културолошка целина и цивилизациска основа на заедничка политичка судбина. Државите, освен фактичките граници кои ја ограничуваат нејзината територија од онаа на соседната држава преку точно утврдени граници на земјината површина, тие имаат и правни граници кои ја утврдуваат нејзината контрола врз областа на државната територија. Така границите на државната територија можат да бидат хоризонтални кои ги претставуваат копнените граници, речни, граници во заеднички води и поморски, но и вертикални како во воздухот и космосот. Сепак, постојат разлики помеѓу деривативното и автономното стекнување на државната територија, односно дали територијата се пренесува на друга држава од страна на нејзините владетели или пак тие ја засноваат власта врз територија од сопствено право. Сето тоа доведува до препознатливост и признавање и на

меѓународен план како држава која стапува во интеракција со други држави и ентитети.

Уште од најраната историја, концептот на демократија бил поврзан со концептот на национална држава. Секоја нација е повикана и овластена да формира држава. Националната свест се будела во време на војни и со претставата за народите како живи организми, кои како посебни нации формираат посебни држави кои претставуваат едно национално јадро. Улогата на нацијата е интегрирање на луѓето како културолошка заедница, историска и политичка и претставува социјална форма преку која луѓето ја исполнуваат функцијата на национализација. Оваа улога на нацијата може да се негува и одржува и во текот на современата миграција на народите, но зависи и од подготвеноста на луѓето да се препознаат како припадници на некој народ, токму таму каде што мигрираат и се интегрираат во националните обичаи на друга земја и народ. Државите кои ја имаат таа национализирачка функција и сакаат да избегнат тензии, ја наметнуваат подготвеноста за интегрирање на доселениците и прифаќање на некој друг народ, заради зачувување на квалитетот на живот, на кој се надеваат и доселениците.

Малцинствата кои се нашле на туѓа историска и културолошка територија, доколку изнајдат прифатлив начин на заеднички живот со мнозинството кое ја има доминантната положба во државата, нема да бидат во опасност, со прифаќање на правилата на однесување кои им ги наметнала државата во која се населиле. Другата крајност се тенденциите на малцинствата за сепаратизам од туѓата државна територија односно отцепување и стремеж кон нивната татковина во која не можат да се вратат од различни причини. Сепак, во денешно време на малцинствата им се препушта да одлучуваат со гласање на демократски начин во државата во која се наоѓаат, за разлика од поранешните методи на отстранување од државата, замена на население и протерување, кои денес се во спротивност со меѓународното право.

Со тек на време, се поставило и прашањето за заштита на малцинствата и тоа како резултат на еднаквата позиција во правна смисла на индивидуите припадници на малцинствата со оние припадници на мнозинскиот народ и тоа во однос на правата на слобода, политички права и правата на заштита од државата. Од друга страна, заштитата на малцинствата се наметнува и како

заштита на етничката група како таква во својот вид, со својот јазик, обичаи, култура и традиција.

Ова довело до појава на регионализам преку етнички акцентирани напори за гарантирање на автономија на самостојните групи како Баските и Каталонците во Шпанија, Бретонците во Франција, Велшаните и Шкотите во Велика Британија и сл., кои се насочени кон враќање на националниот државен централизам кој не ги препознавал националностите туку ги надгласувал националните малцинства. Ваквите региони, иако споени со некоја друга територија, ја негуваат својата етничка форма, историските и културолошки особености, социјална структура, а ги гарантираат и посебните права кои нивната група им ги дава, без притоа да го изгубат националниот карактер на државата на чија територија се наоѓаат.

2.3 Државната власт и отпорот кон неа

Со цел луѓето да се доведат до одговорен начин на однесување, државата се служи со различни начини на “воспитување” на луѓето и со измена на социјалната структура. Тие од друга страна, имаат природна одбивност да работат за други и истовремено се подготвени на агресија пропратена со индивидуалната потреба за моќ. Овој потенцијал не може доволно да се контролира на природен начин и мора да се стави под контрола на институциите на државата, особено оние кои можат да спроведат власт против насилството. Доколку дојде до реструктуирање на основните елементи на уставниот систем, тие акти претставуваат револуција во правна смисла. Политичките сили во државата претставуваат еден вид на законска препрека која е на патот на радикална промена на уставниот поредок, а исто така може да ја преземат улогата на иницирање на политички превирања во општеството.

Правната квалификација на револуцијата е одредена од нејзиниот исход, односно доколку е успешна има правно државотворно значење, додека во спротивниот случај има кривичноправно значење како настан. Со успешна

промена на односите на политичка моќ, во државата се појавуваат нови структури кои се уставотворни и ја добиваат својата можност за спроведување на власта. Нема држава без власт, па така незаконитоста на засновањето на новата власт не е толку важно колку самата власт која настапува на место на претходната. Во потеклото на државите нема законитост, туку успехот на спроведување на некој конкретен систем на државна власт кој го наметнува своето политичко постоење, што значи дека самостојната државна власт не може да се заснова на легален начин.

Но, освен прашањето за легалноста, се појавува и прашањето за легитимноста на новиот уставен поредок по отпорот. Типично за појавата на револуцијата е фактот дека власта го изгубила авторитетот кај луѓето кои се под таа власт и кај нив се губи подготвеноста за прифаќање на одлуките на власта, со што оправдување се наоѓа во фактот дека неправедниот режим на власт се заменува со нов. Колку новиот режим ќе биде прифатен зависи од тоа колку и на кого е корисен, а истовремено овозможува и праведен општествен поредок кој е воден од социјално и морално профатените норми во општеството. Доколку нововоспоставениот поредок се стреми да постои на долг рок, а владеечкиот систем кој е воспоставен, може да ја воспостави одново правичноста, значи дека новата власт е корисна и достоина за почит.

Власта поседува доверено право да владее кое може да го изгуби доколку го користи на неправеден начин и со тоа станува непотребна за народот. Додека некои автори сметале дека редот во државата бил помалку важен отколку правото на народот да пружи отпор против власта како Боден и Хобс, се појавиле и автори како Кант кој и давал предност на правната сигурност односно сметал дека отпорот ја поткопува основата на државата и дека не треба да биде дозволен освен критиката кон власта.

Државниот поредок има право да дава отпор кон неправедната власт преку инструментите со кои располага државата и нејзините закони, но отпорот многу често е ризичен потфат бидејќи подразбира и право на револуција. Ова загарантирано право на отпор може да се применува доколку настане ситуација во државата во која се негира демократскиот уставен поредок, односно тоа право претставува составен дел на функционалниот правен систем на државата.

Демократските држави денес, не го подразбираат отпорот како заштита со правни средства вклучувајќи ја и критиката кон власта, бидејќи тие

претставуваат конструктивен дел од политичкиот живот. Нормална ситуација во демократската држава претставува и отстранување на власта доколку народот повеќе не е задоволен од неа и тоа преку политички групи кои пружаат отпор на законски дозволен начин. Отпорот во демократијата претставува дел од дозволеното однесување на граѓаните со кое сакаат да искажат револт кон одредено прашање и тоа преку слободата на изразување и слободата на здружување на граѓаните. Во случаите кога некој се заштитува со правни средства од противуставните и незаконските акти на власта не станува збор за отпор, но кога ќе се напуштат законски дозволените начини на отпор, веќе станува збор за вид на револуција. Притоа, значајно е колку еден политички систем е отворен за критика и ефикасен да спроведе корегирање на несаканите дејствија доколку може да го убеди мнозинството од народот во својата исправност.

Проблематично е кога власта ја користи политичката моќ за справување со слабостите на системот за кои реагира населението, односно покажува незадоволство. Сепак, способноста за одржување на власт е основана на спремноста за прифаќање на демократските процеси во општеството, вклучувајќи толеранција и трпеливост на различните култури, отпорот кон власта и мислењето на мнозинството за подобар живот. Кога се дава насилан отпор, тој е одлика на зголемената моќ и самодоверба на политичарите, но во случаи каде функционира демократијата, тоа е отворен процес во кој се води дискусија за причините за отпорот и секако постои и можноста за корекција од страна на власта. Доколку вистината не е исклучиво право на политичарите кои не сакаат да се соочат со спротивното, во таа држава се одлучува на демократски и правно воспоставен начин. Така се третира и видот на отпорот кој државите можат да го прифатат. Тоа е отпорот насочен кон политичките сили кои можат да ги прифатат разликите во размислувањето кои се слободно и ненасилно изнесени и како последна мерка за одржување или повторно воспоставување на државниот поредок.

2.4 Кога отпорот станува движење

Независноста подразбира состојба на слобода или самостојно владеење ослободено од влијание или контрола од надворешна страна. Но, кога група на индивидуи се обединиле и ги здружиле своите напори со цел да ги унапредат заедничките идеи, без оглед дали политички, социјални или економски, тие претставуваат движење. Кога вакво движење на група индивидуи ќе се соедини за да се бори за својата слобода, тоа претставува движење за независност. Вакво движење претставувало индиското движење за независност под водство на Махатма Ганди, кое со користење на ненасилни методи се бореле да издејствуваат слобода од нивниот британски колонизатор кој ја превземал нивната политичка автономија, им наметнал христијанска религија и ги дискриминирал на расна основа. Индиското движење своевременно успеа да ја издејствува слободата за опресираните индијци. Овие движења се обидуваат да стекнат политичка независност на одредена област за кои сметаат дека треба да биде нивна државна територија. Можат да бидат движења превземени од страна на колонизирани народи против нивните колонизатори, а исто така и движења кои сакаат да се одвојат од постоечка држава.

Конфликти помеѓу освојувачи и освоени народи често се случувале низ историјата, кога освојувачите ги прекршиле правата на другите народи кои сакале своја независност. Историски, движењата за независност во освоени или оспорени територии се многу и меѓу другите ги вклучуваат индиското движење за независност, ирското националистичко движење, израелско-палестинскиот конфликт, кашмирскиот сепаратистички конфликт и други. Заеднички фактор кој е присутен на двете страни кај сите вакви конфликти е присуството на лидери кои се однесуваат како примарни мотиватори и носители на одлуки. “Цената” на лидерите на движењата за независност, како и агресивноста на освојувачите, најмногу влијаат на природата на ваквите движења, но тука се и други фактори како карактеристиките на популацијата која живее на окупираниот регион, природата на казната која ја добиваат учесниците и колку тоа ги чини лидерите.

При појавата на движење за независност, вообичаено освојувачите на тие територии поставуваат вооружени сили во окупираниот регион. Потоа, лидерот на движењето за независност одредува бунтовнички активности, на кои

распоредените сили се спротивставуваат. Одлуките на водачите го детерминираат и бројот на учесниците во движењето за независност, бидејќи луѓето кои размислуваат да се вклучат, го земаат во предвид и бројот на распоредени сили од страна на освојувачите. Поголемо ниво на безбедносни сили ги обесхрабрува учесниците во движењето, додека поактивно водство ги инспирира луѓето да се приклучат, што значи сепак бројот на учесници зависи од стратегиите на двете страни – освојувачите и водачите на движењето. Вообичаено, зголеменото ниво на активности од едната страна, доведува до зголемено ниво на реакции од другата, а одлуките на водачите носат последици за двете страни. Па така, степенот на казна зависи не само од бунтовничките активности, туку и од распоредените сили од страна на окупаторот, односно казната може да биде зголемена во зависност од силите кои окупаторот ги има на располагање. Исто така, дополнителна осуда и меѓународни санкции може да се акумулираат за окупаторот, а улогата на таквиот меѓународен притисок, може значајно да влијае на активностите на окупаторот и тоа може да се претпостави дека ќе се зголемат казните за учесниците во движењето. И секако постои и ризик за водачот на движењето, кој се зголемува доколку тој стане поактивен лидер. Најпрво водачот на движењето за независност, се откажува од многу професионални и финансиски можности кои би ги имал во друга ситуација, односно се откажал од нив за да добие нешто сосема друго. Водачот се соочува и со психолошки, морални, семејни и социјални ризици, во зависност од неговиот начин на живот.

Фактори кои имаат најголемо влијание врз водачите на движењата за независност, особено врз тоа колку ќе бидат платени се: позитивното влијание на бројот на учесници кон движењето; негативниот опортунитетен трошок кој тие мораат да го поднесат; како и негативното влијание кое го трпат поради количината на казни кои се директно насочени кон нив од страна на окупаторот. Кога станува збор за окупаторите, позитивно влијание кон нив има бројот на луѓе кои тој ќе ги одврати од намерата за приклучување кон движењето, а негативно влијае ризикот кој неговите безбедносни сили треба да го преземат, со цел да ги казнат протестантите¹².

¹² Gupta R., Some factors affecting independence movements: An overview. *The Economics of Peace and Security Journal*, vol.2, 2007, стр.22

Иако овие фактори не влијаат во целокупниот револуционерен процес од почеток до крај, кој би требало да кулминира со постигнување на независност, тие го покажуваат процесот на секојдневно носење на одлуки од страна на водачите на движењата за независност и на освојувачите. Доколку се исполнети повеќе услови при функционирање на движењето, тоа ќе биде поактивно и со поголема поддршка од населението. Услови кои доколку се исполнети, ќе биде поуспешно движењето се: можноста лидерот да влијае на намалување на казните на оние кои протестираат во име на движењето; ако лидерот има можност за лична добивка по добивањето независност, ќе биде помалку подложен да искористи евентуална можност кај окупаторот и ќе превзема повеќе активности мотивиран од желбата за личен успех; ако лидерот го намали нивото на неговото обезбедување и стане попростапен, со тоа и повеќе граѓани ќе се приклучуваат кон движењето; колку повеќе граѓани се приклучуваат, толку повеќе се намалува негативниот ефект од казните кои ги добиваат учесниците.

Значајно за меѓународната заедница е дека може да одигра улога во конфликтите кои сеуште траат во спорните региони и тоа преку меѓународни санкции. Иако улогата на силите на окупаторот е најважна, сепак и умерениот став на водачот на движењето, како и неговите морални вредности се важни. Така на пример Ганди, кој имал висок меѓународен углед, било тешко за британците да го казнат, бидејќи и тој самиот бил против насилство и се плашел дека може да дојде до тоа ако конфликтот излезе од контрола. Тој и го прекинал движењето кога резултирало со насилство, иако изгледало дека тоа е во водство пред британците. Комбинацијата на овие фактори – ризикот за британците да го казнат Ганди, заедно со неговиот умерен став, го оневозможиле да води успешно движење за независност.

Од ова може да се заклучи дека поголем степен на распоредени сили од окупаторот, спречува големо учество во движењето, поради што лидерот мора да биде многу активен за да придобие нови следачи. Исто така, окупаторот е способен да обесхрабри многу луѓе од приклучување кон движењето, единствено со зголемување на неговите сили, иако некои делови од популацијата и понатаму остануваат подложни на револуционерна пропаганда, доколку лидерот е доволно активен да ги регрутира. Важен фактор во успехот на движењето за независност е социјалната средина во која оперира движењето и

начинот на кој граѓаните реагираат на активностите на окупаторите и водачите на движењето. Така во општества кои имаат долга историја на окупација како британските колонии во раниот дваесетти век на пример, каде повеќето граѓани се навикнати на идејата да бидат окупирани, зголемување на строгоста на окупаторот ќе разубеди многу луѓе од приклучување кон движењето. На јавноста во ваквите општества ќе и треба многу голем поттик од лидерите на движењето за да се приклучи кон истото. Во спротивно, општествата каде има ново-окупирани нации, каде чувството за независност е сеуште силно, бунтовници може да се појават доколку нема високо ниво на заплашување. Исто така, во случаите кога лидерот е на висока цена, односно многу ризикува и има што да изгуби, тој реагира многу остро на зголемената строгост на окупаторот. Тоа би биле на пример студенти или интелектуалци, наместо искусни политичари, кои во нормални услови не се многу склони кон бунтовнички активности. Тие во голема мера се водат од емоции и се многу реактивни кога се соочени со репресија. Најчесто водат движења од низок профил, во кои користат екстремни мерки за да добијат поддршка за истите.

Однесувањето на окупаторот, во зависност од тоа дали се карактеризира со агресивност или пацифизам, влијае на движењето за независност, односно поагресивни окупатори, за ист вид на активности од страна на учесници во протест, даваат поголема казна отколку окупатор кој е пацифист. Иако, поагресивен окупатор не значи и постоење на движење за независност од низок профил, напротив, во одредени услови тој се соочува со поголем и поуспешен отпор отколку окупаторот пацифист. Агресивен окупатор заштедува значителни одбранбени сили бидејќи поради неговата строгост во казнување му се потребни во помал број, а водачот на движењето за независност е многу претпазлив при зголемување на активностите на движењето. На тој начин, ако водачот на движењето ги зголеми своите активности во средина каде што окупаторот ги намалил своите сили, користа која ќе се добие од ново приклучените учесници ќе биде поголема отколку негативниот ефект на казните кои движењето ќе ги добие поради тоа што било поактивно.

Агресивните окупатори поради нивната предиспозиција да бидат строги, имаат поголеми загуби во својата одбрана и тоа поради високото ниво на меѓународен притисок и санкции со кои ќе се соочат, а и поради нетолеранцијата со која се карактеризираат. Окупаторот во такви услови мора

да повлече одреден број на сили за да избегне поголеми санкции од надвор. Овие моменти може да ги искористи водачот на движењето за независност за да придобие поголем број на учесници. Ова значи дека меѓународните санкции може да го натераат окупаторот да се повлече доколку меѓународната заедница смета дека тоа е потребно поради големата агресија и со санкции го казнуваат тоа однесување. Движењето за независност тогаш може да се реорганизира и покрај строгата репутација на окупаторот, а на овој начин се спречува поголем револуционерен наплив.

Во други услови, агресивен окупатор може да се соочи со поголема активност на движењето за независност, но во вакви случаи, лидерот на движењето не ужива голема поддршка. Во моментот кога окупаторот ќе ги зголеми своите безбедносни сили, единствен начин водачот да го одржи движењето е да биде многу активен, во спротивно окупаторот може да одврати многу луѓе од приклучување кон движењето. За него не е особено тешко да го зголеми бројот на безбедносни сили и да наметне строга политика за да добие послушност, која е во склад со неговата агресивна природа. Под тие околности, водачот на движењето мора да ги зголеми активностите само за да го одржи движењето на минимално ниво и брзо да реагира на агресивноста на окупаторот. Резултатот зависи од тоа како јавноста реагира на двете стратегии на водачите.

На овој начин може да се објасни зошто некои движења за независност можат да постигнат големо учество од граѓаните, додека други се ограничени и со мала поддршка од граѓаните. Клучната игра е помеѓу личните карактеристики на водачот на движењето, личните карактеристики на окупаторот, наклонетоста на граѓаните и ризикот кој секој од играчите е спремен да го поднесе. Различни резултати се постигнуваат и во зависност од тоа дали движењето за независност е со краткорочен успех или е движење кое успехот ќе го постигне на долг рок, потоа важен е и квалитативниот аспект на бунтовничките активности односно дали станува збор за насилно или ненасилно движење, елементи кои може да имаат големо влијание на природата на движењето за независност.

2.4.1 Движења за независност кои би можеле да го променат светот

Во текот на 19-тиот век, се појавиле конфликти водени од национализам, односно од желбата да се излезе од една држава и да се оформи нова и своја нација. Ова било особено изразено во англиските и француските колонии во Африка и Азија, кои пак по завршување на Втората светска војна, биле решени повторно да ја вратат својата независност. Бидејќи немале свои армии, се служеле со терористички акти за да ја постигнат својата цел, а некои добиле и помош од Советскиот Сојуз и Кина, кои биле затекнати и од Студената војна.¹³

Еден од најкарактеристичните примери е Палестинско-Израелскиот конфликт, започнат во раните 1970-ти, како борба помеѓу Израелската нација и Палестинските Арапи, кој повеќе години е причина за терористички напади и инциденти кои го привлекуваат вниманието на Блискиот Исток не само во Израел, туку и кај Арапските држави кои се наоѓаат околу нив. Основата на овој конфликт е дали Израелската нација треба да биде татковина на Евреите, како што била дури и во библиски времиња, или пак оваа територија треба да биде татковина на Арапските народи која се нарекува **Палестина**. Конфликтот датира од времето на Отоманската империја која владеела со територијата нарекувајќи ја Палестина и тоа во време кога сеуште постоел прогонот на

¹³ Така во Алжир, француска колонија од 1830 година, доселените французи ги третирале алжирците како второкласни граѓани, но по Првата светска војна, побарале еднакви права со нив. Барањето било одбивано бидејќи ги загрозувало привилегиите на французите и било одложено до крајот на Втората светска војна, кога почнало да се размислува во насока Алжир да стане дел од Франција. Тензиите довеле до формирање на Национален ослободителен фронт во 1954 година, кој превземал терористички акти како дел од војната за независност, која подоцна преминала и во граѓанска војна, особено поради дискриминаторскиот однос на колонијалната христијанска влада кон алжирците, приврзаници на исламот. Националниот ослободителен фронт преку терористички и герилски акции напаѓал институции, фарми, фабрики, француски војници, но и цивили, а исто така и муслимани кои соработувале со французите или одбивале соработка со алжирците. Француските сили ја превземале контролата во 1957 година и започнале антитерористички акти кои биле доста контроверзни поради учеството на алжирци како дел од француската армија, а истовремено и французите почнале да одбиваат да ги ризикуваат животите за армијата во Алжир. Сето тоа поттикнало поддршка на идејата за независност на Алжир, но и создавање на Тајна воена организација која имала акции во двете земји, како и обид за повторно заземање на Алжир од страна на французите во 1961 година. Подоцна во 1962 година следеле преговори за прекин на огнот и закажување на референдум за независност на кој 91% од населението ја одобрило независноста. Потребни биле осум години откако започнале првите обиди за Алжир да стане независна нација.

Евреите, кој ја направил идејата за “Еврејска татковина” привлечна за многу Евреи да се доселуваат таму.¹⁴

Првата Светска Војна го поттикна ционизмот како движење за **Евреите** да воспостават своја држава, особено поради поддршката на идејата од страна на Велика Британија, која дури и воспоставила воена администрација да раководи со областа Палестина. Лигата на Народите по војната исто така го дозволила британскиот авторитет на територијата, се додека тие не се способни сами да владеат, факт кој не им се допаднал на Палестинските Арапи во регионот. Избиле и немири од нивна страна, по кои Британците понудиле план со кој Палестина би била поделена на два дела – поголемиот за Арапската нација и помалиот како Еврејска татковина, кој не бил прифатен. Се повеќе се зголемувала решеноста на Евреите за формирање на своја држава, тие создале и воени организации кои започнале со терористички напади со цел заштита на Евреите во Палестина и промовирање на идејата за своја држава.

По Втората Светска Војна и по дознавањето за Холокаустот на Евреите, се зголемило сочувството кон Евреите и симпатиите за постоење на Еврејска држава. Велика Британија, веќе ослабена од војната, се откажала од обидите да владее со територијата на Палестина и го предала проблемот на Обединетите нации. Така, во месец ноември 1947 година, на ниво на Обединетите нации била изгласана поделба на Арапски дел и на Еврејски дел, а немирите продолжиле и понатаму да се случуваат. Официјална независност на Израел како држава на Евреите, била прогласена во месец мај 1948 година, кога САД и Советскиот Сојуз веднаш ја признале новата државна власт, а соседните арапски земји како Египет, Јордан, Сирија и Ирак, веднаш го нападнале Израел со цел формирање на Палестинска држава на таа територија. Ова резултирало со голем број на бегалци од Арапските народи од областа на Палестина, кои пребегале во соседните земји, без притоа да имаат своја татковина на која би се повикале. Во годините што следеле, особено во 1956, 1967 и 1973, Арапските земји се обидуваа да го поразат Израел, но без успех. Палестинците пружале отпор кон новопрогласената независна држава Израел преку терористички или герила акции, особено откако Израел започнал да освојува и територии кои дотогаш биле дел од територијата на Палестинците. Терористичките напади на

¹⁴ Австрискиот евреин Теодор Хуртсел започнал да пишува за постоењето на идејата Евреите да имаат своја национална држава и ја нарекол “Ционизам”

Палестинците продолжиле низ годините преку нивните водечки терористички организации Хамас и Хезболах, а тие основале и своја ослободителна организација со која Израелските власти имале намера да започнат мировни преговори, но по прекин на нападите. Одговорот на Израел на терористичките напади на Палестинците бил замрзнат од страна на другите земји, но тоа не ги спречило Палестинците да ги прошират нивните терористички акти и на Европско тло, со цел да го привлечат светското внимание.

Владите на другите Арапски држави ги поддржуваа Палестинците и нивната борба против државата на Евреите - Израел, со финансиска помош, безбедни засолништа и мировни преговори, како Иран, Либија, Ирак, Јордан и Египет, поддржувачи исто така и на исламската религија како доминантна меѓу Арапскиот свет. Палестина денес е делумно признаена држава на Блискиот исток, службено формирана со унилатерална Декларација за независност од 1988 година, а меѓународниот правен статус го стекна во 2012 година од страна на ООН кога доби статус на набљудувач во ООН. Се состои од две посебни територијални единици – појасот Газа и Западниот Брег, кои ги дели територијата на Израел.

Пример кој заслужува внимание е и случајот со Ирската Републиканска Армија и **Северна Ирска**. Борбата помеѓу Англија и Ирска во однос на контролата врз Ирска, е една од најдолгите во историјата која трае повеќе од осумстотини години, почнувајќи од 1171 година со Англиската инвазија на Ирска. Конфликтот има и религиозни аспекти, односно кога Англија станала протестантска земја, Ирска останала католичка земја, а тоа бил период кога веќе постоел револт на Ирците кон Англиската власт. Почнувајќи од 1882 година, Ирците започнале терористички акти како резултат на револт за новодадената можност на Британскиот гувернер на Ирска за апсење под сомнение за предавство или заплашување. Во 1905 година група на Ирски националисти прогласиле независност на Ирска која траела само неколку дена и привлечла мало внимание и одмазда од страна на Британските власти. Сето ова довело до формирање на тајна воена организација во 1919 година (Ирската Републиканска Армија - ИРА), со цел продолжување на битката за независност. Во 1920 година, со одлука на Владата на Ирска, таа била поделена на дваесет и шест окрузи на југот и шест на северот или т.н Северна Ирска. Две години подоцна била формирана Ирската слободна држава со ограничена зависност од Велика

Британија, со цел да владее со јужните окрузи (и претежно католици), која станала целосно независна Република Ирска во 1949 година. Активностите на ИРА продолжиле и во понатамошните години, но на помала сцена, додека истовремено католиците во Северна Ирска организирале протести против нефер третманот. Се до 1990-те продолжиле терористички напади во Северна Ирска, организирани како од страна на ИРА, така и од страна на различни протестантски групи кои се противеле на граничењето на Северна Ирска со Република Ирска на југот, а и едните и другите водени од религија, национализам и политика. По појавата на радикалната терористичка група која се нарекувала – Вистинската ИРА и најсмртоносниот напад кој тие го преземале, биле започнати и мировни преговори со протестантите. Но, иако повеќе од триесет години се вршат терористички напади во Северна Ирска, конфликтот бил прекинат дури во 1998 година со мировен договор, со кој било предвидено повеќе да не постои граница помеѓу Северна Ирска и Република Ирска. Денес во Ирска постои длабок јаз на поделба и тоа помеѓу стремезите за обединување и оние да не се пресечат врските со Велика Британија и покрај излегувањето на Кралството од Европската Унија. Мировниот договор предвидува и можност Северна Ирска да се отцепи од Кралството доколку така реши мнозинството на референдум, опција која е прифатлива и за Ирска, со што би останале како дел од ЕУ.

Шкотска била независна држава до 1707 година, со свои развиени институции, политички, правни, религиозни, образовни и сл., додека не стане дел од унија односно Обединетото Кралство, каде го сочувува својот идентитет како нација. Шкотска поминала долг процес до нејзиното самоопределување, почнувајќи од референдум во 1979 година на која се гласало основање на Шкотско собрание, но бил поништен бидејќи немало излезност од минимум 40% од гласачите. Уште од 1988 година се воделе кампањи за промени, па така во 90-тите бил предложен план за воспоставување на Шкотски парламент, кој бил изгласан повторно на референдум во 1997 година. Овој чекор го променил статусот на Шкотска во рамки на Велика Британија, а тие самите ги бираат нивните претставници во Шкотскиот парламент почнувајќи од 1999 година.

Регионот на Шкотска и покрај неподготвеноста и противењето на Велика Британија, е регион каде има активно движење за независност. Светската економска криза била поголем поттик за засилување на желбата за независност

и постанување на независна нација поради својата културна локална уникатност. Шкотска има свој посебен парламент, но со мали овластувања, а во 2014 година одржа и референдум за независност, кој беше неуспешен, односно остана дел од Обединетото Кралство. Денес е обратна ситуацијата – Шкотска би ја напуштила Унијата доколку остане во Велика Британија, а на референдумот за Брегзит во 2016 година, тие се изјасниле за останување во Унијата. За таа цел, ќе треба да формираат независна држава со која би се приклучиле кон ЕУ. Исто така и регионот на Велс има долга историја на желба за независност, која одвреме навреме раѓа отпор кон доминацијата на Лондон. Тие имаат и одреден степен на автономија и свој парламент, но независноста е оставена на следните генерации. Овие процеси особено се мотивирани од излегувањето на Велика Британија од Европската Унија, кое кога ќе се случи би можело да предизвика и референдум за независност и на Велс, но без големи очекувања поради референдумот за Брегзит од 2016 година на кој мнозинството нивни граѓани гласале за заминување од ЕУ.

Половина век долг конфликт е и тој за областа **Кашмир**, помеѓу Индија и Пакистан. Долготрајната битка за контролата врз Кашмир се води од националистички и религиозни причини, а сведочи и за тоа како може една влада да биде толку заробена од тероризам, дури и да биде подложена на закани за нуклеарна војна. Откако Велика Британија го заврши своето колонијално владеење со Индискиот полуостров во 1947 година, произлегоа две независни држави - Пакистан и Индија. Едната доминантно муслиманска земја – Пакистан, во која исламот бил и државна религија, а другата со доминантна религија хиндуизам, но со застапеност и на исламот, а истовремено со секуларна влада која не преферираше ниту една од двете религии. И двете земји сакале да го присвојат Кашмир, а Кашмирците преферирале поинакво решение – независност. Пакистан и Индија влегле во војни за Кашмир во 1948 и во 1965 година, 1971 и 1999 година, но никогаш не го решиле проблемот и границата останала нерешено прашање. Во 1962 година се случил и кинеско-индиски судир кој завршил со кинеска окупација на еден регион. Војната во Авганистан против секуларната влада, водена од страна на Талибанците кои сакале да наметнат исламска влада, се прелеала и во регионот Кашмир каде муслиманските групи сакале да оформат Исламска држава на почетокот на 1990-те. Битката за Кашмир станала позагрижувачка откако двете земји, Индија

и Пакистан развиле нуклеарно оружје. Терористичките напади продолжиле од страна на двете земји, пропратени со стравот дека некоја страна ќе употреби нуклеарно оружје. Исламските терористички групи кои се бореле за Кашмир, имале и членови од Талибанците во Авганистан, строги анти-американски позиции и поврзаност со терористичката организација Ал-Каеда. Терористичките напади продолжиле низ годините на најразлични начини, бомбашки напади, напади на институции и јавни настани, користење на бомбаши-самоубијци, киднапирање на авиони и слично. Кашмир за Индија претставува природна стратешка бариера пред се од Пакистан, но и од Кина. Њу Делхи стравува дека ако Кашмир добие независност врз верски и етнички основи со тоа ќе се отвори вратата за другите индиски региони. Од друга страна Кашмир и за Пакистан е од витално безбедносно значење, поради двата главни патишта и мрежата железнички пруги во Сархада и во Пунџаб, која се протега долж Кашмир. На територијата на Кашмир извираат три реки кои се од посебно значење за земјоделството во Пакистан.

Каталонија долго време била нација без своја држава, но со свои институции, што значи уживала и одреден степен на автономија со години наназад. По режимот на Франциско Франко, во 1975 се покренало прашањето за трансформација на Шпанија во демократска држава која ќе ги препознае и различностите во неа. Креаторите на Уставот се одлучиле за модел кој го нарекувале “кафе за сите”, односно создавање на седумнаесет автономни заедници, некои историски и културно различни, а некои вештачки создадени каде не постоел посебен идентитет. Уставот не правел разлики помеѓу заедниците, туку претпоставувал нераскинливо единство на Шпанија, истовремено препознавајќи ја автономијата на нејзините националности и региони. Овие заедници имаат свои регионални легислативни собранија, чии претставници се бираат на избори и ја претставуваат заедницата. Вообичаено, тие ја следат Шпанската политика, но во некои случаи, автономните власти постапуваат како држави. Овие заедници имаат поделени надлежности со државата, која пак ги поддржува обично посиромашните региони и промовира еднаквост и солидарност помеѓу сите нив.

Каталонија долг временски период бара независност од Шпанија поради својата уникатност во поглед на јазикот, културата, архитектурата, а најмногу поради економската сила која уште повеќе ги мотивира каталонците во таа

насока. Станува збор за најбогатиот автономен регион на Шпанија, кој плаќа најмногу даноци, што го зголемува уште повеќе гневот на граѓаните. Ова особено поради фактот што и покрај одржаниот успешен референдум за независност во 2017 година и прогласената независност од страна на каталонската влада, започна криза со големи немири во државата. Шпанскиот Уставен суд го прогласи гласањето за противзаконско, а Владата повика на директно владеење за да се вратат демократијата и стабилноста во Каталонија, притоа потсетувајќи на уставната можност за Владата да ги преземе сите неопходни мерки за да го потчини регионот во случај на криза. Во 2019 година, девет каталонски политичари беа осудени на вкупно 100 години затвор поради противдржавно дејствување поради ненасилен отпор, што предизвика остри реакции особено од други автономни региони на европско тло. Шпанија беше критикувана дека претставува демократски срам, дека ја изгубила контролата врз покраината, чија судбина не може да заврши поинаку освен со независност. Партиите кои се залагаат за независност на Каталонија, се согласија со резолуција дека ќе го продолжат патот кон самоопределување, суверенитет на народот и одредување на својата политичка иднина. Тие ја изразија својата подготвеност да ги преземат сите можности, без оглед на правните и лични последици, во Парламентот да се разговара за независност и покрај тоа што Уставот не го дозволува тоа.

Квебек е една од провинциите на Канада, која се смета за посебна за разлика од другите провинции поради нејзината специфична француска култура и јазик и развила посебно чувство за идентитет кое е поврзано и со развиено движење за независност. Барањата на Квебек да биде признаена како посебно општество во Канада, претставуваат асиметричност повикувајќи се на самоопределувањето од страна на автохтоните народи кои живеат на нејзина територија. Но, тие се вид на притисок за понатамошно истражување на асиметрични форми на федерација, за разлика од традиционалниот концепт на Канада, а се и доказ за динамичниот процес на трансформација на државите-членки. Во Канада процесот започнал во 1960-те кога се појавило националистичко движење кое било против третманот на граѓани од втор ред на француските Канаѓани. Основните барања им биле за употребата на својот јазик, образование и вработување, па во 1969 година државата ги изедначила англискиот и францускиот јазик со официјален акт. Разликите во третманот на

работниците предизвикувале понатамошно разгорување на националистичкото движење, па во 1971 година, власта ја прогласила Канада за мултикултурна држава. Незадоволство во Квебек сеуште постоело, тие и понатаму тврделе дека Канадската федерација е двојазична нација составена од две култури. Низ годините имало неколку обиди за зголемување на моќта на провинциите, па дури и дефинирање на Квебек за посебно општество во Канадската федерација, но биле неуспешни. По неуспешното гласање за самостојност во 1980 година, во 1992 година, по зголемената децентрализација во полза на провинциите, Квебек го добива и посебниот статус како провинција. Во 1995 година бил одржан референдум за независност, но иако бил неуспешен за многу малку гласови, ја покажал силата на националистичкото движење на Квебек.

Провинцијата Квебек во Канада е единственото француско говорно подрачје кое отсекогаш се гордеело на своите франкофонски корени и покрај досегашните два обиди за независност преку референдуми кои не биле успешни. Во 2019 година повторно се актуелизираше прашањето за суверенитетот на Квебек, чиј исход зависи и од политичките лидери на државата.

Курдистан или регионот наречен по населението Курди кое живее на територија на источна Турција, источна Сирија, северен Ирак, северен Иран и дел од Ерменија. Уште по Првата Светска Војна, како и распаѓањето на Отоманската империја, на Курдите им била ветена држава. Така по формирањето на модерната Турска држава, тие биле сметани за опасност, особено поради присилната асимилација на Курдите предводена од национализмот на Ататурк. Турција го негирала нивниот идентитет и ја репресијала нивната култура и јазик што довело до герила активности, објава на војна и барање независност од страна на работничката партија на Курдите во 1984 година.

Курдите исто така биле сметани и за племенска и заостаната заедница од модерниот национализам на Иран, поради што биле маргинализирани, а често било применувано и насилство кон нивните села и жители.

Курдската репресија во Ирак пак, датира од 1970-тите, по доаѓањето на власт на Садам Хусеин, долг период кој го одбележало насилство и негирање на разликите. Во 1991 година бил кренат вооружен бунт во Ирак, на кој власта се одмаздила и предизвикала масовен егзодус на Курдите кои пребегнувале во

планините, Турција и Иран. Создавањето на енклавата на Курдите во 1991 година, кореспондирала со првите обиди на Обединетите нации за заштита на малцинството од геноцидните намери на водачите. Енклавата сепак не е држава, нема свое знаме, ниту пак и е дозволено да се нарекува Курдистан. Технички тоа е сеуште територија на Ирак, иако со текот на времето постигнале одреден степен на автономија во областите каде претставуваат мнозинство.

И покрај тоа што Ирачките Курди имаат полу-автономен статус во Ирак, многу курдски организации повикуваат на формирање на независна курдска држава, базирана на нивниот посебен јазик и култура. Главната сепаратистичка организација на Курдите се смета за терористичка организација од страна на САД и ЕУ, а и покрај противењето на речиси целата меѓународна заедница, во 2017 година се одржа референдум за независност во автономниот регион на Курдите во Ирак, кој неговите лидери го сметаат како прва фаза од долготрајниот процес. Соседните земји, Иран, Сирија и Турција изразија загриженост дека ова може да го охрабри нивното курдско малцинство и да има дестабилизирачки ефект во регионот. Курдите имаат своја регионална влада, парламент и вооружени сили во Ирачките провинции каде уживаат уставна автономија повеќе од десет години.

2.4.2 Европски минати искуства

Сите карактеристични примери по кои се движеле Европските држави, иако не можат да се вклопат во еден модел, имаат капацитет да го претстават прецизно процесот на промена во одредено општество.

Патот кон независност вообичаено го карактеризира заеднички модел на однесување, кој во случаите на Ирска, Финска, Естонија и Латвија, може да се подели на триделна борба и тоа: помеѓу градските власти, локалните власти и локалната периферија¹⁵. На почетокот на деветнаесеттиот век, локалните центри се состоеле од малцинска популација одделена од најголемиот дел од локалната популација врз основа на јазик, политички и економски статус, религија и сл.

¹⁵ Coakley, J., Independence Movements and National Minorities: Some Parallels in the European Experience; European Journal of Political Research, vol.8, 1980, стр.215-247

Со модернизација на општествата, периферијата почнала да ја предизвикува економската сила на локалните центри преку преселби во градовите, индустријализација и превземање на земјата. Културната надреденост на локалните центри била поткопана со стандардизирање и оживување на периферните јазици кои полека почнале да ги заменуваат јазиците во локалните центри, во образованието, трговијата, администрацијата и сл. Зајакнувањето на посебен етнички идентитет низ периферната популација, придонел кон превземање на локалната власт и конечно кон стекнување на политичка независност.

Јазичните и религиозни тензии влијаат врз однесувањето на политичарите, особено врз гласачките структури, а на долг рок го одложуваат процесот на национална интеграција или придонесуваат кон менување на институциите па и на самата власт. Фундаменталната улога која ја имаат овие фактори е одредување на видот на државата и нејзините граници. Во случаите каде што нациите и државните граници не се поклопуваат, процесите може да бидат во насока на политичко обединување, кога една националност е поделена во повеќе држави и претставува дел од тие нации, или политичка дезинтеграција, каде една држава содржи повеќе националности.

Со цел да се идентификуваат клучните актери и главните димензии на конфликтот, се развиле различни теории, од империјалистички па се до теории за градење на нација, карактеристични за европските сили кои имале и свои колонии во т.н земји од третиот свет. Империјализмот ја имал функцијата на градење врски помеѓу различните групи – централните нации и периферијата, преку поврзување на централната нација со колонизираната нација. Преку искуствата на Европските држави, Рокан Штајн¹⁶, смета дека тензиите помеѓу центарот и периферијата се пресретнуваат во четири главни области: одбранбени сили (каде проблемот зависи од административното навлегување во периферните области), култура (каде периферните религиозни и јазични форми се асимилирани кон централните), закони (каде што правните традиции на центарот обезбедуваат прифаќање и од периферијата) и економија (која се

¹⁶ Rokkan, S., "Dimensions of state formation and nation building: a possible paradigm for research on variations within Europe", во Tilly, C., *The Formation of National States in Western Europe*, Princeton: Princeton University Press, 1975, стр.563-568

однесува на дистрибуцијата на материјални добра и степенот на економска интеграција).

Овие процеси го опишуваат политичкиот развој кај периферните нации во Европа, а најголема грижа претставувал тристраниот однос помеѓу централната нација, центарот на периферијата и провинцијата на периферијата¹⁷.

Така, во осумнаесеттиот век во Европа, политичката хегемонија на центарот на периферијата ја поддржува економската и културната супериорност на таа група, која се состои од земјопоседниците и го контролира животот во гратчињата и трговијата. Јазикот на оваа група е клучниот медиум во граѓанската и религиската администрација, како и во средната класа и тежнее да формира територијален патриотизам кој се дистанцира од градскиот центар преку поврзување на лидерите со провинциската периферија. Односите помеѓу градските центри и периферните нации биле под влијание на балансот на моќта помеѓу двете групи. Додека градовите ја имале моќта да ја контролираат провинциската периферија, провинцискиот центар бил отпорен на било каква интервенција од градскиот центар¹⁸.

Потоа, во деветнаесеттиот век, со масовното исселување од периферијата, доаѓа до развој на провинциска средна класа која доминира во градовите и трговијата. Аграрната револуција и добивањето на правото на глас го помагаат овој процес и ја поткопуваат контролата на центарот на периферијата врз локалната власт. Масовното ширење на образование и комуникации, се пропратени со културно оживување кое се движело околу

¹⁷ Ibid (16)

Единствено во Финска постоела некаква форма на локална демократија, но до 1809 година била дел од Шведска, а потоа трансферирана во Русија пропратно со формирање на легислативно собрание по примерот на Шведска. Потоа, во Ирскиот парламент кој постоел уште од средновековието како главно законодавно тело во државата, им било забрането учеството на католиците со закон. Додека во Балтичките провинции, од кои подоцна настанале државите Естонија и Латвија, носењето на законите било ексклузивно право на германските парламенти кои продолжиле да постојат уште од средниот век па натака. Градските центри ја имале контролата, па така водечките функционери на Ирската влада биле назначувани од Лондон и ја извршувале власта без да одговараат на Ирскиот парламент. Извршните тела во Балтичките провинции биле бирани од благородниците, но гувернер назначен од страна на Русија бил единствено одговорен за административните работи.

¹⁸ На тој начин низ годините, ирскиот парламент бил отпорен на обидите на британскиот парламент да спроведе мерки кои би се однесувале на Ирска и со кои би ја наметнал својата контрола врз Ирската влада. Вакви обиди имало и во провинциите на Финска, каде Шведско-Финската елита се задоволела со домашната моќ со преминување на Финска како автономен ентитет во рамки на Руската Империја.

јазикот на периферијата, кој пак придонел кон формирање на посебен периферен етнички идентитет. Со тоа и провинцијата ја зголемува својата зависност од градскиот центар. Во следната фаза, надворешните сојузништва на центарот на провинцијата се поништени со стекнувањето на политичка независност, бидејќи демократската структура на новите држави им дозволува на провинциите да ја намалат доминацијата на периферните центри во економската и културната сфера и да изберат да прифатат нов режим или да го напуштат постоечкиот. Со тоа се формира периферната нација која ја сочинува популацијата која живее на територијата која всушност се отцепила и има релативна независност од градскиот центар.

Провинцискиот центар и провинциската периферија имаат огромна културна разлика, обично дефинирана преку карактеристики на малцинствата како религија, јазик и слично. Сите овие групи се разликуваат од доминантната популација по тоа што не се автохтони и се спогодиле на промена на статусот на провинцијата со тоа што се подредиле на надворешен градски центар. Во сите вакви случаи, автохтоната популација на почетокот била создадена од кланови и племенски врски и немала единствена политичка структура пред да се појави градското наметнување како центар на локалната власт. Потоа следи брзо опаѓање на провинцискиот центар во рамки на целата популација и тоа како резултат на асимилацијата кон мнозинското население, како и преку мешани бракови, намален природен прираст и висока емиграција на оваа група.

На ниво на власта, земјопоседниците ја имале во провинциите, а старата буржоаска елита во градовите; со легислативата било исто - провинцијата се здобила со значајна моќ преку трансфер на правото во интегрираните делови на градовите. Градовите имале тенденција да ја остваруваат извршната моќ преку задржување на контролата во свои раце, дури и поставувајќи ги водачите во провинциите каде што имале власт, без тие притоа да одговараат пред локалните институции. Целосен надзор на периферната нација во сите области, особено во надворешните работи и одбраната, имал градскиот центар. Првите ослабувања на провинцискиот центар се појавиле на локално ниво, со

распуштање на институциите и нивна замена во поголемите градови со институции изгласани на избори¹⁹.

Градовите иако ја имале моќта и во Финска и во балтичките провинции, меѓународниот притисок довел до појавување на независни држави во Финска, Естонија и Латвија во 1918 година. Во Ирска независноста дошла како последица на внатрешни, не на надворешни сили, во 1922 година. Во случајот на Финска, административната граница останала недопрена при осамостојувањето. Додека балтичките провинции биле соодветно припоени кон Естонија и Латвија според јазикот кој го говореле, а една била и поделена помеѓу двете држави. Финска и Естонија дозволиле административна автономија на провинциите и по стекнувањето независност, односно во Финска тоа биле Аландските острови, а во Естонија – Германските и други малцинства кои воспоставиле автономни културни совети.

Припојувањето на провинциската периферија кон провидискиот центар подразбира и еден вид на социјална мобилизација преку промена на руралното во урбано живеење, како и промена на начинот на егзистенција. Урбаната популација драстично се зголемила низ годините, се променила етничката структура и се трансформирале занимањата на луѓето кои преминале од рурални во урбани средини. Најголемиот дел од земјопоседниците биле дел од провинциските центри, додека провинциската периферија имала тенденција кон нееднаков третман на закупците. Вообичаено, големите земјопоседници биле секогаш припадници на доминантното население. Падот на контролата на провинциските центри бил брз и се одвивал прво преку отстранување на правните пречки за стекнување имот од страна на провинциската периферија²⁰.

¹⁹ Ирските католици со добивањето на правото на глас во 1793 година, а потоа и правото да земат учество во парламентот во 1829 година, ја трансформирала природата на претставувањето во Ирскиот парламент, кое било неутрализирано со соединувањето на Ирскиот со Британскиот парламент во 1800 година. Во Финска, два од четирите дома на собрание биле под контрола на членовите кои зборувале фински јазик, кој го зголемил нивното значење, иако двата дома контролирани од Шведска го имале правото на вето на донесената регулатива. Ова траело до направената уставна реформа во 1906 година, која предвидувала пропорционално претставување со пренесување на внатрешната моќ кон периферијата. Балтичките собранија продолжиле да ги претставуваат благородниците, а нивната легислативна моќ била намалена со воспоставување на Руската Дума во 1906 година, која на некој начин воспоставила монопол врз Балтичкиот регион, особено врз Естонците и Латвијците. Во 1917 година, Естонските области добиваат право на глас, додека во Латвија продолжува истиот режим на владеење.

²⁰ Така, во Ирска тој процес се одвивал во периодот 1778-1793 година, иако бавно се менувал соодносот католици – протестанти; потоа во Финска во 1864 година, сите граѓани го добиле правото да стекнуваат недвижности, а во Балтичкиот регион 1816-1819 преку зголемување на

Како втора фаза од процесот, претставува трансформацијата на општествата преку финансиска поддршка од страна на властите, насочена кон селаните со цел стекнување своја сопственост, поради нивната финансиска немоќ за купување имот и покрај отстранување на правните пречки. Оваа фаза била пропратена со воспоставување на независни провинциски влади, кои давале заеми на населението за купување на имот. На овој начин се случиле големите аграрни или земјишни реформи во повеќето европски земји во периодот на 1920-тите години, со кои се национализирала земјата и преку формирање на земјишни фондови, се создавале нови земјопоседници. По економските, културните и политичките конфликти во корист на провинциската периферија, следел најпознатиот феномен на 20-тиот век во Западна Европа – индустријализацијата. Но, сепак разлики помеѓу различните групи и понатаму продолжиле да постојат.

Јазичните карактеристики кои ги разликувале провинциските центри од провинциската периферија, се однесувале на нивото на развиеност на јазикот и неговиот официјален статус. До почетокот на деветнаесеттиот век, Библијата била единственото поголемо печатено дело во повеќето земји. Јазикот кој се говорел во провинциските центри, бил високо развиен и се користел за религиозни, секуларни, научни и други цели, за разлика од оној во провинциската периферија кој бил остар, неразвиен, со ограничена граматика и со повеќе дијалекти кои се обидувале да ја заземат позицијата на стандарден јазик. Отсуството на стандарди и недоволната развиеност на јазикот биле отежнати и со големите социјални разлики помеѓу луѓето. Така јазикот на провинцискиот центар бил ексклузивен медиум за комуникација во администрацијата, образованието, трговијата и се користел не само од практични причини туку и поради престиж. Додека, употребата на јазик од периферијата на провинцијата, покажувал поврзаност и со статусот во општеството односно периферност на оние кои го користат. Подоцна се зголемил интересот и за периферните јазици, иако тие не биле сметани како соодветен медиум за комуникација, но нивниот развој одел до таму да се изедначат со централниот јазик во сите области на јавниот и приватниот живот. Еднаков третман јазиците имале само во случајот на Финска, додека другите

личните слободи, а подоцна и аграрна реформа, биле подобрени условите за стекнување на имот од страна на селаните.

земји морале да ја почекаат политичката независност за тоа да се случи. Исклучок од процесот на официјализирање на јазиците на европско ниво е Ирска, каде луѓето кои го говорат ирскиот јазик никогаш не сочинувале мнозинство во државата и покрај уставниот статус на ирскиот јазик како прв официјален државен јазик до ден денес.

Економските и културните фактори влијаеле и на случување на политички промени, кои зависеле од однесувањето на групата како целина и нејзиниот национален идентитет. На почеток, провинциската периферија нема чувство на национален идентитет, додека провинцискиот центар како политички свесен, појавува форми на територијален патриотизам и своја автохтона култура. Потоа, економските, политичките и културните барања на провинциската периферија биле придружени со тврдења за нивната посебност како група, иако фокусот бил ставен на периферната нација како целина, културните вредности на мнозинството биле земени во предвид. На тој начин, малцинствата ја продолжиле својата борба со цел територијален национализам, но со победите на провинцијата и заканите кон градовите, тие продолжиле да бараат сојузници во нацијата како целина и да прифаќаат поширока форма на национален идентитет. Така, провинциските центри биле намалени поради дилеми во врска со нивниот идентитет, кои се однесувале на тоа дали тие биле дел од популацијата на претходните империи, дали биле дел од периферните нации или биле провинциска нација сама за себе.

Големиот јаз помеѓу провинциските центри и провинциската периферија, особено бил изразен со масовната мобилизација на населението. Во провинциските центри, земјопоседничката аристократија правела сојузништва со оние кои претходно ги сметала за инфериорни и од кои се држеле на страна, додека во периферијата, мобилизацијата, образованието и трговијата, креирале нова елита која ја загрозила онаа во провинциските центри. Последица на конфликтот било зајакнување на провинциите како масовни движења кои во годините кои следеле биле предуслов за стекнување независност. Тие имале свои политички партии, свои институции и администрација, весници, цркви и сл.

Во другите Европски држави, кои биле формирани преку процес на сецесија на периферијата, може да се најдат елементи во внатрешните односи слични на наведените примери. Така, карактеристичната тристрана борба во

економската, културната и политичката сфера се појавува во случаите каде државите се формирале од фрагменти на поранешните империи, а исто така има и случаи каде периферната нација барала самоопределување и покрај постоењето на провинциски центар. На политичко ниво, транзицијата во модерна држава се карактеризира со револуционерна, не со постепена промена, а трансферот на власта бил сеопфатен и насилан. Размената на власта не се одвивала помеѓу една елита и друга, ниту помеѓу елити кои се натпреварувале за да дојдат до неа, туку помеѓу две елити кои не се поклопувале во ниеден поглед и биле непријателски настроени едни кон други. На економско ниво, главните конфликти биле поврзани со падот на земјишната моќ и со подоцнежното доаѓање на урбанизација и индустријализација. На културно ниво, јазикот, а не религијата, бил клучен фактор за поделба, додека на ниво на групниот идентитет, националноста била знак за лојалност и припадност.

2.4.3 Движења кои останаа запаметени

По отцепувањето на дел од државите од Југословенската федерација, се појави вооружено движење за независност на **Косово**, познато како Ослободителна војска на Косово (ОВК), кое се состоеше главно од етнички албанци. Југословенската армија се спротивстави со офанзива во есента 1998 година, а со приближување на зимата и изложеноста на цивилите на опасност, НАТО се закани со напад против српските сили. Иако српските сили прво се повлекоа, подоцна во пролетта 1999 година, повторно започнаа воена кампања спротивставувајќи се на меѓународниот фактор. НАТО одговори со бомбардирање на српски цели единаесет недели, додека Југословенската влада не ги прифати условите за мир кои значеа повлекување на српските сили и прифаќање на меѓународно цивилно и безбедносно присуство на Косово. Наскоро беше испратена мисија за градење на мирот во Косово од страна на Советот за безбедност на ООН, надгледувана од НАТО, а во соработка со ОБСЕ и ЕУ. Меѓународните мисии имаа цврста управувачка улога во градење на мирот во новата држава – Косово, со преземање на клучните административни функции и водење на институциите, што доведе до создавање на протекторат

како во ниедна друга претходна операција. Ваквата директна административна контрола на одредена територија значи преземање на извршната власт во државата, како и врз полицијата и судството. На тој начин беа изградени нови политички институции, обучен персонал, се реконструирала инфраструктурата и се развивала економијата и банкарскиот систем. Била воведена строга политика за медиумите во насока на почитување на кодексите на однесување и останата либерализација и демократизација со цел организирање на избори. Дури и моќите на Собранието биле ограничени од страна на меѓународниот фактор, како на пример правото на вето поради забраната за разгледување на контроверзното прашање - независноста на Косово, услов кој Југословенската влада го побарала за прифаќање на меѓународното присуство.

Истовремено, градителите на мирот го обучуваа населението да служи во новата администрација на територијата, со цел да создадат професионална и независна служба која ќе го преземе раководењето со територијата. Меѓународните власти ја имаа целосната одговорност за управувањето до моментот на предавање на власта на локално избраните лидери, на контролиран начин, кој дотогаш не бил практикуван во мисии на градење на мирот. Но, колебливоста на меѓународните сили за употреба на нивната моќ врз политичките и правните прашања, доведе до потешкотии да се стави крај на насилството и одмаздничките напади помеѓу населението. Периодот по крајот на операциите на Косово беше исполнет со екстремистички напади и воспоставување на сопствени локални власти прекршувајќи ги меѓународните правила, пропратено со повторна колебливост од страна на меѓународните сили за потиснување на насилството и отстранување на нелегалните политички структури. Претпазливоста кај меѓународниот персонал при наметнување на правниот систем со владеење на правото, која довела до понатамошни судири кои поминуваа неказнето, се променила во 2000 година кога почнаа да се назначуваат меѓународни судии и адвокати.

Иако била нанесена штета на мировниот процес, процесот на демократизација бил завршен и биле одржани избори на кои победиле т.н “умерени политичари”. Умереноста на долг рок се покажа како релативен концепт, односно поголемиот дел од политичарите на Косово беа исклучиво за целосна независност на провинцијата, сценарио кое меѓународниот фактор сакаше да го избегне поради опасноста од избувнување на нов конфликт. Брзите

избори кои само ја зајакнаа моќта на сецесионистите на Косово, не може да се тврди со сигурност дека се долгорочно мировно решение, бидејќи нивната цел била поттикнување на мирна коегзистенција кон градење на мирот. Брзата демократизација била средство за пренесување на административната власт на избраните лидери што побрзо, иако сеуште не постоеле комплетно функционални институции, ниту пак јасен статус на провинцијата Косово.

Како што е случај со многу мисии, брзата демократизација е еден од начините на создавање на првичен успех при градење на мирот, но без решавање на големите проблеми и изворите на конфликтот. Функционирањето на институциите и нивната способност за мирно справување со внатрешните работи, но со решавање и на статусот на територијата, ќе доведе до целосна демократизација во иднина²¹.

Територијата на **Источен Тимор**, лоцирана во Индонезискиот архипелаг, предизвикувала загриженост во Обединетите Нации уште од раководењето на Португалија со истата. Во 1974 година, Португалија се обидела да воспостави влада, но безуспешно бидејќи дошло до граѓанска војна помеѓу населението кое се залагало за независност и она кое било за интеграција со Индонезија. По повлекувањето на Португалија, индонезиските воени сили го анектирале Источен Тимор, но дури во 1999 година, под покровителство на ООН, го консултирале народот за одобрување на договор за автономија на територијата во рамки на Индонезија. Жителите во доминантен број гласале против таков вид на автономија со што ја изразиле својата желба за независност, на што полицијата одговорила со насилство. Како резултат биле многу изгубени животи и раселување на голем дел од населението, а и создавање на воена сила од страна на ООН, водена од Австралија, со цел да го врати редот во територијата. Кога Индонезија се согласила да ја пренесе политичката власт врз Источен Тимор на Обединетите Нации, тие повторно одобриле нова операција за транзиција на територијата кон суверена независност, преземајќи ја целосната власт со цел подготвување на ефикасна администрација и градење на капацитети за самоуправување. Во 2001 биле одржани избори со кои населението ја избрало новата власт, која со меѓународна помош го донела и

²¹ Регулатива на УНМИК 1999/i (25 јули 1999 година),
<http://www.unmikonline.org/regulations/1999/reg01/99.htm>

првиот устав во 2002 година, а истата година бил избран и претседател на државата со што Источен Тимор стана независна нација.

Меѓународните сили и во овој случај потврдија дека со нивна посветеност кон реконструкција на институциите на териториите зафатени од војни, може да се постигне многу во насока на градење на мирот. Истовремено, раната и недоволна вклученост на ООН ги потенцира опасностите од избрзана либерализација, како и што се случило во Источен Тимор со прераниот референдум кој завршил со крвопролевање. По овој чекор, ООН презема поголема моќ отколку во другите операции на градење на мирот и со директна меѓународна управа, полка било вратено владеењето на правото, институциите и инфраструктурата биле повторно изградени, а започнати биле и обуки за подготовка на жителите за постепено преземање на администрацијата. Успешната мисија била огромно достигнување и сведоштво за подготвеноста на меѓународните сили да преземат целосна одговорност за реконструкција на државниот апарат, процес кој довел до вистинско помирување на народот и независност на територијата.

Овој модел бил подобрување на брзиот стар начин на воспоставување и одржување на мирот и истиот го карактеризира токму подготвеностана ООН да одржи големо присуство во државата, дури и по стекнувањето независност. Предавањето на одговорноста во правниот и безбедносниот сектор било предвидено да се одвива постепено и паралелно со зголемувањето на локалните капацитети со цел ефикасна и сигурна самоуправа. Иако тие и понатаму се соочуваа со предизвици, особено во економскиот развој, но до ден денес се пример за тоа колку може да се постигне доколку се посвети време и ресурси на повторна изградба на институциите и правилно управување кон воспоставување на демократијата²².

Западноафричката држава **Сиера Леоне** иако ја стекнала својата независност од Велика Британија во 1961 година, во 1991 година се соочила со граѓански конфликт, предводен од герилската група Револуционерен обединет фронт, со цел уривање на власта. Во 1992 година бил изведен и државен удар од страна на армијата, која тврдела дека државата не обезбедила доволна поддршка за војската во конфликтот. Врз основа на меѓународен притисок, биле закажани

²² Извештај на Генералниот секретар на транзициската администрација на ООН во Источен Тимор, S/2002/432 (17 април 2002 година)

избори во 1996 година, први по триесет години во државата, чиј победник како лидер на државата бил набрзо симнат од власт повторно од воен удар. Со меѓународна поддршка бил вратен на власт во 1998 година и заземал водечка улога во борбата против герилската војска Руф. И покрај неуспешните обиди, во 1999 година бил постигнат договор за демобилизација, поделба на моќта меѓу владата и бунтовниците и преку период на транзиција до нови избори, сето тоа надгледувано од страна на ООН.

Сепак борбите продолжиле и понатаму, што значело и зголемување на воените сили и продолжување на мандатот на мисијата на ООН за директно соочување со бунтовниците. Изборите биле одложени, револуционерното движење почнало да се трансформира во политичка партија, а изборите конечно биле одржани во 2002 година. Критиките биле насочени кон отсуството на меѓународната заедница при демобилизација, како и при градење на институциите во периодот од едните до другите избори. Сепак, меѓународната односно британската интервенција била решавачка за надвладувањето на бунтовниците, преку зајакнување на армијата, но не и преку воспоставување на функционални владини институции, што може да донесе проблеми и во иднина. Државата сеуште нема ефикасен безбедносен, ниту судски систем, а се соочуваат со недостиг на ресурси, опрема и соодветна обука, со што нивните капацитети се многу ограничени. Меѓународните сили не се задржале во Сиера Леоне доволно долг период за да го одржат крвниот мир и да изградат ефикасни државни институции при реконструкција на државата и помирување. Во периодот по воените дејствија, потребно е постигнување на стабилност во државата и траен мир, но со поддршка од меѓународната заедница до периодот на независно и самостојно функционирање на демократијата²³.

Со оглед на континуираните проблеми и насилства кои се случуваат во многу делови од светот, извесно е дека потребата од вклучување на меѓународната заедница со цел градење на мирот и реконструкција на државите во повоен период, ќе постои и во иднина. Евентуалните идни интервенции би биле поефикасни доколку се надградат минатите достигнувања од мировните операции и поголема посветеност на процесот преку поблиска координација на

²³ Четиринаесетти извештај на Генералниот секретар на мисијата на ООН во Сиера Леоне, S/2002/679 (19 јуни 2002 година)

активностите, како и на силна поддршка од државите кои ги спонзорираат и финансираат тие мисии.

Во сите случаи каде движењата за независност биле успешни во постигнување на својата цел, потребна е постконфликтна реконструкција на државата со помош на механизми чија цел е градење на мирот и поддршка од државите и меѓународните организации. Меѓународната заедница може да ги игнорира овие случаи без меѓународно мешање, иако граѓанското насилство претставува директна закана за населението кое живее во засегнатите земји, а истото не може да се ограничи на еден регион односно лесно се пренесува и во соседните земји. Внатрешните војни во државите имаат потенцијал да ги дестабилизираат соседните земји, да создадат текови на бегалци, да создадат текови на меѓународен криминал, шират заразни болести, тероризам и слично. Опција за меѓународната заедница е и одржувањето на статус кво и спроведување на мисии со цел трансформирање на државите во стабилни демократии што не е гаранција за проблемот на граѓанско насилство. Исто така, можност која е на располагање за меѓународните сили е институционализација пред демократизација, односно посебен пристап без избрзување со воведување на демократизацијата бидејќи тоа нема да биде најцелисходно решение за насилството.

Ова од причини што брзата либерализација е ризична стратегија за рехабилитација на државите разурнати од војни. Операциите кои биле спроведени со поглема контрола и биле подолготрајни при градење на мирот, институционализација, иако биле поефикасни, сепак носат голем ризик од трагични последици во веќе крвките демократии. Од овие причини, изградбата на темелите на ефикасни политички и економски институции пред имплементација на реформи за либерализација, потребно е зајакнување на општеството во целина. На тој начин би се потиснале конфликтите кои имаат сеуште потенцијал да избувнат во иднина, а би се зголемиле и шансите за успешна и мирна транзиција кон стабилна демократија во иднина.

2.5 Последиците на движењата за независност

Успехот на движењето за независност никогаш не е предодреден. Она кон кое се стреми секое движење е постигнување на независноста, која е неверојатен исход во повеќето случаи, но исто така е значаен и квалитетот на независноста која би се постигнала односно дали на граѓаните ќе им е подобро или полошо доколку имаат своја независна држава. Елементи кои влијаат, а се надвор од контрола на движењето претставуваат историскиот контекст, моќните актери, непредвидливи настани и слично и се вообичаено најзначајни фактори кои го одредуваат успехот на движењето. Во светот има стотици движења за независност чии конфликти траат со години наназад, некогаш предизвикувајќи масакри и присилни миграции, а доколку успеат да формираат влади, тие се обично нестабилни и предмет на постојани закани, од внатре и надвор. Економиите на тие ентитети се во криза, полицијата и судовите не ја вршат улогата на арбитери, а целосната безбедносна ситуација е променлива и краткотрајна. На овој начин, движењата за независност не постигнуваат стабилност, напротив тие придонесуваат кон нестабилност во која страда населението. Во најлош случај, пропаѓаат постоечки држави, каде тешко стекнатата автономија им е под закана од страна на странски авторитети, кои бараат воспоставување на ред и мир.

За да го максимизираат потенцијалот за подобар исход, популацијата и лидерите кои размислуваат за постигнување независност, треба да земат во предвид што со независноста би постигнале. Иако ветуваат дека населението ќе има и повеќе од тоа што го има во моментот, во пракса, на новите влади им е тешко дури и да ги одржат моменталните нивоа на благосостојба и безбедност, дури и во сиромашните и небезбедни региони. Предизвикот да се исполнат барањата на јавноста многу лесно може да премине во политичка криза на новиот ентитет, која може да биде во корист на политичките опоненти. Јасна проценка на непроменливите аспекти на новата држава – големината и составот на популацијата, пристапот до вода и земјиште, географската положба и слични фактори, се клучни за успехот на движењето за независност. И покрај решеноста на водачите за постигнување независност, потребно е разбирање на околностите под кои е најверојатно дека ќе се случи позитивен резултат односно независност. Во тој контекст, водачите можат да извршат силно

влијание и тоа врз развој на економијата, сопствени институции, смирување на конфликтите и слично. Со предвидување и планирање на овие моменти, успехот не е загарантиран, но шансите за успех се значајно поголеми.

Значаен позитивен ефект врз успехот на општествата по добиената независност имаат неколку аспекти. Особено значајно е меѓународното опкружување, но доколку станува збор за мало движење за независност, тоа најчесто не може да влијае на меѓународната средина. Така, при распадот на Југославија, иако се очекувало да се појават и нови држави, само прашање било колку и кога, сепак постоечките држави останале отпорни на такви појави. Јужна Осетија и Абхазија, отцепените држави од Грузија, исто така не беа способни да предизвикаат бран на независност. Наместо тоа, тие се потпрале на еден меѓународен заштитник – Русија, на незадоволство на западноевропските земји, кое се должело не на солидарноста со земјата од која барале отцепување – Грузија, туку на претпазливост од главниот покровител на нивната независност – Русија. Отсуството на широка меѓународна поддршка и присуството на единечна поддршка од силен меѓународен фактор, се последица на процесот. Меѓународните ставови по однос на некое прашање може да се променат со тек на време, па така САД и Австралија долго време биле обединети по однос на прашањето за независност на Источен Тимор, што значајно ги намалило нивните шанси за независност. Но, по завршувањето на Студената војна, се намалило американското противење, кое со тек на време влијаело и кон тоа Австралија да даде поддршка за независност. Оваа промена била во поширок меѓународен контекст, процес врз кој Тиморците немале никакво влијание, туку напротив профитирале од истиот.

Не секогаш државите го имаат најголемото значење за добивање меѓународна поддршка, тука се и мултилатералните организации кои можат да одиграат клучна улога во раните години на градење на држава со крајно позитивен ефект врз процесот. На пример, во случајот на Косово, поддршката од страна на ООН се покажа како клучна за успехот на оваа новосоздадена држава. Финансиската поддршка, тренинзите и безбедносната асистенција одиграа значајна улога, како во првичниот период на самостојност, така и во годините што следеа. Во моменталното меѓународно опкружување, слична поддршка по интензитет и времетраење е малку веројатно дека ќе се случи за младите држави.

Надвор од државите, дијаспората може да одигра значајна улога на различни начини и тоа преку поддршка на борците и пролонгирање на конфликтот, како и поттикнување на вооружени групи кои може да го отежнат пост-конфликтното градење на мирот. По стекнатата независност, дијаспората може да биде важен извор на финансирање за новите држави. На пример, Евреите ширум светот даваат огромна сума на пари за Палестина односно Израел и тоа повеќе од еден век, а донациите се бројат во билиони долари годишно.

Значајно во целиот контекст на стекнување независност е и регионалното опкружување. Некои нови држави имаат поддржувачи меѓу државите со кои граничат, како на пример Индија која силно ја поддржувала независноста на Бангладеш и била клучна за нивниот успех преку давање засолниште на бунтовниците, помагала при смирување на немирите, а формирала и заедничка воена команда со сепаратистите. Имајќи позитивни односи со соседите, придонесува многу повеќе отколку само да се има сигурно засолниште, односно придонесува за развој на трговијата, инвестициите и целосно за економијата на земјите. Сепак, може да се случи и спротивното, односно влошени соседски односи можат да доведат до спор за одредени прашања, а тоа и до економска криза во новата држава. Од друга страна пак, државите чиј опстанок е под закана, може да се однесуваат и разгалено, како на пример Косово чија независност ја овозможија НАТО силите со своја интервенција, додека Србија истата се обидуvalа да ја спречи.

Важен фактор во овозможување на независност е и економскиот контекст. Популацијата на новите држави, често има високи очекувања од сервисите кои новата влада ќе ги пружи. Управувањето со тие очекувања и овозможување економска благосостојба, бара напредни вештини од новите влади и тоа политички исто колку и економски. Индустрите на новите држави, може да се развијат со осамостојувањето и тоа да има позитивен ефект, како на пример во Бангладеш каде по економска криза, новата влада побрзала со добро обмислени политички чекори да ја подобри инвестициската клима што се покажало како успех.

Ако добро се управува со природните ресурси, тие можат да бидат значаен извор на благосостојба за новата влада. Иако, имањето на ресурси во изобилие, може да предизвика и корупција, да го намали растот на работна сила

и да влијае на економијата во целост. Корупцијата постои во секое општество, но може да има разорна моќ во нестабилните нови држави. Кривките економии даваат многу можности за профитирање преку корупција и новите држави кои закрепнуваат од конфликти се соочуваат со големи потешкотии да ја искоренат. Големото меѓународно присуство во Косово и Источен Тимор не превенираше од корупција, но помогна да се ограничи ширењето на истата.

Политичкиот контекст придонесува многу за начинот на развој на новата држава. Честопати, политичката партија која ја извојувала независноста, доминира во периодот непосредно по стекнувањето со независност. Во таквите случаи може да биде доста тешко прилагодување кон плуралистички систем на владеење, каде длабоко поларизирани општества, во случај на конфликт, уште повеќе се поларизираат до моментот на стекнување независност. Во случаи каде воените сили одиграле клучна улога, може да биде тешко да се воспостави вистинско цивилно владеење. Така на пример во Бангладеш, краткиот период на цивилно владеење, довел до неколку државни удари кои повторно ја поставиле војската за главна.

Политиката која се појавува кај новите држави зависи од лидерството кое ќе го покажат новите влади. Харизматичните лидери можат да ја соберат популацијата и да ја обединат во новата држава, додека лидерите со добри дипломатски вештини може да стекнат значајна поддршка за новата држава кај соседните земји, кај држави – донори и кај меѓународните институции.²⁴

Значаен елемент кај новите држави е квалитетот и капацитетот на нејзините институции. По лидерот, новите влади кои доаѓаат на власт немаат иста моќ. Некои наследуваат институции, искусна администрација и подготвени воени сили, додека некаде не е тоа случај и може да предизвика дополнителна нестабилност во новата држава.

Безбедносниот контекст мора да се има во предвид кај новонастанатите држави. Кога тие се создадени преку вооружен конфликт, тешко е да се демилитализира општеството, бидејќи вооружените групи кои учествувале во борбата за независност, може да бараат да го зголемат своето учество во поделба на власта во периодот по стекнување на независноста. Истовремено,

²⁴ Хозе Рамос-Хорта бил главен дипломат на Источен Тимор од своите 25 години. Подоцна ја добил Нобеловата награда за мир за неговите напори и низ годините ги вршел функциите на министер за надворешни работи, премиер и претседател на Источен Тимор, градејќи домашна и меѓународна поддршка за државата, која подоцна се покажала како клучна за нејзиниот успех.

противниците на независноста, обично со поддршка од страна на првобитната држава, не се помируваат лесно со новонастанатата ситуација. Балканските држави особено се соочувале со овој предизвик, но не се единствени во тоа. Воени лица ја превземале власта во Бангладеш набрзо по стекнување на независноста и ја контролирале државата со децении потоа. Сингапур бил исклучен од Малезија, но имал корист од страна на Британското воено присуство во првите неколку години од својта независност. Додека постоел значителен страв од немири како резултат на економските превирања, британскиот интерес во одржување на мирот во Сингапур се покажал како значителна безбедносна предност.

Социјалните прашања во многу нови држави, го објаснуваат однесувањето и сфаќањата на населението. Голем дел од популацијата смета дека дели заедничко наследство и историја, па така заедничката историја на доживеана репресија и жалење во минатото, се обединувачки фактор кој го мобилизира населението. Социјалното единство во новата држава е важно и честопати зависно од начинот на кој новата држава ги третира малцинствата и од тоа како тие малцинства се однесуваат кон неа. Западниот Балкан изобилува со малцински заедници кои честопати се поврзани со околните земји, а поединечните случаи даваат значајни насоки за разбирање на процесот на градење национален идентитет. Различните политички исходи во Босна и Херцеговина, Македонија и Косово, се одраз на тоа како секоја влада се справила со своите малцински заедници, внимателно и не премногу великодушно, ниту премногу оскудно.

Тешко е да се квантифицира културното наследство кое новите држави го носат со себе во своите борби за независност, но тоа секако има своја улога. Некои нации ги ценат сликите за себе како воинствен народ, други како трговци и претприемачи, а овие нивни замисли оставаат белег и врз новата држава. На локално ниво, заедничките навики и решавање на меѓусебните спорови, сведочат за напорите за помирување и единство, кои претставуваат значаен придонес при изградба на новата нација.

Секое движење е на некој начин скок во непознатото и јасно е дека најзначајниот детерминиращки фактор за успехот на било кое движење за независност е најчесто надвор од контрола на тоа движење. Успехот се поврзува со историскиот контекст, моќта на учесниците кои се во игра, па дури и со

непредвидливи настани кои се случуваат на лице место, фактори од кои движењето може да има корист, но не и да ги создаде или влијае на нив. Не помалку значаен е фактот дека има многу фактори кои се во контрола на движењето, но тие не преземаат било каква активност кон нив, бидејќи се уверени во оправданоста на нивното постоење, а со тоа не ги зголемуваат сопствените шанси за успех.

2.6 Автономијата како решение

Движењата кои се залагаат за независност на еден народ, вообичаено имаат за цел ослободување на одредена географска територија и нејзиното население од одреден режим на владеење кој е опресивен и најчесто владее од странски сили. Иако значењето на националното ослободување подлежи на промени низ историјата, движењата за независност имаат заеднички карактеристики: во 18-тиот и 19-тиот век се појавиле при при формирање на национални држави од дотогашните колонии, во 20-тиот век социјалното и национално ослободување било дел од анти-империјалистичката битка, а заклучно со последните декади на 20-тиот век, се соочуваат со зголемено самодефинирање на популацијата и нивното право на самоопределување во рамки на мултинационалните држави.

На почеток овие појави биле базирани на борбата за независност на колониите и нивна реконструкција како нации сами по себе, во кои Европските имигранти и нивните потомци биле фундаментални актери.²⁵ Додека

²⁵ Во втората половина на осумнаесеттиот век, повеќе Британски колонии во Северниот дел на Америка одбиле да платат данок наметнат од Британскиот парламент, што довело до војна за независност во 1775 година и до Декларацијата за независност во 1776 година. Тој период бил

движењата за независност во Северна Америка се појавиле кај Британските колонии во втората половина на осумнаесеттиот век, во Јужна Америка се јавиле веќе во првата половина на деветнаесеттиот век и тоа водени од Шпанските и Бразилските колонии. Најпрво како противници на ропството, но подоцна и со цел формирање на национални држави и ослободување од колонијалната власт. За разлика од Северна Америка, војната за независност во Латинска Америка не резултирала со независна и обединета држава, а таа визија повторно била водечка идеја при борбата за независност на Куба. Улогата на САД била драстично променета во текот на деветнаесеттиот век и тоа од водечки пример за прогласување независност, па се до закана за јужните соседи поради своите империјалистички политики насочени кон нив²⁶, со што и декларирала дека Американските континенти и се предмет на интерес.

Сето ова влијаело на геополитичката ситуација и промени во постколонијалните територии каде постоела голема социјална нееднаквост, која довела до потребата за национално ослободување. Овие движења ги обединуваат барањата за демократија во вистинска смисла, социјална правда и враќање на земјата на населението, барања ослободени од надворешните влијанија на империјалистичката моќ. Во некои случаи, овие движења биле иницирани преку трговските сојузи и земјоделските заедници кои поради државната и паравоена репресија преземале илегални активности, потоа се појавувале во рамки на политички партии, студентски групи, во интелектуални кругови, или пак во сите од наведените групи. Кон движењата се приклучувале дури и свештениците, а активно учество земале и жените кои биле принудени да ги напуштат традиционално доделените улоги.

Кон крајот на дваесеттиот век, особено важен за движењата за независност станал односот помеѓу државата и нацијата, односно потребата од негово редефинирање. Така, заедниците на домашното население започнале да го привлекуваат вниманието кон себе и барањето за дефинирање на државата како повеќенационална, особено поради самоорганизираните структури на заедници на домашно население, како и препознавање и експанзија на новоформираните структури на население на истата територија. Желбата за

клучен и за отфрлање на ропството на афро-американците кои со целосни граѓански права во САД се стекнале во 1886 година.

²⁶ САД во 1898 година влегле во Кубанско-Шпанската војна во која Шпанија се предала, а САД ги окупирала Куба и Порторико.

национално ослободување, заедно со поставување на етнички граници кај населението, исто така доведува до сепаратистички барања.

Сепак, проблемот кој настанува е одвојување на движењата за независност од останатите социјални движења кои исто така се залагаат за промени, внатре во рамките на националната држава, без притоа да бидат сфатени како движења за независност. Целта на овие движења, односно независноста кон која се стремат е начин за движењата да ги легитимираат сопствените политички активности. Поврзаноста со нацијата може да ги обедини луѓето над социјалните и културните препреки, но истовремено претставува и опасност дека т.н ограничувања може да бидат нејасни и да ги занемарат индивидуалните барања и интереси, па дури и да ги исклучат преку промовирање на хомогеноста на различните начини на живеење. Од тие причини, се појавува тензија кај секој од носителите на движењата за независност, заедно со ветувањето за еманципација и зајакнување на нацијата. Повикувањето на етникумите и домашните култури може да послужи како проширување на хоризонтот за социјална битка и може да го омекне движењето во друга насока на развој во општеството. Може да доведе и до ограничувања и демаркација на граници, кои ги обележуваат луѓето по етничка припадност со одредени природни улоги и природни интереси. Дали и како таа т.н тензија помеѓу нациите, етникумите и еманципацијата, отвара нови перспективи и можности или пак го блокира колективниот и индивидуалниот потенцијал за развој, зависи во секој поединечен случај на движење за независност и полето во чии рамки се остварува.

Едно од практичните решенија за заштита на правата на малцинствата и обезбедување на нивните територијални региони да останат одржливи единки во меѓународниот систем е давање на автономија или договор за поделба на власта. Давање автономија генерално се смета како внатрешно делење на власта со цел зачувување на културните и етничките карактеристики на некој регион или народ и овозможување на регионално и демократско само-владеење. Вообичаено, стекнувањето на автономија е пропратено со потпишување на некаков договор, кој трајно делегира дел од власта, овозможувајќи одреден степен на автономија, но истовремено остава еден дел од власта на првичниот

(централниот) ентитет²⁷. Концептот на политичка автономија потекнува од препознавањето на ваквите случаи, заштитени преку правото на самоопределување во Повелбата на Обединетите Нации²⁸, со кое малцинските или етнички групи кои живеат во една држава имаат колективно право да го обезбедат својот препознатлив културен, етнички и јазичен идентитет.

Најпрепознатлива форма на поделба на моќта на различни нивоа во државата е федерализацијата, каде власта е поделена на ниво на конститутивните елементи на државата, но во различни степени на моќ. Исто така, постојат и други видови на политичка автономија која се базира на владин договор, кој пак зависи од барањата, потребите и интересите на малцинството и централниот авторитет. Генералниот пристап е дека преку автономија, малцинската заедница го одредува својот културен, социјален, економски и политички развој, но не е сосема независна од државата во која се наоѓа. Придобивките од ваквиот систем се дека централната држава е сеуште одговорна за голем број на области на надлежност кои автономната заедница не може самата да ги обезбеди, како одбрана, надворешни работи, монетарна политика, одредени уставни и законски прашања²⁹.

Денес постојат најмалку дваесет независни демократски држави кои утврдиле повеќе од шеесет автономни региони со посебен правен статус. Според Томас Бенедиктер³⁰, има препознаени повеќе видови на договори за автономија со кои се врши поделба на моќта и тоа:

- поврзана држава – федерален однос каде помалиот ентитет е поврзан со поголема држава, има значаен авторитет врз своите надлежности, но многу малку влијание врз надлежностите на поголемата држава; било која од двете страни може да го прекине овој взаемен однос во секое време; примери се островите Кук, Сан Марино, Микронезија;

²⁷ Thomas Benedikter, Solving Ethnic Conflict through Self-Government: a short guide to autonomy in Europe and South Asia, Eurac Research: Bozen/Bolzano, јуни 2009, стр. 10

²⁸ Во член 1, точка 2 од Повелбата, како една од целите е и: “Да развива пријателски односи меѓу нациите засновани врз принцип на почитување на еднакви права и самоопределба на народите, и преземање на други соодветни мерки за подобрување на универзалниот мир”

²⁹ Финска го креирала првиот модерен автономен регион во 1921 година, кога дала посебна власт на Островите Аланд кои биле населени со Швеѓани.

³⁰ Ibid (27)

- кондоминиум – ентитет кој е заеднички раководен од два авторитети на начин кој дозволува значајно само-владеење, пример е Андора;
- конфедерација – не многу силна, но институционализирана соработка на две или повеќе независни држави без федерални ограничувања, пример Комонвелтот на независни нации, Европската Унија;
- резервација – форма на самовладеење на помала група на луѓе на дадена територија со посебно државјанство како легални членови на етничката група, но скоро без учество во главните надлежности на државата, пример Навајо и Хопи во САД, Јанамами во Бразил;
- федерација – заедница на две или повеќе конститутивни ентитети кои се здружиле преку уставна рамка на заеднички институции и секоја земја-членка ја задржува својата власт, но централната влада ја има власта врз државите; пример Германија, Швајцарија, САД, Индија, Канада;
- зависна територија – политички зависна територија, но не се смета како дел од државата која ја владее, пример Гибралтар, Фолкландските острови, Нова Каледонија;
- територијална автономија – интегрален дел на политички суверена држава, со легислативна и егзекутивна моќ, вградена во закон; посебни решенија постојат за една или повеќе области на државата, но не и за целата територија; примери Островите Аланд, Гренланд, Исламски Минданао.

Формата на договорот за решавање на одредена ситуација, треба да биде прилагодена на контекстот на ситуацијата која бара решение и важно е овие договори да ги исполнат бараните услови соодветно, а подоцна може да бидат изменети и дополнети по првичниот договор. Клучната предност на автономните области или областите со поделена моќ е дека тие имаат потенцијал да исполнат комплексни и натпреварувачки потреби најчесто на две држави или нации, кои честопати ги оправдуваат како барања за задоволување на правдата и редот. Концептот на територијална или регионална автономија се

смета дека “има потенцијал да препознае две парадоксални цели на суверени држави и не-државни етнички нации, да го заштити територијалниот интегритет и суверенитет на државите, додека симултано ги прилагодува етничките права на малцинствата во националната татковина, овозможува нивно поголемо учество во владеењето на таа татковина и еднаква можност да се учествува целосно во сите аспекти на животот во државата”.³¹

Договорите за автономија и поделба на моќта веројатно се некое решение на овој парадокс. Бројот на држави кои се впуштиле во вакви договори и нивниот третман како можни опции во различни ситуации, се доволен аргумент за нивната атрактивност. Но, тие имаат и свои слабости. Често се критикуваат потешкотиите да се идентификува кој елемент на малцинската група го има потребниот авторитет, легитимитет и лидерски капацитет да ги претставува некогаш различните елементи на сепаратистичко движење. Потоа, малцинските права може сеуште да не се исполнуваат и покрај потпишаните договори и постигнатата согласност за тоа прашање, поради недостиг на капацитет, карактеристичен за многу движења за независност. Исто така, автономијата дозволува етничките малцинства да изградат владеачки капацитет и со зголемен легитимитет да побараат надворешна поддршка за постигнување на нивната цел – независност, која има потенцијал да води до понатамошни тензии или конфликти.

Во таа насока, некои држави се бореа да го одржат својот легитимитет пред надворешните фактори, истовремено справувајќи се со малцински движења кои притискаат за независност, што често ги вовлекува државите во конфликти или пак резултира со создавање на нови држави кои се слаби и во пропаѓање, а како последица предизвикуваат и дополнителна опасност за другите. Со цел одржување на меѓународниот ред, останува на веќе остварените држави да служат како примарен извор на политичка организација на моќта, со законски уредени правила на функционирање и економска одржливост, барем додека не се појави нов модел на политичка организација која ќе го заземе нејзиното место. Сепак, клучно е одржувањето на баланс помеѓу потребата на државата да го зачува својот територијален интегритет и суверенитет, додека

³¹ Rajat Ganguly, *Autonomy and Ethnic Conflict in South and South-East Asia*, Routledge: London, 2012, стр. 4-5

истовремено им дозволува на малцинствата да ја заштитиуваат и одржуваат нивната култура.

3. Правото на самоопределување

3.1 Меѓународното право како основа

Меѓународното право и неговата нормативна компонента, ги наведуваат државите на одредено однесување и усогласеност, некогаш и спротивни на нивните интереси. Државите иако се водат од сопствените интереси на меѓународен план, сепак мора да ја почитуваат моралната обврска на меѓународното право. Мотивираноста на државите да дејствуваат во согласност со меѓународното право можеби е мала, но сепак правото ги притиска државите да ги следат своите обврски, токму поради меѓународното обврзување на тоа.

Државите како субјекти имаат намери и интереси, можат да се спојуваат и делат, да се обврзуваат на нешто, да формираат сојузи и алијанси, како и да прогласат војна. Во минатото тоа било препуштено на волјата на кралевите, кои со меѓусебно обврзување си должеле обврски, бидејќи и повеќе зависеле едни од други, со што ја поставиле основата на меѓународното право. Со подемот на

нациите-држави, се ставило крај на социјалните врски помеѓу аристократијата, односно водачите се држеле до својата држава, без никакво чувство на обврска кон другите држави, со што се ставило крај и на меѓународната етика на однесување. Секоја држава ги усогласувала сопствените вредности, а доколку било неопходно ги наметнувала на другите дури и со насилни средства, со што веќе не постоела меѓународна обврска за влијание врз делувањето на државите.

Подоцна владите како претставници на граѓаните давале ветувања кои ги наследувале како обврска сите граѓани. Од друга страна, граѓаните вршат притисок и врз владите да ги почитуваат обврските превземени од меѓународното право, во спротивно ќе ги сменат владите кои нема да го направат тоа. Сепак, фундаменталната карактеристика на меѓународното право е дека државите, не владите или граѓаните, носат правни обврски. Доколку меѓународните обврски ги носат влади или граѓани, тие ќе се изгубат штом дојде до промена на владата или генерацијата на граѓани, а обврските ќе бидат подложни на отпор од граѓаните кои не ја добиле обврската со нивна согласност.

Државите имаат обврска да ги штитат правата и интересите на своите граѓани, исто така и да ги исполнат своите ветувања, да го почитуваат суверенитетот на другите држави и да им помагаат на своите сојузници. Тие не делуваат сами по себе, туку од страна на водачите и граѓаните, кои на тој начин ја водат државата и имаат обврски спрема неа. Доколку обврските не се почитуваат, државите ќе немаат никаква важност, па на некој начин зависи од граѓаните и државниците колку тие чувствуваат дека се обврзани да ги исполнат обврските на државата. Тие одлучуваат што ќе прави државата и имаат право да отфрлат одредени обврски доколку сметаат дека не се прифатливи, но само доколку станува збор за демократија согласна со народот. Така се доаѓа до дилема – доколку меѓународното право ја земе државата како носител на првичната обврска, тогаш тоа нема директна морална сила врз нејзините граѓани, односно обврските нема да имаат влијание врз делувањето на државите. Од друга страна, доколку меѓународното право ја земе индивидуата како примарен морален носител на обврските, тогаш може да бара лојалност, притоа откажувајќи се од регулирање на односите помеѓу државите.

Вообичаено гледиште е дека меѓународното право ги обврзува државите, не индивидуалните лица. Иако индивидуите понекогаш имаат обврски спрема

меѓународното право, тие потекнуваат од активностите на државите. Моралната обврска на државите да го почитуваат меѓународното право произлегува од тоа дека тие се согласиле на тоа. Иако голем дел од меѓународното право не се потпира на согласност, од државите се очекува да го почитуваат поголемиот дел, па и целото меѓународно право во моментот на нивното појавување, во чие создавање немале улога. Државите кои не постапуваат во согласност со одредена меѓународна спогодба, не може да негираат дека го повредиле меѓународното право, ниту да ги отстранат своите обврски преку повлекување на согласноста за спогодбата. Најчесто државите даваат согласност за одредени спогодби, но таа не е неопходна ниту е доволна основа за создавање на меѓународна правна обврска.

Застарено е гледиштето дека согласноста е основ за политичка обврска, бидејќи граѓаните се наоѓаат во веќе одреден политички систем од минатото, во кој тие со гласање, плаќање даноци, почитување на законите и сл., ја изразуваат својата согласност како вид на морална обврска, не директно. Така и државите обично не даваат согласност кон меѓународното право, но ги прифаќаат меѓународните спогодби и имаат морална обврска да ги почитуваат. Сепак, согласноста за меѓународното право е послаба од согласноста на домашно ниво внатре во државите, од причина што добросостојбата во државата не бара само морално однесување од страна на граѓаните. Државите склучуваат договори и даваат ветувања со кои покажуваат согласност за одредени активности, но тие не се индивидуални лица и можат да обврзат трети лица на одредено однесување, за разлика од индивидуалното склучување договори и ветување. Државите може да се споредат и со корпорации, кои исто така склучуваат договори и се обврзани да ги почитуваат, но се разликуваат едни од други по тоа што акционерите во корпорацијата доброволно ги преземале обврските со откупот на акции, додека луѓето родени како граѓани на една држава не даваат согласност за преземање обврски кон државата бидејќи им се наметнати од други водачи во минатото. Сепак, треба да се има во предвид дека поголема слобода или автономност при склучување на договори имаат луѓето, бидејќи кога државата склучува спогодби, со нив обврзува голема група на луѓе со политики со кои тие можеби не се согласуваат и се однесуваат на луѓето кои живеат во таа држава, на луѓето кои се отселиле но се државјани на истата, како и на луѓе кои сеуште не се родени и немаат никаква политичка моќ во

постоечкиот политички систем. Доколку државите ги почитуваат своите спогодби, со својата надворешна политика стекнуваат придобивки преку соработката со останатите држави, бидејќи меѓународното право бара од сите држави да ги спроведуваат своите спогодби, без оглед на домашното политичко уредување. Од тие причини, државите често ги почитуваат своите меѓународни обврски кои се од нивен интерес или од интерес за нивните граѓани, додека ако станува збор за ветување, тоа не е обврска, туку е исклучиво одлука на државата која би имала влијание врз добросостојбата на државата.

Владите во државите се воспоставуваат со цел да им носат добро на своите граѓани, како централизирана и моќна институција која преку спроведување на политики и проекти го координира и однесувањето на луѓето. Тие работат во насока да овозможат придобивки за граѓаните и нивна заштита, а од тие причини им е потребна и верност од нивна страна во смисла на почитување на законите. Сепак, почитувањето на законите од страна на граѓаните најмногу зависи од легитимноста на власта и владиниот успех во спроведување на добри закони. Во меѓународен контекст, ова би значело дека и државите треба да имаат меѓународен авторитет на кој му должат верност при почитување на регулативата. Бидејќи не постои авторитативна меѓународна институција, единствено правилата на општото меѓународно право кои се развивале постепено со текот на годините, меѓународното општество стекнало авторитет и капацитет да создава обврски се додека се насочени кон добра цел.

Државите се средства преку кои граѓаните ги исполнуваат своите цели и додека тие уживаат добросостојба, самата држава како единка не го искусува тоа. Но, на граѓаните би им било уште подобро кога нивната држава би го почитувала меѓународното право, имајќи ги во предвид правата и добросостојбата на граѓаните. Од тие причини и државите сметаат дека имаат обврска за почитување на меѓународното право. Дилеми произлегуваат од фактот дека државите не секогаш постапуваат во интерес на сопствените граѓани, а уште помалку во интерес на граѓаните на другите држави. Државите кои имаат нефункционални институции и се со големо хетерогено население, често не им служат на интересите на граѓаните, ниту ја почитуваат нивната автономија. Доколку тие не спроведуваат добри закони дома, нема да склучуваат ни добри договори на меѓународно ниво, односно на граѓаните кои живеат во лоши држави, нема да им биде подобро ниту со меѓународни правни

обврски. Меѓународните правни обврски се спроведуваат вообичаено во либералните демократии или кога самите обврски се добри. Но, меѓународното право ја влече својата моќ токму од идејата дека сите држави се подеднакво предмет на меѓународното право и обврските не зависат од квалитетот на домашните политички институции. И покрај тоа, дури и либералните демократии никогаш не им ја даваат истата тежина на странците како на своите граѓани, од причина што повеќе се грижат за сопствената добросостојба отколку за трети страни. Ова значи дека меѓународните правила ја олеснуваат соработката, но не во корист на светот, туку на засегнатите страни.

Иако поголемиот дел од меѓународното право потекнува долго време пред либералните демократии, поновото меѓународно право скоро секогаш ги отсликува интересите на моќните и не секогаш либералните демократии. Правото секогаш ги штити интересите на државите, не на граѓаните и од тие причини не може да се смета дека меѓународните закони секогаш се добри. За разлика од него, домашното законодавство е добро во рамките на државата бидејќи и граѓаните имаат влијание во политичкиот процес. Домашното право се применува во добро уредените општества, каде постои морална обврска за почитување и кај граѓаните, но и кај државата, од причини што граѓаните не почитуваат закони кои не се применуваат односно имаат мала нормативна сила. Така се појавува конфликтот со меѓународното право, за кое државите одлучуваат дали доброволно ќе ги стават на страна сопствените интереси, за сметка на меѓународните. Односно, меѓународното право не го следи моралното право или јавниот интерес, додека домашното законодавство, особено во добро уредена демократија, го прави тоа.

Меѓународното право само по себе нема влијание се додека владите не ги насочат своите напори кон помагање на сопствените граѓани, односно кога тие ќе се согласат на договори кои подразбираат примена на општи практики кон општо добро, со кои стекнуваат и обврска за почитување на истото. Но, доколку една или само некои држави ги почитуваат меѓународните правила, без оглед на своите закони и без оглед на интересите на своите граѓани, сепак светот не би бил подобро место за живеење.

Меѓународната законитост не наметнува морални обврски, но секоја постапка на држава што не е соодветна со постоечкото меѓународно право е или прекршок или обид да се промени правилото за да служи подобро на интересите

на државите. Доколку меѓународната правна промена настанува преку активности кои формално го прекршуваат правото, но потоа добиваат поддршка или согласност, станува збор за вообичаена пракса на меѓународно ниво, не и на домашно ниво. Ова од причина што меѓународното е повеќе децентрализирано и не постои општо прифатен механизам за промена на меѓународното право. Истото важи и за меѓународните конвенции, каде дури и сите држави да се согласни со новите правила, што скоро никогаш не се случува, или е пропратено со дополнителна резервираност и декларации или пак резултатот останува нејасен бидејќи не се знае дали конвенцијата го сменила правото се додека не се види делувањето на другите држави. Овој процес иако не може да се нарекува демократски затоа што нема меѓународни институции кои би ги пренесувале потребите и интересите на светската јавност во меѓународното право, но може да го промени постоечкото право откако ќе се променат светските потреби и интереси.

Иако се смета дека граѓаните имаат морална обврска да го почитуваат домашното законодавство, тоа не значи дека и државите имаат обврска да го почитуваат меѓународното право. Тоа е производ на договор и пракса на демократските влади, кои на крајот сепак ги претпочитаат своите граѓани пред другите во светот, како и на моќните влади кои ја наметнуваат својата волја врз другите и на немоќните влади кои немаат друга алтернатива. Сепак, нема причина да се верува дека системот не е праведен, иако државите може и да повредат некоја меѓународна обврска и покрај тоа што имаат обврска да ја почитуваат. Важно е дека државите обично имаат причина да го почитуваат меѓународното право и поради тоа го прават тоа што го прават.

Дилемите кои се појавуваат се дали воопшто меѓународното право е право, политика или морална обврска. Нормите на меѓународното право се прецизни и одразуваат ограничувања како и домашните закони, но се разликуваат од нив поради моралноста. Така државите е поверојатно дека ќе го почитуваат она што меѓународната заедница го нарекува право, кое е усвоено и му е даден одреден статус, отколку други договори или обичаи. Најприфатено гледиште е дека меѓународното право е изградено од разумен сопствен интерес на државите, како посебен вид на политика, која во голема мера се потпира на традиција и толкување. Кога државите соработуваат меѓу себе, тие мора да постават некоја точка околу која ќе се координираат и за тоа им служи

меѓународниот правен поредок. Доколку меѓународното право е построго, тоа може да доведе до поголемо непочитување односно заобиколување на меѓународното право и не склучување на меѓународни договори, иако тие можат да доведат до подобар исход. Од сето ова произлегува дека државите сакаат да го почитуваат меѓународното право, во спротивно, тоа нема да има никаква вредност.

Во рамки на меѓународното право и меѓународните односи, постои широко распространетото препознавање на постоењето на правото на самоопределување, чија основа лежи во моралноста на меѓународните односи, многу повеќе отколку во самото право. Во суштина, ова право определува дали одредена територија треба да стане посебна држава или да стекне автономија во рамки на друга држава. Вредноста на националното самоопределување ја претставува довербата на одредена политичка група да воспостави моќ над таа група и нејзините членови, моќ која ќе ги опфаќа одлуките во сите области на политичкиот живот. Имајќи го во предвид сегашниот меѓународен систем на држави, во кој политичката моќ е главно поделена помеѓу суверени држави, правото да се одлучи дали некоја територија треба да биде независна држава, е главниот инструмент за постоење на идеалот на самоопределување. Постојење на оправданост на тоа право е ултимативната цел на истото, а правото го определува неговата основа и неговите последици. Прашањата кои се наметнуваат се: кој го има тоа право и под кои услови истото се применува, како и што е опфатено со фактот дека некоја држава е суверен, самоуправувачки ентитет?

По Втората светска војна, самоопределувањето во внатрешните правни системи на државите било перцепирано како аспект на надворешните односи и тоа во контекст на деколонизацијата. Ова од причина што повоениот период донел различни политички агенди на државите од Истокот и оние од Западот, каде се сметало дека постоењето на вистински претставителна власт е најголемата гаранција за изворно самоопределување на сите луѓе. Од друга страна, источните земји го потенцирале самоопределувањето како право на суверените држави да не интервенираат во работите на другите држави. Оттука, на самоопределувањето може да се гледа како на внатрешно и надворешно. Внатрешното било ограничено на правото да се биде слободен од режим, додека надворешното било гарантирано за народите под колонијална доминација.

Самоопределувањето се покренува како прашање обично кога една држава окупира друга држава или нејзина територија. Но, важно е да се направи разлика помеѓу недозволеноста на воената инвазија или окупација со правото на самоопределување. Секој правен систем препознава одредени начини како легитимни за решавање на вакви спорови, а забранува други, со исклучок на самоодбраната, која го поседува и правото да се врати територија изгубена на сила. Исто така, нема еднакво значење правото на народите кои со години биле владеани од други, со правото на неодамнешен окупатор. Додека окупацијата на ненаселена територија, иако групата ја повредува припадноста и владеењето на таа територија, не е спротивна на правото на самоопределување поради отсуството на жители.

3.2 Носители на правото на самоопределување

Имајќи во предвид дека самоопределувањето е право кое се применува во групи, иако тоа самото по себе им припаѓа на поединци, се наметнува дилемата што тие групи значат и кои се проблемите со кои се соочуваат. Ова право се однесува на одредена територија и дали таа треба да биде самоуправувачка или не, односно истото ги засега жителите на таа територија и нејзините соседи. Карактеристиките на групите кои се соодветни за повикување на правото на самоопределување, се граничат со оние на нациите и народите, не и на останати групи кои се ирелевантни за ова право. Овие групи имаат заеднички начин на живот, култура, професии и меѓусебни врски. Делат заеднички јазик, начин на исхрана, архитектура, литературни и уметнички традиции, музика, обичаи, начин на облекување, празници и слично. Нивниот идентитет е одреден во најголем дел од нивната култура и традиција која е навлезена во сите сфери од животот на поединците. Самите луѓе ги примаат обележјата на нивната група, дури и во случај на преселба во друга средина, тие може да ја споделат нивната претходна или да превземат нова култура. Имајќи ја во предвид продорната природа на културите на групите, влијанието кое тие

го имаат врз поединците кои опстојуваат во таа средина е длабоко и далекусежно.

Врската помеѓу поединецот и колективитетот е клучна во случајот на самоопределување. Но, оваа врска не секогаш се проширува врз сите членови на групата, односно групната култура влијае врз оние кои растат помеѓу нејзините членови, без оглед дали и тие самите се членови или не. Пренесувањето на културата се врши преку социјализација на младите, но мора да се има во предвид и историската природа на групите, во смисла доколку тие се идентификуваат со заедничка култура, значи дека делат и заедничка историја низ која културите се развивале и пренесувале. Припадноста на одредена група е прашање на взаемно препознавање, односно некој припаѓа на група доколку другите членови го препознаваат како еден од нив. Другите услови како местото на раѓање или истата култура, се основата за препознавање од страна на другите припадници на групата. Припадноста е неформално признание од страна на останатите членови. Перцепцијата на луѓето за самите себе е во голема мера детерминирана од очекувањата за тоа како другите ги доживуваат, па така припадноста на одредена група е важна одлика за себе-идентификација на секоја личност. Ваквите групи и нивните членови, на припадноста и даваат голема важност која им помага да сфатат кои се тие всушност, го одредува нивното однесување и манири.

Да се биде дел од група е прашање на припадност, не на постигнување. Личноста не мора да се докажува за да биде прифатена како целосен член на групата. Припадноста вообичаено вклучува препознавање од страна на другите за член, но и тоа не е услов ниту пак означува некакво постигнување. Поединецот не може да избере да припаѓа на одредена група, тој припаѓа поради тоа што е. Доколку не е дел, а сака да припаѓа на одредена група, поединецот треба да ја прифати нивната култура и да ги промени своето однесување и навики, процес кој е тежок и бавен самиот по себе. Нашето чувство за сопствениот идентитет зависи од припаѓањето, многу повеќе отколку од постигнување на истото. Идентификацијата со групата е особено важна за добросостојбата на поединецот. Взаемното препознавање во групите е обезбедено со поседувањето на генерални карактеристики. Групите тежнеат да развијат конвенционални знаци на распознавање, како употребата на одредени

симболи, групни церемонии, навики или специфичен вокабулар кој многу лесно одредува кој е еден од нив, а кој не.

Начинот на кој функционираат денешните општества, покажува дека секој припаѓа на одредена група и не неопходно на само една група. Припадноста не е ексклузивно право и повеќето луѓе припаѓаат истовремено на повеќе групи од различен карактер, како на пример национални, етнички, религиозни, социјални, расни групи или слично.

Самоопределувањето генерално припаѓа на народи, не на малцинства, но дали некоја група ќе се смета за народ или малцинство е најзначајно при определување на правата на таа група согласно меѓународното право. Модерното меѓународно право препознава три колективни права на народите – правото на физичко постоење, правото на самоопределување и правото на природни ресурси³². Малцинствата од друга страна, имаат две колективни човечкови права според меѓународното право – правото на физичко постоење и правото на сочувување посебен идентитет. Со тоа суштинска разлика помеѓу народите и малцинствата е правото на самоопределување. Самоопределувањето во меѓународни рамки се однесува на имање целосни права во културната, економската и политичката сфера, а политичката контрола се смета за најсуштински аспект на тоа право, која малцинствата ја немаат. Општо прифатено е дека малцинствата се сметаат за група инфериорна во однос на доминантната популација во државата, чии членови се државјани на истата држава, а поседуваат етнички, религиозни или јазични карактеристики кои се разликуваат од остатокот на популацијата и покажуваат меѓусебна солидарност насочена директно кон зачувување на нивната култура, традиција, религија или јазик. Оттаму, клучната разлика помеѓу народите и малцинствата е територијата и нивната поврзаност со неа, која останува дури и во случај на нивно протерување и замена со друга популација.

И покрај различните права кои ги имаат малцинствата и народите, практично и правно немаат големо значење како државјани на иста држава, односно народот кој живее на територијата на својата национална држава, во неа е нејзиниот доминантен народ, но истите тие луѓе кои живеат на територија

³² Claudia Saladin, "Self-Determination, Minority Rights, and Constitutional Accommodation: The Example of the Czech and Slovak Federal Republic", *Michigan Journal of International Law*, vol.13, 1991, стр.4

на друга држава, во неа се малцинство. Кога се разгледуваат етничките групи кои не поседуваат своја држава, разликувањето на народи и малцинства станува проблематично. Такви се Курдите на пример, кои претставуваат посебна група која поседува посебни етнички и лингвистички карактеристики, свој идентитет па дури и територија која зафаќа делови од повеќе постоечки и посебни држави - Турција, Ирак, Сирија, Иран и Ерменија, каде иако ги имаат сите карактеристики на народ, во секоја од тие држави се сметаат за малцинство.

Признавањето на одредени права на групи, кои всушност се малцински права, го претставува концептот на самоопределување во пракса. Проблем претставува неможноста за комплетна и универзална примена на самоопределувањето, односно давање на целосна политичка независност за секоја група која ќе го побара тоа. Ова особено дошло до израз кога новите држави стекнувале независност од колонијалното владеење, чин кој долго време ја претставувал суштината на самоопределувањето, како ослободување од колонијално и расистичко владеење. Иако во пракса, мнозинствата кои формирале нови независни држави, честопати и самите ги потиснувале малцинствата кои се наоѓале затекнати на нивната територија, а концептот за немешање во внатрешните работи на државите им одел во прилог на нивниот третман кон нив.

3.3 Значењето на правото на самоопределување

За да се одреди значењето кое го има ова право, треба да се погледнат групите како носители на правото и добросостојбата која правото им ја носи на нивните членови. Од една страна, тоа се групи со продорни и раширени култури, а од друга страна се групи во кои да се биде дел од нив е важно за самостојниот идентитет на членовите. Овие карактеристики ги прават групите соодветни кандидати за само-владеење. Поединците во ваквите групи наоѓаат култура која во голема мера ги отсликува нивните потреби и можности, а истовремено претставува зацврстување на нивното самоопределување и обезбедување на безгрижно припаѓање некаде. Индивидуалната добросостојба зависи од успешното водење кон сопствените цели, а целите се вообичаено

одредени од заедничката култура. Ова не значи дека постигнувањето на личните цели е возможно исклучиво внатре во општеството, туку дека целите се производи на општествата и производи на различните култури. Семејните врски, социјалните врски помеѓу луѓето, кариерата, рекреацијата, уметноста, науката и други слични активности се производи на општествената култура. Нивниот опстанок зависи од распространетите модели на однесување, од традицијата која ги сочувува специфичните знаења за како нешто да се прави, од премолчената согласност за што е соодветно да се прави, а што не, што е вредно, а што не. Познавањето на културата го одредува возможното, а да се биде дел од некоја култура и истата да се пренесува, означува поставување на границите на тоа што е изводливо и остварливо во тој општествен контекст.

Светот денес е организиран во голема мера во групи со продорни култури, факт кој има далекусежни последици. Значењето на припаѓањето на групи е од голема важност за добросостојбата на поединците, поради влијанието кое го имаат врз опциите кои му ги даваат на поединецот, можностите за ангажирање во односи и постигнување на цели одредени од културата. Исто така, напредокот на културата е важен за добросостојбата на припадниците на истата. Доколку културата пропаѓа или е дискриминирана, опциите и можностите отворени за нејзините членови ќе се намалуваат, ќе станат помалку атрактивни и потрагата по нив ќе биде помалку успешна. Чувството на поединците за нивниот сопствен идентитет е поврзано со нивното чувство за припадност кон сеопфатни групи и довербата која тие ја даваат. Тоа значи дека индивидуалното достоинство и самопочитта тежнеат кон групи кои придонесуваат кон идентитетот, почитта и недискриминација на поединецот.

Групите и нивната култура може да бидат опасни во смисла на искористување на луѓето или во смисла на омаловажување на други групи. Доколку е тоа случај, нивната заштита е ослабена и може да исчезне во секој момент. Но, групните интереси не може да бидат сведени на индивидуални интереси и групите може да се развиваат доколку нејзините членови ја унапредуваат културата и на прво место го ставаат групниот интерес пред индивидуалниот. На тој начин се отвараат можности за подобрување и на поединците во групата, бидејќи се зголемуваат шансите за нивен бенефит од добросостојбата на групата. Релативната независност на групниот интерес е компатибилна со моралната важност која тој ја има и неговата вредност кај

поединците. Моралната важност на групниот интерес е во тоа колку тој им служи на поединците и колку е голема групата која ја претставува.

Просперитетот на групата и нејзината самопочит се помогнати од политичкиот суверенитет кој го има групата врз сопствените надлежности, а сето тоа зависи и од историските услови. Низ историјата, групите биле и предмет на прогонство од страна на власта, што доведувало до страдање на населението кое било дел од овие групи, бидејќи немале независност. Не само прогонство, туку и запуштањето на потребите на групите, игнорирањето или индиферентноста кон малцинските групи во општеството од страна на мнозинството, може да доведе до незадоволство и страдање на населението. Сепак, независноста сама по себе не носи предности во живеењето на населението, напротив, може да доведе до економски пад, културно пропаѓање или социјално нарушување кои само може да ја влошат ситуацијата. Но, мора да се има во предвид и состојбата на останатите граѓани кои не се дел од групите и нивната благосостојба и човекови права.

Самоуправувањето има вредност која покажува индивидуална автономија или само-изразување и тоа на начин што луѓето преку членството во сеопфатни групи, кое е значаен аспект на нивната личност, целосно го изразуваат како припаѓање кон групата и ја покажува нивната благосостојба. Потоа, изразувањето на припадност кон групата, во основа вклучува јавна манифестација на истото односно во јавниот живот на заедницата, а ова опфаќа и изразување на политички ставови и активности во заедницата, бидејќи тие се клучни за општествениот живот, како и за поединците во заедницата. Од тие причини, само-управувањето е суштински вредно бидејќи треба да овозможи на заедницата политичка димензија. Тоа им дава можност на членовите на групата да земат учество во политичкиот живот на нивната заедница и да се борат во име на групните интереси во политичката арена, што е суштински важно за политички активните членови. Овие активности за нив претставуваат значајни акти на самоисполнување. Опцијата за вклучување во политичкиот живот мора да остане отворена за поединците, од причини што постигување на целите и интересите на групите на политички начин е единствената можност за нив. Секако мора да се има во предвид дека политичките методи на постигнување на одредени цели треба да се случат во рамки на политиката која е исклучиво право на групата која е на власт.

Нема ништо лошо во постоење на мултинационални држави во кои различните заедници се натпреваруваат во политичката арена за поголем пристап до јавните ресурси кои би биле на располагање за нивната заедница. Но, предрасудите, национал-фашизмот, нетолеранцијата и слично, понекогаш ја прават мирната и еднаква поделба преку политиката – невозможна. Тоа може да предизвика последици кон припадниците на заедниците, а тоа пак е доволен аргумент за само-владеење. Потребата од јавно или политичко изразување на припадноста кон одредена група, не е од суштинска вредност за само-владеење. Значајно е групата да го сочува своето достоинство, што пак зависи и од јавната манифестација на почит за групата и нејзината култура, како и од отсуството на исмевање на групата. Поединците не секогаш се идентификуваат или се лојални кон група која омаловажува друга група на која тие припаѓаат. Исто така, благосостојбата на поединците е можност да се изрази јавно нивната идентификација со групата и да бидат дел од заедничката култура.

Секако, се појавуваат конфликти помеѓу интересите на луѓето, кои за да се разрешат потребно е жртвување на интереси на едните за сметка на интересите на другите. Таквите конфликти носат голем степен на неодреденост и за нив посојат повеќе алтернативни решенија како можни или рационални. Најважно е како луѓето се чувствуваат во средината, дали се чувствуваат како дома или се оттуѓени од неа; потоа дали се чувствуваат почитувани или понижени и слично. Вака се одредува балансот помеѓу субјективните перцепции и објективните фактори. Вообичаено субјективните перцепции за постоење на опасност на групата, не се секогаш реални. Објективните, особено оние од независни набљудувачи на ситуацијата, се фактори кои се релевантни за средината. Значајни за фактичката ситуација се и ставовите на населението кон средината, кон нивните соседи, кон прогонството доколку реално постои и слично. Од перцепциите на населението зависи и третманот, односно дали постои можноста да се смени погрешната перцепција на луѓето или пак станува збор за почит, идентификување и достоинство кои се навистина загрозени, а со тоа и нивната добросостојба во општеството.

3.4 Развојот на самоопределувањето

Културните права на народите се права на групите да ја сочуваат сопствената култура и идентитет и претставуваат суштински дел на правото на самоопределување. Културните права се значаен дел и од човековите права бидејќи ги претставуваат правото на слобода на изразување, на религија, групниот идентитет преку јазикот, обичаите, традицијата и слично. Својствено за ваквите групи е дека тие ги имаат тие права како група, а истите како човекови права не се издвоени од самоопределувањето, односно доколку индивидуалните права се заштитени, тоа значи дека групните со сигурност се заштитени. Ова не се однесува на правото на групата да превземе конкретни активности за зачувување на нивниот културен и јазичен идентитет, ниту се однесува на барањата на групата базирани на правото на самоопределување кое вклучува различни политички модели на управување или независност.

Индивидуалните права, како и правата за заштита на малцинствата, се неопходни за продолжување на културата на малцинствата и за заштита на човековите права на индивидуалните членови на тие култури. Има и гледишта кои сметаат дека групните права се неопходни да обезбедат ефективна имплементација на фундаменталните индивидуални права, бидејќи ако на малцинствата не им се даде право да ја заштитат својата култура, тие ќе бидат третираны нееднакво и неправедно. Од тие причини, малцинствата имаат потреба од посебни права за заштита на својата култура, со кои всушност се дава значење на нивните фундаментални човекови права, како еднаквоста. Без овие посебни права, членовите на малцинствата го имаат единствено правото на асимилација кон доминантната култура.

Иако се чини дека групните права се неопходни за заштита на индивидуалните, често се согледува конфликт помеѓу овие права. Од аспект на индивидуата, нејзините права се манифестираат преку еднаквост и недискриминаторски третман, како и преку принципот едно лице – еден глас, иако некои граѓани ќе бидат потиснати преку статусот на припадник на малцинство. Ако пак се стави фокусот на групата и нејзините права, тие се манифестираат на интернационално ниво преку дозволување на одредени групи да се грижат за нивните интереси независно од другите групи. Ниеден аспект не може да се спроведува исклучиво и во целост, а проблемот кој се јавува во мултинационалните општества е како да се искомбинираат овие две групи на

права - индивидуалните и групните, на начин на кој ќе се заштитат и едните и другите права.

Кога по Првата Светска Војна, со концептот за демократија, се отворило и прашањето за самоопределување, кое се сметало дека е тесно поврзано со неа, како последица се појавило и прашањето за заштита на малцинствата. Ова прашање било третирано почнувајќи од Лигата на Народите³³, каде целта на заштитата на малцинствата била тие да се стават на еднаква основа со другите националности и да се обезбедат нивните традиции и национални карактеристики, расни, религиски, јазични и слично. Гаранциите од страна на Лигата значеле дека тие ќе преземат акции во случај на прекршување на договорните обврски, а на малцинствата им било дозволено да се обратат до нив во таков случај. Во пракса, правото било користено од страна на силни малцинства позади кои стоела држава во која тие биле мнозинство. За разлика од нив, малцинствата како Евреите на пример, кои немале своја држава која можела да ги заштити нивните права, биле послаби и покрај нивните загарантирани права.

Лигата на народите сепак направила чекор понапред во сферата на човековите права со овозможувањето на можноста за реакција од страна на народите против државите, во случај на непочитување на нивните права. Но, на крајот сепак тој систем се распаднал поради приговорите на државите за ограничувањата на нивниот суверенитет од страна на малцинствата, како и од нестабилноста која ја создавале малцинствата на териториите на кои живееле. И самите малцинства сакале ослободување од таа процедура, поголема автономија и гаранции против асимилација.³⁴

По Втората Светска Војна, се појавило генерално незадоволство кон начинот на заштита на малцинствата кај Лигата на Народите, односно се сметало дека само малцинските права биле подигнати на ниво на меѓународно загарантирани права, додека правата на мнозинските народи останале да бидат третирани исклучиво на домашен терен во секоја од државите. Тоа довело до перцепирање на малцинските права како привилегии наменети за одредени

³³ Според Хрст Ханум, Планот на Лигата на Народите за заштита на малцинствата, бил дизајниран да го овозможи она што било сметано за културно самоопределување на оние групи чии барања за целосно политичко признавање биле одбиени од страна на големите сили.

³⁴ Patrick Thornberry, Is There a Phoenix in the Ashes? - International Law and Minority Rights, 1980, во Michigan Journal of International Law, vol.13, 1991

групи на народи и до размислувања да се повлечат гаранциите за нивните права со што тие би се изедначиле со останатиот народ.

Обединетите Нации ја замениле идејата на интернационализирање на правата на малцинските групи со концептот на универзални човекови права, базиран на недискриминаторска основа.³⁵ Идејата била доколку човековите права и фундаментални слободи се почитуваат без дискриминација, тогаш заштитата на малцинските права не би претставувало проблем. Единственото право кое припаѓало на групи и било препознаено од страна на Обединетите нации, било самоопределувањето³⁶. Иако не можеме со сигурност да знаеме дали ООН размислувале за прашањето со малцинствата во одредбата за самоопределување, бидејќи на проблемот се гледало повеќе како предмет на универзалните човекови права отколку на прашање поврзано со самоопределување. Оттаму и членот во Повелбата кој го третира самоопределувањето во склоп на остварување пријателски односи помеѓу нациите, но не навлегува во содржината на правото. Сепак, одредбите во Повелбата кои третираат народи кои немаат воспоставено само-владеење, секогаш нив ги поврзуваат со одредена територија³⁷, односно таа не се повикува на малцинства без тие да се поврзани со специфична територијална база. Од донесувањето на Повелбата, принципот на самоопределување се применувал првенствено за народи кои живееле под одреден колонијален режим.

Понатаму, Меѓународниот пакт за граѓански и политички права, како и Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права, го развиле барањето за самоопределување преку определување до одреден степен на опсегот на правото и неговиот однос со индивидуалните човекови права. Така во основа самоопределувањето им дава право на сите народи “слободно да го одредат нивниот политички статус и слободно да го следат нивниот економски, социјален и културен развој”. Исто така, овие документи предвидуваат “Државите... ја промовираат реализацијата на правото на самоопределување и

³⁵ Francesco Capotorti, Study on the rights of persons belonging to ethnic, religious and linguistic minorities, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1, 1979

³⁶ Во членот 1 од Повелбата на Обединетите Нации, кој ги регулира целите на ООН, меѓу другото стои и “...да развива пријателски односи помеѓу нациите засновани на почит на принципот на еднакви права и самоопределување на народите и да презема други соодветни мерки за зајакнување на универзалниот мир.”

³⁷ Така во член 73 стои “управувањето со територии чии народи сеуште не стекнале целосно само-владеење...”, како и во член 75 “обезбедување на естаблишмент за меѓународен старателски систем за управување и надзор на таквите територии”

го почитуваат тоа право во согласност со одредбите на Повелбата на Обединетите Нации.” Сепак, Организацијата го третира ова право како право на народите во целост, не и на малцинствата како дел од нив. Самоопределувањето иако е оставено како право на избор на луѓето, сепак има внатрешна и надворешна примена, што значело и чекор понапред од неговата примена во контекст на деколонизацијата.

Меѓународниот пакт за граѓански и политички права има особено значење бидејќи ја содржи првата меѓународна норма која се однесува исклучиво на правата на етничките, религиозните и јазичните групи, а е наменета за универзална примена. Членот кој ги уредува овие права, вели да не биде негирано правото на ваквите групи “...да ја негуваат сопствената култура...”, а истото е наменето за припадниците на малцинствата, односно е индивидуално право кое припаѓа на членови на одредени групи. Овие одредби бараат од државите да ги толерираат малцинствата и да се воздржат од мешање во нивната култура и религија. Исто така, Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права содржи одредба за индивидуалното право да се земе учество во културниот живот, односно го третира како право на поединецот, не на групата. Врз основа на овие првични документи донесени од страна на Обединетите Нации, подоцна биле донесени и други декларации, резолуции и слично кои го третирале прашањето за самоопределување како начин на стекнување еден вид на независност и препознавање во рамки на постоечката држава. Овие одредби подоцна прераснале во принципи на меѓународното право.

Подоцна со формирањето на Конференцијата за безбедност и соработка во Европа (КЕБС), која подоцна преминала во Организација за безбедност и соработка во Европа (ОБСЕ), фокусот бил на надворешните односи помеѓу државите и неинтервенирање во работите на друга држава. Така самоопределувањето повеќе не се поврзувало со деколонизацијата, особено поради премолчената доминација на Советскиот сојуз во Источна Европа, но било покренато како внатрешно прашање во државите. Во Хелсиншкиот Завршен Акт ³⁸, основачкиот акт на организацијата, принципот на самоопределување се однесува на сите народи и е право кое трае, бидејќи го

³⁸ Conference on Security and Cooperation in Europe: Final Act, 1 August 1975; <https://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true>

гарантира внатрешното и надворешното самоопределување на народите³⁹. Како и во дотогашните документи кои го третираат ова прашање, така и овој го реafirмира постоењето на територијалниот интегритет и важноста на самоопределувањето за развојот на пријателски односи помеѓу народите. Исто така предвидува и дека сите народи имаат право слободно да го изберат својот внатрешен и надворешен политички статус. Но, опсегот на поимот “народ” не предвидува национални малцинства, туку групи кои живееле и се идентификувале со суверени држави и како такви народи биле носители на правото на самоопределување. Сепак, Завршниот акт предвидува и заштита на малцинствата, како дел од основните човекови права и фундаментални слободи и преку нивната еднаквост пред законот.

Подоцнежната Повелба од Париз⁴⁰, ги реafirмирала принципите на Завршниот акт, вклучувајќи ги еднаквите права на народите меѓу кои и нивното право на самоопределување. Потврдени биле правата во согласност со Повелбата на ООН и меѓународните норми кои се однесуваат на територијалниот интегритет и политичката независност на државите, истовремено со забраната за употреба на сила. Париската повелба претставувала обновен документ кој во основата на меѓународната безбедност ја ставил демократијата. Покрај реafirмирање на принципот на самоопределување и недискриминација како основа за мир и безбедност, Повелбата исто така се повикува на унапредувањето на демократијата и ефикасната примена на човековите права. Повелбата од Париз, како и Хелсиншкиот Завршен Акт, не биле правно обврзувачки документи, но биле значајни поради нивниот придонес кон овие принципи, на начин што ја преточиле Повелбата на ООН за условите во Европа во тој период⁴¹.

Во периодот по Втората Светска Војна, проблемите на народите или групите кои биле под колонијална доминација, го насочиле меѓународното внимание кон барањата за остварување на нивните права, а загрижувачки биле и прашањата за третманот на малцинствата. Единственото значајно право кое

³⁹ Thomas Buergenthal, International Human Rights Law and the Helsinki Final Act: Conclusions, in Human rights, International law and the Helsinki Accord, Michigan Law Review, vol.77, стр.380-383, 1979

⁴⁰ Conference on Security and Cooperation in Europe: Charter of Paris for a New Europe, 21 November 1990; <https://www.osce.org/mc/39516?download=true>

⁴¹ Antonio Cassese, The Helsinki Declaration and Self-Determination, in Human rights, International law and the Helsinki accord, New York: Universe Books, стр.90, 1977

припаѓало на групи било самоопределувањето, а и тоа се развило како прифатлива правна норма во однос на деколонизацијата. Иако меѓународната заедница се надевала дека универзалните индивидуални човекови права ќе ги решат и проблемите со малцинствата, сепак прашањата за правата на ваквите групи остануваат проблематични. Сепак, самоопределувањето станало релевантно и надвор од колонијалните или расистички режими и во рамки на самата Европа. Така внатрешното самоопределување подразбирало и минимална застапеност на одредена популација во власта, што го претставувало концептот на репрезентативна демократија во општеството.

ОБСЕ почнале да ги препознаваат проблемите со малцинствата и во актите на Организацијата потврдиле дека ќе биде заштитен етничкиот, културниот, лингвистичкиот и религиозниот идентитет на националните малцинства, а припадниците на малцинствата имаат право слободно да го искажат, заштитат и развиваат нивниот идентитет, без никаква дискриминација и со целосна еднаквост пред законот. Исто така, се промовираат пријателските односи помеѓу народите, како и мирот, демократијата, правдата, стабилноста, со создавање на услови за зачувување и на идентитетот на националните малцинства, а нивните права треба да бидат целосно почитувани како дел од универзалните човекови права. Посебниот третман на малцинствата во овие акти, ја нагласува демократијата и посебните решенија кои биле предвидени за припадниците на групи на национални малцинства. И покрај тоа што правата припаѓале на поединци, препознаени биле и групните права за заштита на идентитетот, кој државите биле должни да го промовираат и заштитат. Овие акти исто така го препознале и правото на користење на својот мајчин јазик, притоа обврзувајќи ги малцинствата да го научат и официјалниот јазик на државите во кои живеат. Во контекст на националните малцинства, внимателно се поврзуваат со територијалниот интегритет, односно се предвидува соодветна локална или автономна власт која ќе соодветствува со специфичните историски и територијални услови на тие малцинства, а во согласност со политиките на конкретната држава⁴².

⁴² The 1990 CSCE/OSCE Copenhagen Document, Organization for Security and Co-operation in Europe, 29 June 1990, <https://www.osce.org/odihr/elections/14304?download=true>

Предизвикот со кој тогаш се соочиле државите, за примена на правото на самоопределување, бил да се најде соодветен правен и политички статус за групата, кој би ги задоволил барањата за зачувување на нејзината култура, но и на правото на самоопределување, истовремено компатибилно со територијалниот интегритет на државите и меѓународниот систем во целост. Според Вернон Ван Дајк⁴³, можни се три статуси: гарантирање на еден вид на автономија како на пример федерација, гарантирање на одреден степен на политичка моќ која ќе ги брани или промовира групните интереси или давање на специјални гаранции кои би биле слични на правото на протест против однесувањето на државата кон тие групи. Останатите два предлози би биле соодветни за држави во кои живеат повеќе народи односно за плурални општества, за кои најчесто се смета дека не се стабилни демократии, а им е потребно да воспостават контрола врз нивните популации.

Но, барањата за самостојно управување на поголемите групи на народи, како и национализмот нема да исчезнат, особено поради задоцнетата реакција на кај дел од државите кон потребите на малцинствата кои живеат во нив. Сепак, наоѓањето на начин да се задоволат потребите на народите и групите преку давање на одредена автономија или само-владеење е неопходно за човековите права и демократијата. Многу малку нации се етнички или културолошки хомогени, а обидите да се создаде хомогеност вообичаено водат до прекршување на човековите права и репресија.

3.5 Суштината на самоопределувањето

Правото на самоопределување ги претставува причините на одредена сеопфатна група која живее на одредена територија, во одредени околности, да определи самовладеење. Правото на групата за самоопределување е право да одреди територија која сама ќе ја владее, без оглед дали тие веќе управуваат со таа територија или не, што значи ова право одредува кој ќе одлучува, а не кое би било најдоброто решение. При примена на ова право, групата треба да се

⁴³ Vernon Van Dyke, The Cultural Rights of Peoples, Universal human rights journal, vol.2, април-јуни 1980, стр.1-21

однесува одговорно и да ги има во предвид интересите не само на своите членови туку и на оние кои би можеле да бидат погодени од нивната одлука. Сепак, доколку групата го има првото да одлучува, нивните одлуки ќе бидат обврзувачки, без оглед дали се погрешни или не, како и без оглед дали тие самите владеат со територијата.

Проблемот кој настанува при признавање на постоењето на правото на самоопределување е ограничувањето дека правото ги има во предвид интересите на одредени поединци, не интересите на групата во целост. Оваа можност го покренува прашањето дали на ваквите сеопфатни групи може да им се довери одлучувањето за само-владеење, особено доколку интересите на групата се во спротивност со интересите на одредени членови на групата. Фундаментално е сепак прашањето како правото на самоопределување се вклопува во генералниот концепт на демократско одлучување, кој во денешните општества подразбира прво одлучување што треба да се направи за решавање на одредено прашање, а потоа и кој тоа треба да одлучи за истото. Самоопределувањето се спротивставува на овие демократски процеси, легислативните, административните и процеси кои се однесуваат на различни социјални и политички прашања.

Формирањето на нова политичка единка или осамостојувањето во рамки на веќе постоечка, подразбира согласност на сите вклучени страни. Одделување од некоја политичка единка, како и креирање на новопостоечка, претпоставува постоење на волја кај групата која се одделува или сака да се осамостои и се базира на согласност на засегнатите страни. Најважната карактеристика на сеопфатните групи е дека тие делат заедничка историја и припадност која кај сите членови ја има истата вредност и значење. Оттаму и согласноста на секој поединец за постигнување на самостојноста како заедничка цел, ја претставува легитимноста на политичките единици.

Правото на самоопределување произлегува од вредноста да се биде член на група и претставува групно право изведено од колективното добро, а е во спротивност со пристапите за индивидуална добросостојба. Правото се потпира на големата важност на членувањето и идентификувањето со групата, важноста на просперитетот и самопочитта на групите. Таа важност и дава оправданост на група која претставува значајно мнозинство на одредена територија, да го има правото да одреди дали територијата ќе формира независна држава, со цел да ја

заштити културата и самопочитта на групата. Така новоформираната држава ќе ги почитува фундаменталните права на нејзините жители, а истовремено нема да наштетува на интересите на другите држави.

Членовите на групата сепак се тие кои се најсоодветни да проценат дали нивниот просперитет како група ќе биде загрозен доколку тие немаат политичка независност. Иако учеството во политиката може да има суштинска вредност за поединци, формата и границите на политичките единици се одредуваат според тоа колку ќе служат за добросостојбата на сите членови. Важноста која ја има просперитетот и добросостојбата на членовите, им го дава правото да одлучат самите за себе дали ќе воспостават само-владеење.

Правото припаѓа на групата, но многу е важно како ќе се примени, имајќи во предвид дека станува збор за долгорочна и неповратна одлука, која треба да ја споделува огромното мнозинство и тоа не краток временски период. Конкретните услови во кои би се применило ова право варираат во зависност од различните национални и етнички групи. Ова право секогаш се поврзува и со одредена територија, секако во релација со територијалната организација на државите денес. Оттука и потребата за себе-владеење на територијата да биде посакувана од значајно мнозинство од населението, со цел да не предизвика понатамошни проблеми во владеењето, преку појава на ново малцинство кое би се противело на таа одлука. Сепак тоа е ризик кој не може да биде избегнат во целост.

Луѓето се вообичаено под влијание на случувањата во нивната околина, особено во економската сфера и тоа на меѓународно ниво. Она што е значајно за квалитетот на животот е обично одредено од локалната култура и обичаи, па од тие причини се смета дека ова право припаѓа на група која претставува мнозинство на одредена територија. Секако ова право припаѓа и на група која на ниедна територија не претставува мнозинство од населението, но поради тоа тие не можат да се повикаат на самоопределувањето на било која територија. Членовите на вакви групи имаат право да имигрираат на територија по нивен личен избор, но нивниот случај ќе биде решаван врз основа на генералните принципи на слободата на движење и суверените права на постоечките држави. Ова значи дека нивните интереси треба да бидат земени во предвид од страна на креаторите на политики во државите во кои се затекнати овие групи, но тие самите како група немаат право да носат одлуки за себе.

Услов за правото да биде употребено е да се има вистинска причина за тоа, односно да ги обезбеди неопходните услови за просперитет и самопочит на групата, што претставува заштита од злоупотреби на истото. Групата сеуште е таа на која и е доверено правото да одлучи за себе, а нејзината одлука е обврзувачка дури и да е погрешна, дури и себе-владеењето да не се добие, секако доколку постојат правилни причини за тоа.

Секако постои и широко прифатена заштита за примена на правото на самоопределување. Групата треба да ги почитува основните права на нејзините жители, со што оние кои се во позиција да го покренат прашањето да се свесни дека со тоа ќе се придонесе кон благосостојба на целата група. Потоа, мора да се има во предвид фактот дека создавањето на новата држава ќе ги загрози интересите на жителите на други држави, па поради тоа потребно е да се предвидат мерки со кои ќе се превенира или минимизира појавата на вакви штетни последици, како на пример демилитаризација, договори за слободна трговија, гарантирање на воздушни линии и слично.

Правото на една личност е доволна основа да претставува должност за друга личност⁴⁴. Кои обврски произлегуваат од правото на самоопределување, имајќи во предвид дека правото е оправдано како инструмент за постигнување независност, како метод за имплементирање на себе-владеење, кое во многу ситуации се покажало како неопходно за просперитет и самопочит на одредена група. Како прва и најважна обврска која произлегува од правото е истото да не ги попречува групите во нивните обиди да го применат истото, односно да одлучат дали нивните територии треба да бидат независни, се додека нивните обиди се во рамките на ова право. Во пракса тоа би значело обврска за државата за чија територија се работи, да овозможи примена на правото, но и обврска за другите држави да ја помогнат релевантната група при реализација на тоа право, а истовремено да се спротивстават на државата со таа територија, доколку таа ја попречува имплементацијата на истото. Сепак, содржината на овие обврски мора да биде ставена во контекст на генералните принципи на меѓународните морални обврски, што укажува на тоа дека методите кои се користат за постигнување на одредени цели, може, но и не мора да бидат употребени како превенција на прекршување на човековите права.

⁴⁴ Raz, J., Legal Rights, Oxford Journal of Legal Studies, No.35, 1984, стр.1

Од сето горенаведено, може да се каже дека правото на самоопределување не е ниту апсолутно ниту безусловно. Тоа влијае на важните и различни интереси на многу луѓе, од оние кои би биле жители на новата држава, па се до оние кои би ги трпеле последиците. Иако, жителите кои би имале бенефит од ова право, не треба да инсистираат на тоа по секоја цена.

3.6 Самоопределувањето и нациите без држави

Да се дефинира одредена заедница како нација, подразбира прифаќање на легитимитетот на државата која тврди дека ја претставува таа нација или ако нацијата не поседува своја држава, тогаш одредена држава го признава правото на само-владеење на одредена нација, вклучувајќи и одреден степен на политичка автономија, кој може но не мора да доведе до барање за независност.

Нации без држави, односно оние кои и покрај тоа што имаат одредена територија на која живеат во рамки на некоја постоечка држава, не се идентификуваат со неа. Припадниците на нација која нема своја држава, државата во која живеат ја сметаат за туѓа и одржуваат посебно чувство на национален идентитет базиран на заедничка култура, историја, јазик, поврзаност со одредена територија и желба за само-владеење. Самоопределувањето иако претставува одреден степен на политичка автономија, ја носи и можноста да се побара понатамошна автономија и покрај одредениот степен на моќ која им се дава на регионално ниво. Некои од народите кои живеат во други држави, а добиле самостојно управување на локално ниво, може да се смета дека имаат еден вид своја држава во постоечките држави. Но, бидејќи вообичаено од доделените државни функции се исклучени надворешните односи, одбраната и уставните прашања, сепак тие се нации без држави и покрај локалното самоуправување. Ваквите нации претставуваат заедници кои поседуваат силна поврзаност поради нивниот посебен национален идентитет, а државата со која би требало да се идентификуваат, не е истата во која живеат. Ова покажува дека односот помеѓу

државата и нацијата е променет, односно во минатото државите биле тие кои ја создавале нацијата, за разлика од денес кога процесот може да се одвива и по обратен редослед. Во поново време, движењата за независност кои се појавуваат кај одредени народи се оние кои имаат државотворна улога, иако државите кои ги создаваат се разликуваат од класичните нации-држави од минатото.

Предностите на нациите-држави, кои ги асимилирале народите кои културолошки се разликувале од мнозинскиот народ, биле доделувањето на права и обврски на своите граѓани, но и грижата за нивната добросостојба, потоа воспоставување на ред во општеството преку контролирање на внатрешните и надворешните односи, одбраната, економијата, образованието, здравството, транспортот и комуникациите. Овие држави традиционално ја претставувале нацијата врз основа на која го темелеле својот легитимитет и не морале по формирањето да се впуштат во процеси на градење на нацијата и асимилирање на малцинските народи. Но, со текот на времето, државите станувале немоќни да ги исполнат барањата на своите граѓани, кои се принудени да бараат други начини и алтернативни институции. И самите нации-држави не се сочинети единствено од една нација, туку поминале долг процес на консолидација преку кој создале симболична слика на заедницата со посебна култура, јазик и обичаи, кои ја истакнуваат нејзината посебност. Но, сега се принудени да се соочат со предизвици кои доаѓаат од внатре.

Различните нации кои се наоѓаат во една држава, немаат исто ниво на национална свест. Така некои ќе се декларираат како нации, други како региони и провинции, а и самите нации не се единствени и непроменливи односно од некои може да се создадат и нови нации. Државите секогаш тежнеат кон тоа да ги преземаат најважните функции и да ја имаат контролата врз функциите кои се сметаат за клучни за нејзиниот суверенитет. На тој начин државите го потврдуваат нивниот суверенитет, со целосна контрола врз социјалната, политичката и економската сфера во животот на граѓаните кои живеат во нејзините граници, иако зголемениот број на меѓународни организации, мултинационални компании, широкораспространети социјални движења, го предизвикуваат овој класичен концепт на државен суверенитет. Така државите се наоѓаат помеѓу зачувување на својата традиционална природа и помеѓу покажување отвореност кон одредени културни заедници во нејзините граници,

кои поседуваат сопствена национална свест и имаат посебни социјални и политички барања од неа.

Колку ќе се развие национализмот кај нациите без држави зависи како од глобалните процеси, така и од развојот на нацијата-држава во која живеат. Така преминуваат во социо-политички движења кои го застапуваат правото на луѓето сами да одлучуваат за нивното политичко опкружување. Барањата на ваквите нации без држави не се секогаш исти и варираат од држава во држава, но она што им е заедничко е волјата за понатамошен развој на нивната посебна култура и јазик, како и таа да биде претставена во институции кои ќе одлучуваат за нивната иднина. Поголемата поддршка од страна на припадниците на овие нации значи и поголема сила на движењето, поради тоа што масовноста прави да биде потешко за државата да го игнорира, особено доколку сака да го сочува нејзиниот демократски капацитет. Сепак, клучно кај нациите без држави е нивното незадоволство од моменталната ситуација во државата во која се наоѓаат. За нив таа претставува пречка во развојот на нивната нација или наметната обврска која претставува товар за нивните ресурси, а не им ги дава за нив потребните придобивки. Вака предизвиканите движења, во зависност од нивната положба имаат различни политички цели, од барање за одредена автономија во рамки на државата, па се до отцепување и независност. Зависно и од природата на државата, зависи нивниот статус и понатамошниот однос со државата, на кој секако влијае и колку е силно движењето како такво.

Познати се неколку степени на препознавање на овие движења, од културно признавање, политичка автономија, федерација, па до издвојување и независност. Сите освен независноста подразбираат постоење на демократија во поширока смисла, но и подготвеност на државата да прифати постоење на различни степени на демократија внатре во своите граници. Секој поинаков одговор на една држава би бил негирање на постоењето на националното малцинство, односно државата во која живеат малцинствата да не ги признава како такви. Ваквиот третман е обично пропратен со имплементација на политики кои имаат за цел да ја хомогенизираат популацијата и да ги искоренат културните и политички карактеристики на малцинствата.

3.6.1 Препознавање на разликите

Кога една држава препознава одредени културни разлики како посебни карактеристики на малцинство кое живее на одреден регион од нејзината територија, со тоа покажува дека ја препознава и прифаќа нејзината внатрешна разноликост. Тоа подразбира постоење на унитарна држава во која живеат народи со различни култури, но претставуваат една нација која е претставена од единствен државен апарат кој ги претставува. Државата и покрај тоа што им гарантира одредени права на малцинствата, го промовира и официјалниот јазик и култура кој е заеднички за сите жители, а посебните култури се вметати во државната култура и се сметаат за нејзин дел. Сепак, внатрешните разлики во ваков контекст, не претставуваат закана за интегритетот на државата. Културното препознавање на ваков начин, успешно функционира во случаите каде малцинствата немаат потреба од зајакнување на нивниот идентитет и посебност, ниту пак бараат посебна социјална или политичка заштита на нивните специфичности. Таа ситуација може да биде последица како на успешното интегрирање на малцинствата во општеството од страна на државата, потоа на асимилација и репресија па дури и на сплет на околности како отсуство на лидер, миграција на населението и слично.

Препознавањето на културните разлики, не подразбира тие региони да бидат посебни ентитети ниту сами да одлучуваат за прашања кои директно ги засегаат, туку како и во целата држава, граѓаните го пренесуваат нивниот суверенитет на избрани претставници на општи избори. Тоа значи дека не постојат посебни избори во рамки на посебни региони, туку суверенитетот е единствен, а можноста за внатрешни промени е исклучена со цврстата унитарна структура на државата. Заштитата на посебните култури, вообичаено вклучува и промоција на нивниот посебен јазик, обичаи и фолклор кои ги одразуваат специфичните традиции карактеристични за тој регион, а истовремено претставуваат дел и од широката национална култура на државата. Заштитата и поддршката на јазик кој го говори малцинството во една држава, може да биде и спорно прашање во зависност од ресурсите кои државата ги вложува во тоа, како и влијанието кое го има таа поддршка во зголемувањето на употребата на тој јазик во јавноста. Посебните региони кои немаат свој јазик, се разликуваат

од мнозинството по други особености како обичаи, религија, традиција, но доколку тој постои, претставува една од најзначајните одлики на идентитетот.

Внатрешните разлики во една држава, освен што се потврда дека државите не може да ја сочуваат сликата за себе како затворени политички единки во кои нема разлики помеѓу луѓето, туку и во мултинационалните држави се пречка за асимилација на посебните региони кон главната култура и јазик. Истовремено, постои и еден вид на суптилна миграција кон посиромашните региони кои не се доминантни во државата, поради економски причини. Односно, населението кое има повисок стандард на живеење, има бенефит од поефтиниот живот кој посебните региони го нудат за разлика од големите градски центри. Колкаво ќе биде влијанието на посебната култура, зависи најмногу од бројноста на населението кое е носител на истата, како и колку мнозинското население ќе ги почитува регионалните култури и нивната посебност. Секако доколку населението има мислење за регионалните култури како за инфериорни, примитивни, заостанати и слично, како последица се јавува непријателство, насилство и можни конфликти.

3.6.2 Доделување автономија

Кога една држава одлучува преку децентрализација да пренесе некои од своите надлежности на одредени региони или народи, значи дека им доделува политичка автономија до одреден степен. На тој начин, односно преку децентрализација или делегирање на надлежности и самата држава се трансформира, а истовремено ја сочувува својата цврста основа со основните функции кои ги задржува во надлежност. Значењето на овие потези е во продлабочување на демократијата со приближување на процесот на носење одлуки поблиску до оние кои ќе бидат директно засегнати од нив. Главниот бенефит од децентрализацијата е ставот дека со пренесувањето на одредени државни функции на подредени институции на територијална основа, ќе ја зголеми ефикасноста и легитимноста на истите. Иако на овој начин регионите може да се повикуваат на нивната делумна автономија во државата, сепак таа го има последниот збор дали нешто ќе прифати или не.

Давањето на автономија на одреден регион или народ во рамки на државата, би значело политичка одлука за зачувување на интегритетот на државата. Тоа претставува одговор на државата кон национализмот на малцинствата кои се наоѓаат на нејзина територија и каде препознавање на културните разлики не било доволно решение и вообичаено не е лесен процес. Специфичните надлежности кои државата ќе одлучи да ги додели на регионите, се нејзина одлука и делегирање на нејзините моќи. Овие процеси повлекуваат и уставни промени, како и јасни насоки за пренасочување на ресурсите кои би ја овозможиле автономијата. Суверенитетот не се пренесува, единствено државата пренесува некои од нејзините надлежности на регионално ниво и тоа првично културни работи и социјална заштита, а подоцна и оданочување, безбедносни работи и сл. Нема правила околу тоа колкаво ниво на моќ треба да биде делегирана на пониско ниво во случаите кога се дава одредена автономија на региони и од тие причини овие политички договори варираат во зависност од средината и околностите.

3.6.3 Основање на федерација

Кога децентрализацијата ќе достигне до тој степен на поделба на надлежностите на власта на повеќе регионални власти и една централна, се доаѓа до федерација како државно уредување, која се воспоставува со Уставот и истата ја гарантира државата. Ако се има во предвид самоопределувањето кај нациите, особено кај оние без свои држави, оваа форма на власт дава најмногу предности и без нивна самостојност. Од аспект на политиката, федерацијата како модел претпоставува дека поделбата на надлежностите кои се однесуваат на човековите права и обврски, ќе биде идеално организирана на начин на кој ќе се препознаат различностите и ќе им се даде автономија, преку единството на една држава. Од аспект на институциската поставеност во федерација, моделите се разликуваат од случај до случај во зависност од посебните историски, социјални, економски и други околности. Федерацијата е директно поврзана со политичките околности во државата, но во некои случаи поделбата на власта и организација на истата на начин како во федерација, покажува силна

посветеност за почит кон различностите и истовремено прифаќање на единствена држава без воспоставување на федерација.

Федерација пак, покажува посебна состојба на соединување на политичките моќи во рамки на прецизно одредена територија, поттикната од желбата за препознавање, заштита и поддршка на различностите внатре во државата, истовремено сочувувајќи го интегритетот на државата. Во овие случаи нема потчинување на локалните власти кон една централна власт, бидејќи и самите единици се држави кои имаат државни карактеристики, права и обврски, туку претставуваат посебна форма на унија во која има само-владеење заедно со поделена централна власт. Во основата на федерацијата лежи вреднувањето на различностите, поради што претставува ефикасен начин на заштита на националните малцинства кои живеат на посебни територии во рамки на државата и имаат посебни карактеристики кои ги издвојуваат, јазични и културни. Овие посебности раѓаат и тензии помеѓу членките на федерацијата од една страна, повикувајќи се на правото на самоопределување и државата од друга страна, обидувајќи се да ја зацврсти контролата како федерација. Во идеални случаи, федерациите би требале да бидат резултат на договор помеѓу независни и самостојни држави кои слободно одлучиле да бидат дел од таква унија поради заедничките интереси, додека истовремено се самостојни во извршувањето на домашните работи. Федерации се создаваат и под притисок од страна на етнички групи кои се наоѓаат на одредена територија и се незадоволни од третманот кој го добиваат од државата, а имаат моќ да го променат тоа.

Во случаите каде од неколку поголеми територијални единици, составени од посебни нации со свој јазик и култура, се создава федерација, нејзиниот суверенитет е врзан за територијата која е утврдена со територијалните единици со чија волја се соединуваат. Таа претставува и начин да се реализира правото на самоопределување кај нациите без држави кои на тој начин го сочувуваат нивниот идентитет, додека истовремено се дел од создавање на нова држава. Улогата на федерацијата во мултиетнички или мултинационални општества е поинаква, односно подразбира формирање на не-територијални институции во кои етникумите би биле соодветно претставени и би ја добиле институционалната поддршка. На тој начин се потенцира суштината на федерацијата – сочувување на различноста во единството, двата

елементи околу кои се преговара при создавање на федерација. Сепак клучната карактеристика останува децентрализацијата, бидејќи истата сведочи и за степенот на демократија кој постои кај народите. Самото признавање на различностите е потенцијална опасност за конфликт, но не мора да биде слабост, туку напротив, може да ја зајакне федерацијата како таква. Успешноста на федералните системи, не се мери преку елиминација на социјалните конфликти како такви, туку во нивниот капацитет да ги регулираат и менаџираат таквите конфликти⁴⁵. Тешкиот процес на постигнување договор за создавање на федерална држава е значаен да ја осигура и одржи легитимноста на унијата како таква. Од тие причини, федерациите не можат да бидат наметнати како решение од други сили, освен од засегнатите страни. Преку формирањето на федерација, на некој начин се решаваат постоечките или можните конфликти на демократски начин преку толеранција и почит кон етничките разлики.

Сепак, федерациите се соочуваат со опасности по нивниот опстанок како можноста некое културно или религиозно малцинство да ја надмине неговата улога и да бара одвојување, како и зависноста на некоја единка од другите може да предизвика сепаратистички движења, а тука се и доминантните групи во федерацијата кои може да ја користат нивната позиција да бараат централизирање на власта. Со цел да ги спречат овие процеси, федерациите треба да создадат модел на силна федерална влада со оригинална политика за децентрализација со која би имало рационална поделба на функциите и моќите на државата. На тој начин би се постигнал ефикасен систем и би се носеле заеднички одлуки со јасно и уставно воспоставени односи помеѓу државата и единките кои ја сочинуваат.

3.6.4 Негирање на разликите

Освен препознавање и признавање на малцинствата кои имаат посебна култура и карактеристики од мнозинскиот народ, државите може и да

⁴⁵ M. Guibernau, Nations without states: Political communities in the Global Age, Michigan Journal of International Law, vol.25, 2004, стр.19

го негираат нивното постоење. Односно, да ги репресираат внатрешните разлики помеѓу народите и да не признаваат дека постои одреден народ или сите други освен мнозинскиот. Во ваквите случаи, не се задоволени аспирациите на нациите без држави, на било кој начин, бидејќи не се признава нивната посебност. Нивните амбиции може да се движат од борба за признавање на нивното постоење па до поголемо препознавање и поголеми права. Негирањето на државите вообичаено се однесува на постоењето на било какви историски, културни, политички малцинства кои се наоѓаат во нејзините граници, односно се игнорираат внатрешните разлики и се врши асимилација на другите народи. Тогаш државата наметнува единствена култура, јазик, институции кои постојат како единствени на нејзината територија, а разликите се карактеризираат како регионални, занемарливи и остаток од минатото.

Унитарноста на државите и нивната силна тенденција да ја хомогенизира популацијата, датира од создавањето на нациите-држави, кога државите ги елиминирале внатрешните разлики и се издигнувале како политички институции кои граделе културна и емотивна поврзаност со народот. Тие промовирале еден народ, една нација и еден јазик, а за таа цел на располагање го имале образованието кое го промовирало јазикот на таа држава, нејзината историја, вредностите врз кои почива. Употребата на различните карактеристики од доминантните, била забранета па дури и се казнувало за нивна употреба. Се промовира обединетоста на нацијата, нејзината неделивост, а со тоа и единствената историја на народот притоа занемарувајќи ги посебните истории на другите народи кои живееле на таа територија. Со развојот на националниот јазик и нетолеранција на дијалектите, сепак не може да се спречи употребата и сочувувањето на малцинските јазици, но тие би биле во голема мера потиснати од употреба. Потребно е многу повеќе отколку отстранување на некој јазик од образовниот систем за тој да се исклучи од употреба, бидејќи преку јазикот луѓето ги изразуваат нивните најинтимни емоции и чувства, односно потребен е долг и не така лесен процес преку кој луѓето сами ќе почнат да сметаат одреден јазик за нивен, наместо како наметнат од државата.

Одбивањето на државата да ги прифати разликите во јазикот на популацијата и наметнување на неопходен и задолжителен национален јазик, има и последици како ограничување на употребата на малцинските јазици на фестивали и литературни настани со што тие јазици остануваат како културни

разлики, но не се во секојдневна употреба претставувајќи го националниот идентитет; потоа рестрикциите за нивна употреба прават тие да бидат перцепирани како одлика на понизок статус; немањето на интерес за негување на малцинските јазици влијае на намалување на јавниот, но и приватниот интерес за нивна употреба, а нивното одбележување како остатоци од минато време, ги прави знак за назадување и одбивање модернизација; дури и дотаму да задржувањето во употреба на друг јазик освен официјалниот, се смета за предавство на државата и нејзините жители.

Доминантната популација обично го претставува напредното мнозинство и е застапена во воените сили, белите јаки, урбаните граѓани и сл., кои на тој начин влијаат и на провинцијата со зголемување на употребата на јазикот како начин да им се приближат. Асоцијацијата на некој јазик со одреден супериорен статус е поврзана со сликата за државата која ја претставува, а престижот и моќта кои статусот ги носи, се најзначајни за неговата популарност и прифаќање.

Негирањето на посебностите честопати е придружено со мерки со кои би се елиминирале внатрешните разлики, а репресијата може да варира од меки социјални и економски мерки, па до политички мерки кои може да вклучат и употреба на сила. Забрана на употреба на јазик и култура, како и распуштање на институции на малцинските нации, доколку постојат такви, се чекори кои ги преземаат државите кои сакаат да го елиминираат диверзитетот во своите граници. Казнување на оние кои не ги почитуваат државните закони во таа насока, исто така делуваат застрашувачки и превентивно, а заканите и нападите кон членови на малцинствата, имаат за цел да спречат било какво националистичко заживување на отпор кон државата за која ова претставува закана по нејзиниот интегритет. Употребата на сила ја нагласува моќта на државата и ранливоста на оние на кои е насочена, а исто така ја открива неспособноста на државата да постигне хомогенизација на други начини освен со присила. Примената кон насилство го рефлектира отсуството на рационални аргументи и дијалог, а нивниот интензитет и зачестеност ќе предизвикаат различни последици во зависност од карактеристиките на малцинството за кое се работи. Националната свест и солидарност помеѓу припадниците на малцинството очекувано е да се зголеми во периоди на репресија, па колективното заплашување се применува постојано. Репресија во сите сфери од

животот и пролонгирана подолг временски период, го поткопува капацитетот на малцинството да пружа отпор, кој полека се претвора во благонаклонетост кон нивна асимилација. Така, индивидуалниот отпор ослабува до негово конечно искоренување, а поединците се обидуваат да го прикријат нивниот идентитет со тоа што се обидуваат да се вклопат во наметнатиот модел на однесување од страна на државата и да бидат нејзини примерни граѓани преку говорење на официјалниот јазик и придржување кон државната култура и вредности. Но, во некои случаи, репресивните активности на државата делуваат спротивно, односно ја стимулираат појавата на активни движења за отпор, кои честопати одговараат на насилството на државата кон нивната заедница со вооружена борба.

3.7 Различните политички сценарија кон самоопределувањето

Степенот на национална свест помеѓу различните нации кои немаат свои држави, варира во зависност од припадниците на тие народи и има директно влијание на силата и интензитетот на националистичкото движење. Исто така, постојат варијации и во ставот на различните држави кон националните малцинства кои ги содржат. Сепак, демократијата како водечки принцип во државите, подразбира признавање на некаков вид на внатрешни разлики во општеството, иако треба да се има во предвид дека и демократијата може да биде интерпретирана на различни начини, што може да доведе и до примена на различни политики насочени кон различните култури внатре во државата. Постоенето на образована интелигенција која би била насочена кон самоопределување, е круцијална за активирање и консолидирање на членови на националистичко движење. Приврзаниците кон ваквото движење би требало да бидат насочени критички кон државата, подготвени да пронајдат, изградат падури и сами да создадат заеднички спомени, вредности, легенди од минатото, симболи и слично, со цел создавање каде што нема или зголемување како што веќе постои одреден степен на индивидуална национална свест. Претворањето на мала елита во масовно движење, кое ќе содржи луѓе со различно потекло, е

голем предизвик за нациите без држави, но и незаменлив услов за движењето да постигне успех.

Сепак, значењето на нациите без свои држави и нивните шанси да станат глобални политички актери, зависи како од нивната економска поткрепа, така и од нивниот капацитет да создадат индивидуалци со силно чувство за својот идентитет и припадност. Економската одржливост е неопходна бидејќи за нив е многу потешко да бараат автономија или независност доколку се економски зависни од државите во кои живеат. Државите и самите би ги сметале за закана значителните кретења од државните приходи, што претставува ограничување за нацијата која би сакала да постигне автономија. Националистичкото будење и желбата за самостојност може да бидат потиснати доколку луѓето би се чувствувале лишени од приходи од страна на државата во која живеат. Економската самостојност и просперитет се и главен аргумент за барање на самостојност⁴⁶. Во време на голема конкурентност, дури и нациите без држави, треба да имаат потенцијал да понудат високо квалитетни производи или услуги, базирани на високи стандарди, со кои би придонеле многу кон сопствениот буџет и евентуална самостојност од државата. Во ваквите случаи, националистичките движења одат дотаму што ја обвинуваат државата за нивното уназадување како регион, односно тврдат дека со нивна самостојност би имале поголем просперитет и би биле побогата држава. Потребата за еден вид на “ослободување” од државата во која живеат, за нив претставува ограничувачки фактор за развој на нацијата во иднина. Државниот придонес кон нив сметаат дека е мал, недоволен или воопшто го нема и одделувањето од државата го сметаат за алтернатива која би придонела за спас на нацијата и развој на регионот.

Националистичките движења сепак се соочуват и со потешкотии и дилеми во процесот на барање автономија и тоа како тие самите би се справиле со внатрешните разлики, како да се избегне насилство за стекнување самостојност, како да се одбере ефикасен систем на владеење кој нема да ја отежни постоечката бирократија во политичкиот систем на државата во која се наоѓаат и слично. Ова оттаму што еден од основните причинители на внатрешен

⁴⁶ Таков е случајот со Каталонија (Шпанија) која е водечки регион во економскиот просперитет на државата и главен полнач на Шпанската каса, во која придонесуваат многу повеќе отколку што добиваат. Тоа е и главниот аргумент на Каталонските националисти во нивните барања за автономија.

конфликт е тенденцијата на државата да ги занемари внатрешните разлики и да се обиде да наметне хомогени политики насочени кон фаворизирање единствена нација под покровителство на државата. Најголем дел од нациите-држави не успеале да ги препознаат другите етнички идентитети кои коегзистирале во нивните граници и нивната отпорност на третманот кој државите се обиделе да го наметнат. Овие односи предизвикале многубројни конфликти кои пак создале одбивност и незадоволство помеѓу националните малцинства секаде во светот.

Моќта на нациите-држави се применува во зависност од принципите и политиките на власта. Па така едни држави се одлучиле за присилна асимилација или дури и уништување на националните малцинства, додека други одбрале да им доделат различни видови на признавање. Истовремено, додека едни малцинства останале тивки и подлегнале под притисокот на државата, други скоро и да исчезнале, бидејќи нивниот јазик и култура бие сведени на минимум што сериозно го загрозило нивниот опстанок, а некои создале силни националистички движења кои го бранеле нивното право на самоопределување и самовладевање на нивните заедници. Со текот на времето, поради зголеменото движење на народите на интернационално ниво, тие ја носат со себе и нивната култура и ресурси, но се зголемува и внатрешниот диверзитет во државите.

Државите од своја страна треба да бараат алтернативни и демократски начини да дозволат коегзистирање на различни култури во нивните граници, а во исто време да ги охрабруваат граѓаните и за меѓусебна толеранција. Овие чекори треба да се преземаат многу внимателно бидејќи најголем дел од државите сметаат дека имаат легитимно право да се вклучат во национализација на нацијата, односно зајакнување на чувството на припадност, а со тоа и љубовта кон својата земја. Припадниците на малцинствата честопати се спротивставуваат на присилна асимилација која трае со години, го одбиваат влијанието на државните медиуми, но и на глобалната култура која се развива постојано.

Взаемен компромис би се постигнал само доколку се почитуваат етничките разлики кои ги имаат нациите без држави, односно оние кои почитуваат други, да бидат почитувани и самите. Тоа е единствениот начин да биде избегнат конфликт и незадоволство од било која од засегнатите страни. На

етнички различните народи кои се дел од држава која не е нивната, би требало да им се дозволи да ги сочуваат нивната култура и јазик и да бидат добредојдени во другото општество, но истовремено од нив се очекува да бидат вклучени во колективната свест, која ги обединува сите припадници на нацијата. Политичкиот ангажман на различните народи кои се дел од истата држава и нација, треба да биде основан не на заедничко потекло, туку на заеднички вредности и принципи кои ги делат во истото општество. Демократските и ефикасни институции, заедно со посветеноста кон граѓанските вредности, треба да биде извор на кохезија и солидарност помеѓу различните поединци.

Поединците пак, како индивидуални членови на нацијата, треба да се има во предвид дека се носители на индивидуални и колективни права. Не е воопшто лесно да се постигне состојба во која поединците ги делат истите демократски принципи и вредности кои се однесуваат на општеството во кое и тие сакаат да живеат, притоа сметајќи ги институциите кои ги владеат за легитимни. Ваквите предизвици на социо-политички поделби, културни недоразбирања и конфронтации помеѓу различните етнички заедници, се одржуваат во светот во кој се случува глобализација. Нациите без држави, со цел постигнување на нивните цели за осамостојување, зависат од нивните националистички движења и стратегиите кои тие ги применуваат во таа насока. Така и прифаќањето на демократијата како водечки принцип, би го обесхрабрило користењето на насилство и би го промовирало дијалогот и другите демократски процеси во периодот на појава на националистички движења.

Сепак, одредени историски и социо-политички околности имаат влијание на одлуката на некои групи да прибегнат кон насилство со цел здобивање со меѓународното внимание, каде ќе можат да ги промовираат своите цели. Во случаите каде идентитетот се гради врз основа на ставот кон другите како потенцијални непријатели, многу веројатно е дека ќе се применува насилство кон етничките малцинства кои живеат на територија на државата. Исто така, градењето на идентитетот врз основа на верувањето дека една група е супериорна во однос на друга, е предодредено да развие чувства на омраза кои многу лесно може да прејдат во ксенофобија и расизам.

Недемократските форми на национализам може да доведат до уништување на државите и страдање на народот, односно национализмот е причина за

започнување на граѓански војни, етнички чистења, репресија, па и уништување на цели народи. Со цел да просперираат, нациите кои немаат држави или не живеат во сопствената држава, треба да ги темелат нивните движења врз демократски принципи, вреднувајќи го диверзитетот и поддржувајќи ги различните во едно општество. На тој начин би се надминала опасноста во нациите-држави и би можеле да се приспособат на етничките разлики внатре во сопствените граници.

Нациите кои се стремат да имаат свои држави, треба да бидат внимателни да ги избегнат тешките и скапи бирократски машинерии, кои може да ја намалат нивната ефикасност и да бидат товар за нивната економска одржливост. Напротив, треба да се подготвени да функционираат со класичните државни институции, а истовремено и со присутните меѓународни организации, притоа без дуплирање на процедурите, туку со реструктуирање на функциите на институциите од кои секоја ќе сноси одговорност за својата работа. Политиките и мерките на новата држава треба да бидат поблиску до граѓаните, власта да биде децентрализирана, односно моќта да биде пренесена и на посебни региони и локални власти. Сето тоа би придонело кон поголемо задоволство на народот, како од новоформираната држава, така и од нејзините институции кои ќе ги спроведуваат политиките на начин најблизок до граѓаните. Тие ќе имаат чувство дека се инволвирани во процесите на владеење, дека нивниот глас се слуша од страна на новата власт и ќе бидат задоволни од ситуацијата во која се наоѓаат. Децентрализираната власт, освен што ќе биде одалечена од традиционалните центри на моќ, ќе значи примена и развој на државните политики во конкретни ситуации, односно граѓаните самите ќе одлучуваат на локално ниво за мерките кои нив ги засегаат. Така заедниците ќе имаат поголема улога во водењето на државата, познавајќи ги проблемите на граѓаните од кои и самите доаѓаат, факт поради кој нема да бидат сметани за недостижни политичари. Ваквата двостепена власт, освен што ги прави граѓаните главни политички актери, туку нивната заедница станува поефикасна, власта е легитимна и граѓаните имаат доверба во новата држава. Државата ќе одговори на нивните барања, за разлика од претходната во која биле малцинство или посебна етничка заедница во која нивниот глас не се слушал. Припадниците на тие групи, по формирањето на своја држава, би се чувствувале вистински претставени во органите на власта, кои ги избрале

самите тие на демократски избори. Тоа ќе ја направи власта и нејзините институции легитимни. Овие предуслови градат доверба на граѓаните кон новата власт и тоа од централните институции кон локалните, но и обратно од страна на новите децентрализирани институции кон државните кои им делегирале дел од своите функции. Довербата се заснова на заедничките принципи и вредности, додека истовремено се подобрува животот на посебните заедници кои се идентификуваат со властите. На овој начин се постигнува транспарентна и одговорна власт, која функционира врз основа на второстепеност во носењето на одлуки и нивната имплементација. Принцип кој треба да биде водечки за нациите кои се стремат кон создавање на своја држава во иднина, со негово прифаќање и успешна имплементација во пракса, што би довело до успешно владеење на државите.

4. Безбедноста на малите држави

Новата безбедносна состојба по крајот на Студената војна и колапсот на Советскиот сојуз, била насочена кон нов мирољубив и стабилен поредок, значително помалку опасен и застрашувачки од претходниот период. Но, предизвикот на државите сега е воведување на ред и управување со своето опкружување во кое постои неред. Ова ја прави глобалната политика комплексна, бидејќи ги доведува во прашање постоечките мерки и политики, притоа барајќи нови безбедносни механизми за новите непријатели. Во новото безбедносно опкружување, меѓународната безбедност не е фокусирана само на државите, туку и на бездржавните актери. Многу од нив можат значајно да влијаат на современите текови, а имаат и моќ да наштетат на глобалната политика, но државите се подготвени да се справат со закани од други држави, не и надвор од меѓудржавните врски. Ова особено поради фактот дека разликите се помали помеѓу домашните и странските закани, како терористички или криминални организации кои работат интернационално, така и внатрешни движења кои ги поткопуваат безбедносните системи внатре во границите на државите.

Новата ера на мир и стабилност одамна ја изгуби својата најважна карактеристика – сигурноста. Светот се соочи со нови предизвици кои ги преиспитаа старите претпоставки, а потребата за решавање на проблемот со конфликтот стана главна грижа во редовната политика. Денес грижата за безбедноста не опфаќа само опасност од конвенционална меѓудржавна војна, напротив, меѓународната нестабилност се поттикнува преку конфликт, криминални активности и тероризам внатре во секоја држава. Во такви услови,

неразвиеноста носи опасност, а истата е поврзана и со радикализацијата која носи обврска за општеството да се трансформира како целина. Со развојот на капитализмот, националната држава базирана на вклучување и потчинетост, ја зголеми својата надлежност. Но, почнувајќи од седумдесетите години на минатиот век, започнаа длабоки и историски промени во природата на капиталистичкиот систем, а со тоа и на националната држава. Спротивно на зајакнувањето на капитализмот, новиот либерален светски систем ги зајакна своите односи во повеќе области со што групите и поединците го зголемија своето влијание, доколку се покажат како погодни да се земат во предвид. Овој систем на социјална трансформација, како уназадување или напредок, ги претставуваат новите војни. Новите безбедносни грижи го ставаат фокусот врз стравот од неразвиеноста како извор на конфликт, криминал и меѓународна нестабилност, наместо како досега врз традиционалните меѓудржавни војни.

Од аспект на влади, а со цел да припаднат под глобалната либерална власт, тие треба да ги исполнат утврдените стандарди за однесување и наложените очекувања, односно да ги следат либералните политики, за да ги избегнат формите на исклучување како режим на санкции или условни видови партнерства. Државите во своето управување треба да ги вклучат како државните, така и недржавните актери од национално и локално ниво, бидејќи со порастот на овие мрежи, слабее независноста на државните службеници. Тоа не значи дека државата слабее, напротив, укажува дека природата на моќта и авторитетот се променети, односно дека со променетата политика на решавање на конфликтите, владите најдоа нов систем на управување преку кој ќе го потврдат својот авторитет. Новите мрежи на меѓународна јавна политика се зацврстија и ги поделија многу од функциите со националната држава, но ова соединување формираше и нов безбедносен терен. Нарушувањето на стабилноста со новите војни претставува екстремна форма на вклученост на групите и поединците во општеството, терен кој е сеуште неистражен.

Ни државите повеќе не се онакви какви што биле порано, односно фокусот не е повеќе на моќта и амбициите на државите, сразмерот на нивната сила и ривалството помеѓу големите сили, повеќе не се толку значајни како порано. Светот е во ера во која државата треба да биде подготвена и квалификувана да се справи со предизвиците. Проблем не се големите и силни држави, туку малите послаби држави кои не се способни да се покажат како

авторитет на меѓународната сцена, ниту да обезбедат соодветна грижа за своите граѓани. Ваквите мали држави не можат да се справат ниту со критичните региони или народи на сопствената територија, па често се мета на дестабилизирачки процеси кои лесно може да се прелеат и надвор од нивните граници. Дури и модерните, демократски и ефикасни држави немаат целосна контрола на тоа што се случува и внатре во нивните граници. Новите непријатели со кои се соочуваат државите, се високо флексибилни, транснационални, способни да се инфилтрираат во институциите и останат незабележани, а и капацитет за обновување дури и кога ќе претрпат пораз. Важен фактор претставува и глобализацијата особено во распространување на демократските вредности, но истовремено и во ширење на криминалните активности и мрежи, распространување на технологијата, транснационалните етнички мрежи и брзите протоци на пари, стока и услуги.

Со цел да се справат со овие нови предизвици, државите мораат да бидат подготвени за тоа, особено малите слаби држави. Треба да го запознаат непријателот, да соработуваат со странските служби, да го прилагодат стратешкото и политичко планирање и да создадат остроумни институции кои ќе се борат со остроумни непријатели. Односно, новата стратешка состојба треба да донесе и нови методи за да може соодветно да се справи со нив, што значи не може со флексибилниот и инвентивен непријател да се справи бавна и ограничена влада со стандардни застарени процедури. Само со надминување на овие недостатоци, државите ќе можат да се справат со нередот во нивните општества, кој повеќе не е на маргините, туку во центарот на глобалната политика.

4.1 Националната безбедност и улогата на државата

Иако навидум ова прашање има едноставен одговор, односно национална безбедност претставуваат мерките на државата со цел да ја осигура својата и безбедноста на своите граѓани, но за да се одговори истото во подлабока смисла, потребно е разбирање на улогата на државата и до кој степен оди нејзината заштита на државните интереси. Таа мора од една страна да ги

заштити граѓаните, а од друга да држи рамнотежа помеѓу потребите и ресурсите, особено во поглед на мирот и редот во општеството за тоа да може да функционира правилно. Значаен фактор во улогата на државата, претставува нејзиното опкружување во кое таа функционира, кое станува посложено поради појавите на нови закани во новото време.

Државата онаква каква што ја познаваме, суверена, независна и еднаква со другите држави, мора да ја контролира состојбата во сопствените граници. Иако првично нејзината улога била сведена на одбрана на границите и обезбедување на сигурност за своите граѓани, нејзината улога со тек на време се повеќе се проширува. Државната улога се зголемува во одржувањето на животниот стандард, економскиот развој, со цел да надомести за слабостите во економската сфера, притоа ризикувајќи да ја намали сопствената стабилност, доколку не успее да ги задоволи големите очекувања на своите граѓани. Заедничката цел за обезбедување сигурност и безбедност и во економската сфера, ги натерало државите да градат меѓународни институции за да воспостават систем на стабилност за државите. Овој систем ги изолирал останатите чинители како религиозни групи, етнички заедници, јазични или културни групи и ги оставил државите како единствени играчи на меѓународната сцена.

Со доаѓањето на глобализацијата, државите биле присилени да се прилагодат на новите услови и да изнајдат нови начини да реагираат на глобалните текови кои можат да ја загорзат нејзината безбедност и стабилност. Во вака сменетите околности, многу од државите повеќе не биле способни истовремено да ја гарантираат економската благосостојба, внатрешната стабилност и силен играч на меѓународната сцена. Истовремено и недржавните чинители не биле задоволни со нивната позиција и почнале да ги избегнуваат поставените ограничувања на меѓународно ниво. Тие почнале да ја менуваат улогата на државата, бидејќи можат да предизвикаат настани кои ги менуваат политиките на државите, односно со нивна преземена постапка на која државата реагира, тие се во предност, бидејќи поставуваат свои цели со кои ја тераат државата да реагира на нив.

Глобализацијата го наметна и прашањето за идентитетот на кој дури и модерните држави инсистираат нејзините граѓани да се идентификуваат со својата држава. Но, поединците често го губат нивниот државен идентитет и

избираат да се идентификуваат со групи во општеството, дали се тоа религиозни, етнички, криминални и останати групи по различен основ, со кои се поврзуваат и глобално, не само на национално ниво. Нивниот идентитет го поврзуваат со глобалната заедница на исти како нив, кон која се лојални, без оглед на државата од која доаѓаат.

4.2 Несигурното опкружување

Меѓународното безбедносно опкружување станува посложено и понесигурно, додека државата се соочува со напори да се справи со многу проблематични прашања истовремено. Деколонизацијата, но и сепаратистичките движења придонесуваат за зголемување на бројот на држави, со што моќта на големите силни држави се расцепкува и пренесува на повеќе помали ентитети. Државите со помош на развиените начини на комуникација и транспорт, ги олеснуваат и зголемуваат безбедносните ризици, кои порано биле претставени преку воената сила на државата. Во поново време, мали групи па дури и поединци можат да бидат опасност за државите, што претставува загрижувачки тренд. Ваквите недржавни чинители, вообичено ги одбегнуваат нападите врз најсилните страни на нивните противници, туку се насочени кон ранливите или слабите точки, па дури и во подолг временски период, со цел да ја скршат волјата на посилните – државите. Доколку државите не можат да обезбедат соодветно ниво на остварување и заштита на правата на своите граѓани, тогаш се појавуваат групи кои им ветуваат подобра иднина, поголеми права и напредок во иднина. Овие групи привлекуваат свои приврзаници, кои да може да ги спречи во нивните намери, потребно е знаење, организација и искуство на државата.

Современите тековни проблеми по националната безбедност на државите не произлегуваат од други држави, туку од внатре, а тие - недржавните чинители се предизвикувачите на најголеми злосторства во денешно време. Зависно од целта која сакаат да ја постигнат и каузата на ваквите движења, најголема опасност од нив се политичкото насилство и тероризмот. Тие и се користат многу едноставно во постигнување на нивната цел, преку премисата

дека ако државата не може да обезбеди соодветен третман и заштита на нејзините државјани, тогаш овие групи можат да ветат подобра иднина и напредок. На тој начин се привлекуваат приврзаници на локално па и меѓународно ниво, кои ќе бидат подготвени да учествуваат во поткопување на безбедноста на посилни противници, односно државата.

Поновите групи имаат поинаква структура, мрежно се поврзани, флексибилни се и формираат здруженија со цел да ги остварат своите цели. Овие движења функционираат и преку меѓународните граници, поради што на државите им е тешко да ги следат и спречат во нивните намери. Единствениот начин на државите да одговорат е преку знаење за нивните активности, но изгледите за тоа не се на страната на државите. Тоа се должи на олеснетата комуникација, меѓународната соработка, промените во технологијата, вештините на извршителите и сл. Сите тие фактори придонесуваат пораките и активностите на движењата да се пренесат и да погодат повеќе луѓе за пократко време. Слабост на државите претставува и споделувањето на безбедносни информации меѓу себе поради разузнавачката природа на истите, што претставува проблем и внатре во границите на една држава каде институциите не комуницираат меѓу себе. Ваквите и слични информации за појава на одредени движења внатре во државата или нивните активности кои може да бидат потенцијална опасност за државите, честопати не се споделуваат надвор од границите на државата, од причини што некои информации во една држава се сметаат за спроведување на законот, а во друга се од разузнавачка природа. Исто така и одредени сознанија во една држава се сметаат за докази или индиции за потенцијална опасност по безбедноста, додека во друга не мора да бидат сметани за било какви докази кои би ја засегнале безбедноста. Вештините на учесниците во движењата насочени против државата, вообичаено се поразвиени од оние на власта. Во нив членуваат образовани поединци кои изнаоѓаат начини за постигнување на целите на движењето, додека истовремено функционираат под страв да не бидат фатени. Од друга страна, државите не се фокусирани на вработените во безбедносните органи и вложување во нивното знаење, вештини и успеси.

Скоро во сите држави, зависно од проблемот со кој се соочуваат, одговорот на заканите зависи од структурата и процесите во власта. Проблем претставува преголемата зависност од централната власт, до која стигнуваат

многу информации кои не постигнува да ги собере, анализира и контролира на соодветен начин. За успешно справување е потребна децентрализација, која и самата по себе има свои недостатоци, но ќе придонесе кон тоа централната власт да се фокусира на одлучување на повисоко ниво и на водењето на државата. Разбирањето на потенцијалните сигнали кои претставуваат опасност по безбедноста, повеќе не е исклучиво во доменот на безбедносните органи, односно им припаѓа на сите институции во државата. Денес, поткопување на безбедноста на една држава не се случува единствено со конвенционалните начини карактеристични за минатото, напротив, државите може значајно да бидат погодени во други сфери како меѓуетничките односи, здравството, транспортот, образованието, животната околина и сл. Од тие причини, не само традиционалните безбедносни органи, туку и небезбедносните актери треба да бидат обучени да препознаат потенцијална опасност, на која соодветно ќе се одговори од страна на државата. Важно е секако и постапувањето со добиената информација. Имено, државите треба да се трудат да ги надминат бирократските бариери и да имаат проток на информациите во хиерархијата на органите не само вертикално туку и на хоризонтално ниво. Ова со цел да се спречи чување на информациите и нивно задржување во една институција бидејќи постојат повеќе одговорни институции во истиот домен, за што е потребна координираност и дејствување на националните служби. Не помалку важно претставува и размислувањето, односно начинот на кој ќе се употреби одредена информација, дали таа е точна слика за реалноста, како и дали институциите ќе го прифатат значењето на промените на новото време, а со тоа и дали соодветно ќе изреагираат лицата на чело на институциите.

Државите што и да преземат како мерки за заштита и сочувување на безбедноста и стабилноста, не може да ги елиминираат сите ризици по нивната територија. Дури и во најидеалните услови, државата ќе продолжи да се соочува со бројни закани од различна природа, а улогата на националниот безбедносен апарат е да ја поддржува и заштитува државата. Истовремено, државните служби треба да се приспособуваат на потребите на новото време и да се служат со начини и алатки и надвор од своите основни надлежности за да го пронајдат вистинското значење на потенцијалните опасности. Нивната предвидувачка моќ е клучна и особено значајна во лоцирање на ризиците со цел спречување на дестабилизација на општеството.

4.2.1 Современите закани и ризици

Можноста поединци или групи да изведат постапка со која би искористиле нечија ранливост претставува закана, но не и реална постоечка опасност. Самото постоење на некаква закана, не значи дека постои реална шанса таа да се случи. Која е веројатноста некоја опасност да се случи, го претставува ризикот, односно веројатноста од штетни последици доколку се реализира некоја закана. Ранливоста е маана или слабост на системот, без оглед дали станува збор за слабост предизвикана од луѓето или природата и токму тие треба да бидат предмет на интерес на државите, за истите да не бидат искористени за дестабилизација на општеството.

Денес живееме во време на страв. “Првиот и најочигледниот е стравот од нападот. Со оглед на глобалната природа на нападите и на нивната неповрзаност и случајност... Друг облик на страв е стравот од хегемонска или империјална држава. Многу влади ја искористуваат климата на страв за да оправдаат цела низа на безбедносни постапки... И последно, постои зголемување на стравот од надзорничка држава. Иако приватните компании се оние кои најмногу ја злоупотребуваат приватноста, се зголеми постоечкиот страв од тоа дека државата поседува способност да ги надгледува граѓаните на постојана основа.”⁴⁷ Стравот нема да се победи единствено со примена на моќ и присила, напротив, потребно е знаење и организација кои се зголемуваат со стекнување на искуство кај државите во справување со заканите. Целта на различните групи кои претставуваат закана за општествата е токму ослабнување на општествата со создавање на атмосфера на страв. Државите прво се справуваат со заканите кои имаат поголема веројатност дека ќе се случат и би донеле поголема загуба, а потоа и со слабоста на системот кој ја предизвикал

⁴⁷ Quiggin, T., “Seeing the invisible”, World Science Publishing Co., 2007, стр.27

заканата. На тој начин ризикот се намалува за во иднина. Потоа следи справување со проблемите кои се со помал ризик дека ќе се случат.

Но, голем дел од државите или немаат спроведено процес на проценка на ризиците или не ги процениле добро ризиците на национално ниво. И во случаите кога има проценка на ризиците, станува збор за неповрзани прашања и за поединечни случаи поради недостатокот на ресурси на државата да посвети целосно внимание. Така државите често доаѓаат до ситуации да ги предвидат оние ризици што навистина претставуваат тоа, но одговорот да бил несоодветен.

Традиционални закани од држава на држава претставуваат конвенционалните државни воени сили, кои се подготвени за војување, а денес веќе користат и висока технологија со која успешно комуницираат и разузнаваат. Но, во денешно време рамнотежата на моќта се поместува од државните сили кон организираните групи односно движења кои како нивна цел ја посочуваат државата. Државата иако е сложен систем, тешко се брани и нејзината способност за тоа не соодветствува на заканите со кои се соочува.

Тука се секако и заканувачките организации кои се појавиле во 80-те и 90-те години на дваесеттиот век кои применувале организиран криминал на традиционален стил, со безмилосност и способност да создадат несигурност кај населението. Нивната притаеност и бирањето на случајни цели доведуваат до непредвидени сценарија, преку кои овие групи го постигнуваат ефектот на заплашување и поткопување на стабилноста на државата.

За разлика од овие два начини на предизвикување нестабилност преку примена на насилство, постојат и групи или поединци кои доминираат на морално ниво поради нивната голема моќ на убедување. Станува збор за могоци кои не се служат многу со технологија во постигнување на нивната цел, туку се популарни и привлечни од страна на масите. Тие не можат да бидат победени освен ако не се појави нова идеолошка и морална група, која би ја придобила поддршката на масите во своја корист. Овие движења доминираат со масите и имаат моќ да ги придвижат да преземат подвизи против моќни противници. Поради тие причини, постигнуваат успех на краток рок. Истовремено постојат и високотехнолошки могоци кои го имаат знаењето како нивна моќ, се служат со хакирање, економска шпионажа, транснационални корпорации раководени од организиран криминал и слични активности кои се карактеризираат со тајност

иако се одвиваат и надвор од државните граници, па и се релативно недопирливи.

Во зависност од заканата, потребен е различен одговор од страна на државата, што претставува сериозен проблем особено за националната безбедност. Најголем проблем за државата е справувањето со политичкото насилство пропратено со тероризам, односно со нискотехнолошките мозоци, кои имаат значителна ударна моќ, посложена и различна од веќе познатите облици на тероризмот.

4.2.2 Новите видови војни и општествената безбедност

Новите конфликти кои се појавиле по Студената војна, вообичаено се базирани на сиромаштија, недостиг на ресурси, социјално исклучување, криминал и сл., а нивниот исход е различни видови колапс, хаос и уназадување. Имено, спротивставените општества во социјалниот, економскиот, политичкиот, научниот живот, мора или да претрпат пораз или компромис, односно да ги спојат или да се спротивстават на иновациите во секое поле. Така надлежностите на националните држави почнуваат да се менуваат и стануваат заплеткани во рамките на мрежни односи на управување, а со тоа се менуваат и реорганизирачките ефекти на војната чија природа исто се променила. Новите војни се базираат на се повеќе приватизирани мрежи на државни и недржавни актери кои работат надвор од вообичаената надлежност на територијално дефинираните држави. Низ таквите мрежи, секој учесник како владите, невладините организации, војската, бизнис секторот итн., учи како да проектира моќ на некој од новите нетериторијални начини. Всушност, се смета дека новите војни се начин на адаптација на слабеењето на надлежноста на националната држава.

Но, наместо кон хаос и уривање, новите војни се форма на нетериторијална мрежа која работи во и околу државите. Наместо конвенционални армии, новите војни се водат преку мрежи на државни службеници, социјални групи, моќници, дијаспора, донатори, хуманитарни акции и слично. На тој начин тие директно учествуваат во процесот на

социјална трансформација, бавно интегрирање на пазарот, менување на регулатива и појава на нови форми на авторитет. Овие политички сложености кои се случуваат во граници на една држава, имаат тенденција преку одразување и барање на заштита, легитимитет, права, да доведат до системска трансформација. Оваа двосмисленост е средба на новите војни со сложеностите на либералниот мир и истата доведува до нееднаквост и нелибералност. Глобалното владеење и политичките сложености се во конфронтација во поглед на формите на авторитет и уредувањето што сакаат да го воспостават.

За разлика од конфликтите во минатото, денешните се случуваат во внатрешноста на една држава и истите не се поврзани со традиционалната борба за слобода, туку со економски и етнички интереси кои имаат ефект врз целото население. Таканаречената “злоупотреба на човекови права” е главна карактеристика на денешните нови војни. Општеството е ултимативниот извор на легитимитетот на државата уште од нејзиното појавување, но модерниот концепт за државата подразбира поделба на државата и општеството во која општеството е партнер на државата. Општеството претставува целина, но како такво се состои и од мали групи и поединци, кои пак можат како моќни актери да поттикнат силни реакции во него.

Од безбедносна точка на разгледување, со цел откривање на процесите кои ја зајакнуваат безбедноста на луѓето, мора да се насочиме кон сите закани врз безбедноста во општеството. Луѓето во основа живеат без јасна и постојана хиерархија меѓу нив, која во одредени случаи се појавува. Во современиот меѓународен систем, општествената безбедност се однесува на способноста на општеството да се спротивстави на својот основен карактер според променетите услови. Односно, се однесува на одржливоста во рамки на еволуирање на традиционалните обележја како јазик, култура, религиозни и национални идентитети и обичаи. Заканата за идентитетот врз некоја од овие основи, ја одредува општествената безбедност. Општествената безбедност е всушност начинот на кој државите би можеле да се најдат во неповолна положба односно да бидат дестабилизирани од своите општества, со што ќе се најдат под закана или ќе бидат ослабени во однос на нивната кохезија.

Интернационализмот има длабоко влијание врз меѓусебната поврзаност на државите и општествата. Тој се заканува на државите преку моќен проток на јазици, култури и вредности, кои го намалуваат репродуцирањето на локалните

култури и развиваат ксенофобија. Така се намалува способноста на државите да ја контролираат својата домашна средина и се создава раздор помеѓу државата и општеството за тоа дали да се спротивстави или да ги прифати надворешните влијанија.

Клучна закана за општествата претставува имиграцијата. Кога населението кое доаѓа има различно културно или етничко потекло на веќе населените жители, а се обидува да го задржи својот идентитет, без да се адаптира на доминантниот идентитет на земјата во која се населуваат. Низ историјата, имиграцијата не била секогаш закана, туку имала значајна улога во формирањето на нацијата, како во случајот во Соединетите Американски Држави.

Фузијата на нацијата и државата вообичаено придонесува за безбедноста на двете, иако не задолжително секогаш влијае. Националниот идентитет се состои од јазични, етнички, културни сличности кои се сметаат за одлучувачки при формирање на големите заедници, но луѓето се тие кои одлучуваат која основа е клучна за нив. Кога таа основа ќе се најде под закана, тогаш се вклучува општествената безбедност. Етничките групи се малцинства во државите создадени од нации и како претходници на нациите, ги предизвикуваат постоечките национални идентитети, бидејќи “етничноста станува национализам штом движењето ќе се стекне со независност”. Етничкиот идентитет обично вклучува нешто специфично во изразување на нацијата, но националниот идентитет е особено силен и секогаш кога ќе се најде загрозен, станува приоритетен и соодветно ги уредува другите идентитети.

Така, оживувањето на национализмот како идентитет кој е доволно моќен, може да доведе до поддршка и на религијата како управувачки фактор, а двете заедно и до подлабока и потрајна основа за политичко создавање. Религијата има и потенцијал за надвладување поради својата флексибилност и полесно стекнување на нови членови, бидејќи не е попречена со етнички и јазични пречки, со што овозможува отвореност кон политичко обединување. Сепак, националниот идентитет е историска категорија и е лесно и директно поврзан со процесот на создавање на власта. Религиозниот идентитет не е целосно присутен во секојдневниот живот и не секогаш овозможува поддршка на политиката. На пример, исламот може да помогне да се спои културната разновидност на државата, но по цена на создавање на силно транснационално

чувство на заедница, која пак го ослабува ексклузивитетот и легитимноста на секуларната држава.

Оттука, клучните единици за анализа на безбедноста се и значајни политички етно/национални и религиозни идентитети. Националните идентитети се појавуваат во различни форми, како мали групи како Велшаните или Ромите, а исто така и како клучни нации како Германците, Французите, Полјаците. Религиозниот идентитет функционира во голема мера како групи кои се доволно моќни да претставуваат значајни политички идентитети кои се зајакнуваат со религијата, како католичка Полска, еврејски Израел, шинто Јапонија или предизвикуваат страв, непријателство и несигурност како еврејските Израелци со арапите муслимани или православните Грци со Турците муслимани. Овие национални и религиозни идентитети, не значат дека другите идеолошки, професионални, политички, енвайроментални, спортски, сексуални, класни групи немаат значење во општеството, туку нивниот идентитет не е доволно широк и сеопфатен за да им овозможи да се натпреваруваат со државата. Сите овие групи имаат свој идентитет, но социеталниот идентитет може да се репродуцира самиот себеси независно од државата, па дури и во спротивност со неа.

Општествената безбедност е значајна компонента на државната безбедност. Доколку општествената и државната безбедност се најдат во меѓусебен судир, тоа ја ослабнува структурата на државата, целиот државен апарат е нестабилен, а државата дејствува во неповолна средина и на меѓународен план. Таквите држави се повеќе подложни на надворешни влијанија и помалку способни за мобилизација на сопствената власт. Намалувањето на спротивностите помеѓу државата и општествената безбедност е предуслов за успешна национална безбедносна политика.

4.3 Слабите модерни држави

Развиените општества на модерните држави се покажале како многу ранливи поради сложеноста на нивните инфраструктурни системи. Дури и во најосновна форма, слабоста на новите модерни општества е природна

последица на организацијата на високоцентрализираните технологии од кои е сочинето едно општество. Државите имаат создадено мрежи на поврзани услужни дејности за задоволување на најосновните човекови потреби, како снабдувањето со енергија, вода, комуникации, банкарски услуги, берзи, транспорт и многу други. Сите тие претставуваат ранливости вградени во системот. Овие системи може да паднат од многу едноставни причини, од војна или тероризам па се до технички проблеми, временски услови или незадоволни поранешни вработени. Со текот на времето, слабоста на системот останува да биде проблем поради постојаниот напредок во правец на поголема ефикасност и отстранување на непотребните елементи од многу системи. Односно, зголемената технолошка софистицираност, значи дека се повеќе системи стануваат се повеќе ранливи, додека истовремено постарата инфраструктура станува послаба и преоптоварена.

Групите кои се појавуваат во општествата како нивни противници, обично се најдобри во комбинирање на старите методи со новите технологии за постигнување на одредена цел. Најзагрижувачки се новите трендови на неконтролирано ширење на информации, намалување на трошоците за материјали со кои може да се направи оружје во домашни услови и нивната поголема достапност, како и самофинансираните локални групи кои се самоуправуваат и вршат напади во државата преку различни технологии. Поради сите тие причини, различните групи кои се појавуваат во државите, располагаат со најразлични начини вклучувајќи и оружје кое можат сами да го направат, со цел со негова употреба да ја дестабилизираат државата и да го свртат вниманието кон нивните барања. Со нив се служат не само терористите и организираниот криминал, туку и поединците и групите кои применуваат политичко насилство. Сите овие прилики се постојан предмет на интерес на безбедносните органи на државата.

Најголемо значење за безбедноста на национално ниво, имаат водачите на институциите и организациите, но и нивното опкружување во кое опстојуваат. Способноста на институциите да ги контролираат сите недржавни чинители во општеството и нивните активности, е ограничена и затоа се насочуваат кон разбирање на опкружувањето за да избегнат ризик или штета во иднина. Ова е особено случај со помалку моќните односно слабите држави. Предвидувањето на идни настани, не е возможно без оглед на прибраните

податоци и обработувањето на истите дури и со помош на технологијата. Ова од причина што станува збор за непостојани податоци од кои можат да произлезат многу можни сценарија. Доколку пак станува збор за меѓународното опкружување и можните закани, тогаш веројатноста да се предвиди иднината е уште помала. Меѓународната сцена е отворен систем во кој различните варијабли влијаат различно во зависност од конкретните околности, а проблем претставува и бројот на варијабли кои би се земале во предвид, податок кој процесот на проценка не може точно да го утврди и да извлече некаква смисла. Сепак, опстанокот на некои држави и нивниот напредок, зависи од способноста на државата интелегентно да реагира во време на криза.

Малите и не многу развиени држави се особено ранливи на несигурното меѓународно опкружување, на многу нивоа и по бројни прашања. Судирите на држава со држава, иако не се исчезнати, се во заден план во интересите на државите, бидејќи тие се насочени кон новите закани, обидувајќи се да ги разберат и спречат. Кај развиените држави пак, се појавува друго прашање во поглед на безбедноста – државата повеќе не се состои од повеќе лојални групи и поединци. Доколку сака да опстане, таа мора да се насочи кон сите свои жители, да ги задоволи сите нивни барања и да ја прошири својата безбедносна и социјално-заштитна улога кон сите нејзини жители. Националната безбедност треба да ги следи светските трендови и да се прилагодува на актуелните случувања од повеќе аспекти.

Кај малите држави, имајќи го во предвид помалиот државен апарат и ограничените ресурси, од една страна ја отежнуваат безбедносната улога на државата, но од друга страна, помалата територија и број на население се оние кои и даваат сигурност на власта да знае точно што се случува во нејзините граници во секое време. Разузнавањето е можеби најзначајно за спречување на било какви дестабилизирачки влијанија во општеството. Не само менаџирањето и организацијата на разузнавачките служби, туку потребно е прилагодување со технолошки засновани решенија и поголемо разбирање на когнитивните вештини и вештини за проценка. Транснационалниот тероризам и организиран криминал, епидемиите, природните катастрофи, а во најголем дел политичкото насилство многу лесно можат да продрат во малите послаби држави. Тие се ограничени во одговорот на овие закани, за кои треба да бидат подготвени однапред и со заедничко учество на сите државни безбедносни органи.

Државата е должна да овозможи безбедност и стабилност на сите нејзини граѓани, бидејќи станува збор за прашање од јавен интерес. Со поголемата сложеност на државите, тие стануваат меѓусебно зависни и ранливи, што е особено видливо кај малите држави кои не се обично сериозен меѓународен фактор за решавање на меѓународните безбедносни прашања. Јавноста е подеднакво важна при справувањето со одредена криза, односно мора да биде информирана бидејќи ја претставува првата линија на одговор на било каква криза. Добро информирано и претпазливо население кое се однесува во согласност со мерките и препораките од државата, прави голема разлика во решавањето на кризната ситуација. Безбедноста стана проблем на целата власт, која само со вмрежување на владините служби и интеграција на населението ќе даде добри резултати.

За успешно да одговори на одредена криза, државата треба да биде свесна за проблемот со кој се соочува и заканата која ја претставува. Без тие информации може да се даде неуспешен одговор или заснован на погрешно разбирање на природата на заканата, во најлош случај институциите би останале парализирани во неактивност. Настанот не е тој кој ја прави кризата, туку одговорот на истата е оној кој ги дава крајните резултати во иднина. Постојаното истражување и барање на слабите сигнали е од голема помош за малите слаби држави со цел да се фокусираат на она што е значајно за нив. Потребно е подобрување на начините на размислување и анализирање на податоците за да се дојде до правилно поврзување на огромните количества податоци, со кои би се спречиле идни штетни настани.

Заканите кои се појавуваат внатре во државите се обично асиметрични закани или такви да бараат ист вид на одговор како и асиметрични, а единствен одговор кој може да се употреби за соочување со заканата е знаењето. Употребата на сила не е доволна да се уништат заканите во целост, ниту пак покажувањето на моќ од страна на државата ќе донесе ослободување од стравот. Успех ќе донесе разновидна стратегиска анализа, која ги зголемува шансите за наоѓање на решение за заканите со кои би се соочила државата во иднина.

Власта во државата сепак ја има најголемата улога во безбедноста и сосема оправдано граѓаните од неа очекуваат да биде ефикасна, да се придружува до законите кои таа ги пропишува, да биде квалитетна и успешна.

На тој начин и се оценуваат властите, дали ги обезбедиле јавните добра на сигурност, благосостојба и правда. За да ги пребродат асиметричните закани, владините служби мораат да имаат најширок пристап до информации и овие задачи да бидат доверени на образовани личности со искуство во структурата, бидејќи знаењето што го има власта е одлучувачки фактор во криза. Но, гломазниот државен апарат ги отежнува овие процеси.

Горенаведеното не упатува на заклучокот дека малите и слаби држави, иако најранливи, ја претставуваат иднината за националната безбедност, бидејќи токму нивната мала површина и малку ресурси надополнети со технологија и човечки потенцијал, доколку се добро менаџирани, правилно организирани и постои политичка волја за тоа, можат да послужат како одличен пример за корисна предупредувачка функција на безбедносните служби кои би значеле стабилност за државата во иднина.

4.4 Моќ и насилство – политика и војна

Дваесеттиот век го карактеризираа насилство и отпор од страна на понемоќните кои всушност се посупериорни, иако ненасилните дејствувања можат да бидат и поефикасни во одредена ситуација. Насилството како последен израз на моќта и нејзино најужасно прикажување, ја претставува суштината на моќта. Моќта пак, се смета за нешто што се поседува, средство со кое се владее и кое произведува хиерархиски однос помеѓу владејачите и потчинетите, како основа на политиката во која оние кои ја имаат моќта наредуваат, оние кои ја немаат ги почитуваат и исполнуваат наредбите. Во поново време, современата општествена и политичка мисла се стреми да се оддели од традиционалното сфаќање за политиката и војната, а оттаму и за моќта и насилството. Моќта само потенцијално постои при заемното дејствување на луѓето, но насилството е инструмент кој би можел да се искористи за да се зголеми силата и наредбата која е насочена кон сите да ја почитуваат. Од тие причини, нивното заедничко постоење е само составен дел на политиката и владеењето, а не суштина.

Според Хана Арендт, “веројатноста за појава на насилство се зголемува кога оние што сметаме дека ја “држат” моќта, чувствуваат дека таа им се лизга од рацете”. Тоа значи дека кога моќта е загрозена, колку поекстремно насилство се применува, толку послаба е супериорноста на моќните во општеството. Од друга страна, спонтаното создавање на револт кај народот претставува силен доказ против моќната власт и токму тие се најважните примери за моќта на луѓето кои дејствуваат заедно и сложно, сакајќи да создадат нова реалност.

Сепак, во сите тие околности, политиката е онаа која е најзначајна, бидејќи претставува слобода да се дејствува во согласност со еднаквоста на сите граѓани. Што пак целосно се разликува од војната која е принудна, односно примена на сила која завршува или со воспоставување на безбедност или со освојување од страна на некој од надвор. Политичката слобода, не мора секогаш да се постигне по пат на насилство, но тоа е најчестиот начин кој го применуваат герилците или партизаните, во зависност од околностите. Така може да се направи разлика помеѓу обичниот народ кој зема оружје во раце со цел да покаже отпор кон власта, односно партизаните и професионалните војници кои се мобилизирани од страна на државата. Партизаните со нивната решителност, подготвеноста за борба и преземените акции, создавале нов јавен простор каде се појавувала слободата и сето тоа без нивно знаење и забележување. Нивната заеднички преземена активност била доказ дека моќта која произлегува од мнозинството кое се спротивставува на воените сили на државата, е убедување кое создава нов политички простор ослободен од присилата на власта. Тие со тек на време ја зголемуваат воената снаодливост и начините на кои ќе се спротивстават на националните армии па така создаваат движења. Вистинското значење на движењата е со повеќе политички отколку воени последици, односно претставува отпор против инвазија или окупација, од внатрешни или надворешни сили.

Во такви ситуации, слободата на народот не зависи од оправданоста на нивната борба против окупаторот, напротив, нивниот отпор е оправдан бидејќи е насочен кон непријател со кој постои конфликт. Иако не секој конфликт може да доведе до оружен судир, во зависност од мотивите на учесниците, окупаторот може да дејствува и како обединувачка сила за различните видови на движења и отпор. Но, моќта на народот и слободата која се појавува како последица на нивниот отпор, не смее да премине во понатамошен меѓусебен

судир на идеологии и полемики. Нивната моќ, доколку не се насочи кон создавање на нација-држава со која ќе се обнови мирот и воспостави стабилноста, може многу лесно да премине во понатамошна војна. Но, сфаќањето за реалноста многу се разликува кај државните сили и движењето кое појавува отпор. Овие движења присвојуваат нови методи и средства за борба кои целосно го нарушуваат воениот и политички ред во државата кој за нив претставува идеолошка измама. Тие воспоставуваат свои идеолошки мотивирани агенди за насилно ослободување од државната власт и евентуално постигнување на своја независност.

Насилниот отпор иако е неприфатлив, сепак историски донел напредок, бидејќи ја потпомагал војната за ослободување со цел да се постигне нов, похуман воспоставен ред и слобода на народот. Особено антиколонијалистичките движења, го сметале насилството како единствена прочистувачка сила која ќе донесе слобода, ново знаење, работа и поубав живот. Но, насилството не смее да се смета за основно средство со кое ќе се служат движењата, напротив, тоа е непосакувано помошно средство чие значење единствено може да се препознае во бруталната моќ на насилството – присилувањето кон некоја цел. Тоа на некој начин се оправдува доколку служи за моментална самоодбрана и конкретно самоопределување на некој народ, случаи во кои може да биде рационален и оправдан одговор на агресија.

Прашањето кое се наметнува е што е она што не може да се постигне ниту со насилство и зошто е тоа така. Насилството е она кое може да го уништи политичкиот простор каде постои моќта, а може и да ја уништи моќта на многумина преку тиранија. Самата моќ од друга страна, може да се употреби како поправна мерка за насилство, односно преку употреба на моќта или владеењето да се натера на послушност. Власта преку својата моќ може нешто што го смета за правилно, да го наметне врз ставот и волјата на потчинетата група. Притоа неважно е дали таа тоа го прави поради свое убедување, авторитет или исклучиво поради употребата на насилство кое колку е поголемо, толку ќе е поголема моќта што се поседува. Но, моќта никој не ја управува. Таа се јавува помеѓу луѓето кога тие заеднички дејствуваат и не зависи од било кои фактори или средства. За разлика од неа, силата е корисна само поради тоа што претставува средство за постигнување на некоја политичка цел, но се зависи од моќта која стои позади тоа насилство. Моќта и дава сила на државата, а

истовремено не и треба оправдување за да се применува, како кај силата, бидејќи моќта е наследена со постоењето на државата како политичка заедница.

Политиката има особено значење во водењето на државата и ја претставува слободата да се појави меѓу мнозинството рамноправни и да се вклучи во нивно убедување и спроведување на некоја зацртана цел. Основа за таа да постои е мнозинството, кое самото по себе е конфликтно, полно со несогласувања и оспорувања, но затоа тука е политиката да наредува, разговара и убедува кога луѓето се слободни и рамноправни меѓусебно. Способноста за појавување пред мнозинството, расправање за одредена работа и дејствување со цел да се изгради заеднички свет во кој ќе се опстојува заедно, ја немаат сите поединци, туку оние чии зборови и дела се поклопуваат во политичката сфера. Случаите кога се применуваат насилни начини за постигнување политички цели, означуваат состојба на војна, односно чин на примена на сила како начин за присилување на човековото однесување. Војната е производ на политички односи и нивниот краен исход, но таа самата по себе не го спречува политичкиот дијалог, кој продолжува без оглед на средствата што се употребуваат.

Но, за политиката да си го задржи своето значење, би требало таа да не потпадне под влијание на насилството. Ова значи дека таа треба да ги употреби сите свои механизми кои ги има на располагање, дури и во моментите кога дијалогот завршува, со цел да не почне војна. Либералните западни општества, кои ја стекнале нивната слобода преку генерации кои ја извојувале, поминале низ период кога политиката и војната почнале да дејствуваат заедно во поширокото поле на односи во општеството. Додека самата политика да ги преземе некои од функциите на војната, односно со принуда да воставува ред и стабилност и целосно да ја искорени војната како средство. Решението за човечките разлики треба да се бара во суштината на политиката, каде војната би била исклучок од најголема итност, а не регуларна појава на современата политика.

4.4.1 Војните за човекови права

Човековите права во дваесет и првиот век, веќе се сметани како нов стандард за човековото достоинство. Од тие причини, политиката треба да посвети внимание на размислувањето за слободата, значењето на правата кај мнозинството и така да го насочи своето дејствување. Односно, политиката не се однесува толку на човекот како единка, колку што се однесува на светот што постои меѓу нив и останува да постои после нив. Знаењето на политичките факти и како тие се движеле историски, покажува дека не правдата, туку лицемерието на политиката е состојба во која постои јавниот свет. А ова т.н. загадување на политиката со лицемерие кое раѓа и омраза кон него, претставува начин општествата да почнат да употребуваат насилство. Овие насилства предизвикани од бес кон лицемерието, се поопасни од самото лицемерие на политиката, која е вештачки создаден простор во кој се појавуваат зборови и дејствувања на политичарите, кои доколку се лицемерни ги трјујат сите човечки односи.

По периодот на колонијализмот и хиерархиското рангирање на расите, се наметна мултикултурализмот, кој ја прифаќа реалноста дека ни една култура не е подобра од некоја друга. Културите се прифатени како различни и како такви егзистираат една покрај друга, освен онаму каде што не се прифаќаат различностите, тие претставуваат извор на конфликти. На тој начин мултикултурализмот претставува нов вид на расизам, особено во региони каде како последица на имиграција, различните култури предизвикуваат социјални немири и насилства. Културните разлики се поврзуваат со идентитетот, а идентитетот, пак е длабоко вкоренет и нешто за кое сите цврсто се држат.

Во случај на конфликт, овие групи секогаш го нагласуваат исконскиот внатрешен културен и етнички идентитет, особено во време на промени кога политичките и економските системи се ослабнати. Етникумот е нешто што културата го одредува и тоа преку социјалната и биолошката сфера, а претставува сплотеност преку крв, потекло, говор, обичаи. Единствено комунизмот успеа да ја прикрие меѓуетничката омраза, што е и негово најголемо постигнување, но по таа ера омразата повторно се врати. Најблизок ни е примерот со Југославија, каде балканскиот менталитет на различните етникуми, доведе до меѓусебна омраза, разгорување на конфликти и граѓански војни. Новите можности ја обезбедуваат рамката во која лидерите, преку

системот на награди и казни, можат да ги задржат злосторствата поврзани со културата и идентитетот.

Познато е дека развојот тежнее да го намали насилниот конфликт. Истовремено, поверојатно е војните да се водат во сиромашни земји, со помал економски развој, со нефункционални институции кои би раководеле со социјалните тензии. Од тие причини, развиениот свет тежнее кон поврзување преку мрежи, кои преку разбирање и комуницирање ќе ја гарантираат сигурноста. Со цел намалување на ризиците, државите треба се повеќе да вложуваат за зголемување на економскиот раст, зајакнување на образованието, здравствената заштита и други политики кои ќе водат до развој и зачувување на мирот.

Неразвиеноста е тесно поврзана со сиромаштијата, иако не постои директна врска помеѓу сиромаштијата и конфликтот. Напротив, постојат многу земји кои се сиромашни и стабилни во исто време, како Индија на пример. Но, од друга страна, кај сиромашните земји, како афричките, има поголема предиспозиција за создавање конфликт, кој може да настане во секој момент од причини на недостиг на ресурси, потребата за задоволување на сите животни потреби и желбата за подобар живот. Сепак, иако насилството го уништува развојот, може и да го олесни процесот на транзиција преку социјално сплотување, организација па дури и интервенција однадвор. Сиромаштијата сама по себе не предизвикува конфликт, но јазголемува можноста за тоа преку социјалниот револт на сиромашните против нивно отфрлање и потребата од економско зајакнување, заштита на нивните права и стабилност. Либералното владеење им даде моќ на сиромашните како природни сојузници во потрага по стабилност преку мирољубива промена во општеството, но проблемот кај ова сојузништво е што на сиромашните не може да им се верува дека ќе ја донесат правилната одлука. Тие тежнеат да одберат харизматични, па дури и омразени, фанатички водачи, со кои многу лесно може да ги водат кон немири во кои може да има и жртви.

Највидлива оваа состојба е кај европските нации-држави, односно кај угедните буржоаски европски општества, кои се повикувале на човековите права секојпат кога тоа им одело во прилог, додека истовремено имале колонии насекаде по светот кои ги третираше како свои робови. Токму презирот кон ова лицемерие, довело до бес кај населението и желба да се отфрли сето она што

буржоаското општество тврдело дека го претставува. По Првата светска војна, во распаднатиот европски политички систем, во ситуација на жртви, раселени лица без државјанство и набљудувачи, човековите права биле доказ за идеализмот на европските демократии. Со Втората светска војна само се зголемил бројот на невини граѓани кои настрадале и се соочиле со илузиите на постоење на неotuѓиви човекови права, па во таква ситуација дури и суровоста на војната им се чинела почесна отколку лицемерието на тогашните општества. По војната и општествената реформа, се појавила и деколонизацијата како процес, од причина што угнетените го искусиле процесот на развивање на свеста за самите себеси.

Реториката за човековите права има своја функција, бидејќи јазикот кој се користи да се оправдаат политички дејствија е суштината на моќта на политиката. За правилно да се процени политичкото дејствување, потребно е да се дојде до мотивите односно вистинските намери на политиката и дали таа се грижи за одржување на своето водство или пак за унапредување на човековите права. Уште по нападите во Соединетите американски држави на 11 септември, политиката од минатото им возврати на САД за нивната лицемерност кон Блискиот исток. Но, поради агресивното ширење на демократијата, човековите права и слободата, кои се одлика на политиката на САД, никој не можел да ја обвини за такво нешто. Така кога американската јавна дипломатија соопштила за своите намери да воведи демократија во исламските општества, тоа било сфатено како лицемерие од кое само тие би имале корист и покрај отмената реторика за поддршка на човековите права. На тој начин државите се обидуваат да дадат законитост на дејствувања кои не можат да бидат законски. Сепак, слободата и човековите права се реални, а оттаму и дејствувањата на државите во насока на заштита на истите.

4.5 Големите и малите сили

Иако војната не е единствено средство во односите помеѓу државите, но постоењето на можноста таа да се примени, влијае на сите други фактори кои би ги промениле перспективите на креаторите на политики. Токму тоа

претставува и проблем во случаите кога има капацитет и волја да се прибегне кон војна – таа ги засенува сите други околности и води кон опстанок или кон уништување. Доколку во државите има задоволни граѓани, па и доколку односите помеѓу државите се на задоволително ниво, воената сила практично нема значење. Воздржаноста и умереноста на меѓународната политика, сепак може да бидат нарушени и да се примени насилство наместо прифатените норми во интерес на политиката. Очекувано е дека не постои ниедна разбирлива причина или спор кој би можел да го предизвика или оправда ужасот на војната.

По Втората светска војна, значително е намалена можноста за војна, особено помеѓу големите сили. За помалите држави, промените кои се случиле во меѓународните односи, биле тешки и со големи последици. Исто така, политичката рамнотежа и еднаквиот пристап до средствата за водење војна односно различните видови оружје, ги присилува државите да бидат внимателни особено со оружјето за масовно уништување. Неизвесноста поради начините на предизвикување индиректен конфликт и помеѓу други држави, ја зголемува изложеноста на помалите држави кои не поседуваат такви оружја, да може многу лесно да се примени сила кон нив. Стратешките промени на земјите кои поседуваат нуклеарно оружје се менува со текот на времето, а оттаму и заштитата на државите кои не го поседуваат станува помала и поризична. Ова од причина што оние кои се воено моќни држави, поседуваат технолошки и економски потенцијал да станат помоќни, додека можноста на послабите држави да го достигнат тоа ниво на заштита се намалува.

Современите држави иако навидум се еднакви, во реалноста не е така. Постојат прва група на држави која по обемот на ресурси, способности и интереси на меѓународен план, доминираат над сите други и во голем дел влијаат на однесувањето на другите држави во меѓународните односи. Овие држави се издвојуваат од другите, дури дотаму што правилата на меѓународната политика немаат исто значење и не се исто применливи од сите држави. Разликите се најоочливи при употребата на сила како инструмент во политиката, која не може да биде употребена против државите од оваа прва група на најмоќни држави, а истовремено, сила може да се употреби против државите кои се на некој начин подолу од нив. Малите и слаби држави можат да се спротивстават на држави кои се на исто ниво со нив или подолу од нив, но не

и на доминантните држави од првата група. Од најголема важност за малите држави е да избегнуваат конфликт со посупериорна сила и да се воздржуваат од зголемување на конфликтот доколку сепак се појави. Ова од причини што моќните држави не само што поседуваат поголеми материјални средства за вложување во средства за одбрана, туку и отпорност кон секакви видови на притисоци и закани од страна на меѓународната заедница. Поврзаноста меѓу силите во структурата на современите меѓународни односи е нарушена поради јазот настанат од воената способност на помалиот број на моќни држави и поголемиот број на останатите послаби држави. Спак, помалку веројатно е дека бројот на првокласните моќни држави ќе се зголемува, додека поверојатно е бројот на слабите држави кои немаат доволно заштита да се зголемува со развојот на технологијата во иднина, секако доколку меѓународните односи не се развијат во друга насока.

Големите или доминантните држави, кои не можат да бидат поразени во војна од било која друга држава, се примарни во однос на другите држави. Тие честопати се наметнуваат и во поглед на технолошки напредок, а нивната култура и јазик се прелеваат и влијаат врз другите општества до одреден степен. Вакви држави се обично неколку и тие можат да го променат светскиот поредок доколку им се даде повод за светско уништување. Позицијата на секоја држава зависи од нејзиното воено и политичко однесување, но и од економската моќ и технолошкиот потенцијал по кој одредена држава се издвојува. Секако при споредба на државите треба да се имаат во предвид и историските, културните и општествените корени кои имаат значително влијание во целокупното однесување на државата.

Политичарите, како и општата јавност, тежнеат многу лесно да ги карактеризираат државите и да им препишат големина, тежина и особено важност, кои пак класификации опстојуваат во меѓународната хиерархија долг временски период. Позициите на државите на меѓународната сцена, зависат и од степенот колку тие ќе сакаат да влијаат врз нештата кои не се во нивното непосредно опкружување, но и колку нивните лидери ќе бидат подготвени да ги преземат ризиците кои тоа влијание ги носи. Еден пример на однесување на одредена држава, не значи дека на истиот начин ќе дејствува и друга држава која припаѓа на истата група држави, но ќе фрли светлина врз веројатното однесување на другите. Односно, една држава со своето однесување може да

покаже како и зошто другите држави со слични физички димензии, човечки потенцијал и финансиска моќ, би можеле да поминат во иста ситуација.

Сепак, во меѓународните односи се провлекуваат и тешкотии во предвидување на однесувањата на државите и последиците од тоа. Разновидноста на односите и на условите во кои се случуваат е многу голема, а бројот на држави ограничен. Очигледната разлика во постојаните природни ресурси, потоа и на човечките и другите материјални ресурси, во комбинација со политичките способности, им го дава приматот на една мала група на моќни држави и ги класифицира државите на големи и мали сили. Природните и специфични карактеристики на секундарните држави, може да имаат релативна вредност во однос на некоја примарна сила, а може и таа вредност да биде и предмет на промена во одредени околности. Значење кај државите има зголемувањето на несразмерноста на внатрешните способности со нејзината големина, што го зголемува нејзиниот капацитет и способности, а со тоа и дава и предност помеѓу останатите држави.

Од горенаведеното, може да се смета дека мала држава или мала сила е држава која сама или како нечиј сојузник во меѓународната политика, може да има присуство на политичките и воените ресурси на некоја примарна држава на долг рок, без оглед на нејзината тежина која како сојузник на примарната држава таа ја има⁴⁸. Нејзината тежина зависи најмногу од нејзините ресурси и нејзиниот капацитет да ги сочува своите граници кога ќе се намалува присуството на примарната држава. Политиките на малите држави се премногу определени од други за надворешни цели, но истовремено тие не се слободни да влезат во одредени односи со повеќе од една од доминантните сили. Малите држави не се штитеници на други држави, туку самостојни политички ентитети, кои не можат долгорочно да се потпираат на поддршката од другите држави. Но, малите држави имаат ограничена способност да предизвикаат промена во меѓународните односи, која е подложна и на случувањата на меѓународен план, особено на дејствувањата на големите сили. Така и грешките на водачите на големите сили, можат да поминат незабележано или да бидат затскриени од останатите ресурси на големите држави, додека грешките на водачите на малите сили имаат поголеми последици бидејќи не можат ниту да се скријат, ниту да се

⁴⁸ David Vital, 1971, "The survival of small states", Oxford University Press, македонско издание Табернакул, 2009, стр.9

поправат. Сакајќи да го задржат својот идентитет и автономија, положбата на малите држави не е така сигурна, додека нејзините капацитети не се ставени на сериозен тест. Во таква ситуација, ако тие побараат заштита од голема држава – ја губат автономијата, ако останат незаштитени – се соочуваат со надмоќ на големите сили. Најдобро за малите држави сепак е да се трудат да избегнат конфликт или доколку сепак до тоа дојде, со ситуацијата правилно да се управува.

На однесувањето на малите држави сепак влијае и домашната политика, односно надворешната политика е одредена од внатрешните прашања. Но, кога станува збор за воени стратегии како дел од надворешната политика, тие дури и кај ранливите држави, се исклучиво резултат на меѓународниот притисок во одредена насока. Сепак, однесувањето на малите држави, односно дали приоритет ќе има домашната или меѓународната политика, не може никој да гарантира. Двете нивоа на анализа се важни, од причина што додека меѓународното опкружување влијае на домашните политички избори, институционалните одлуки ги моделираат надворешните политики подоцна⁴⁹. Кај новопојавените држави, домашниот институционален развој, може често да биде резултат на надворешните околности, но нема гаранција дека стратегиите за надворешна политика кои ќе произлезат во тие околности, ќе ги рефлектираат овие меѓународни барања⁵⁰. Малите држави, особено новите независни држави, со свои демократски влади, имаат и свои посебни домашни политики, а со тоа последователно и свои посебни надворешни политики.

4.5.1 Малите држави во меѓународните односи

Прифатливо мислење за малите држави е дека тие најчесто се “здружуваат” со големите сили по различни прашања во надворешната политика, отколку да се спротивстават на нивниот став. Но, тука се и другите преференци како идентитетот, општественото уредување, одредени моќници,

⁴⁹ Miriam Fendius Elman, “The Foreign Policies of Small States: Challenging Neorealism in Its Own Backyard”, *British Journal of Political Science*, бр.25, 1995, стр. 171-217

⁵⁰ Ibid (49)

идеи и слично, кои имаат свое влијание во однесувањето на малите држави. Меѓународниот систем остава мал простор за грешка при носење на одлуките на државите, кои водени од својот опстанок и надворешното опкружување, немаат многу избор при одлучувањето. За разлика од нив, големите сили се оние кои балансираат со потенцијални опасности и кои во случај на криза се во состојба за брза реакција, особено како помош кон малите и слаби држави кои се нивни сојузници.

Изборите на државите во надворешните односи кон другите држави, се одредени не само од надворешното безбедносно опкружување, туку и од ставовите на релевантни актери во меѓународните односи, водени од идеи, идентитети и секако материјален интерес. Стратешките интереси на државите, односно надворешните рамки посакувани од владите, се резултат на нивната материјална моќ, идеологија и влијание од нивните елити⁵¹. Со промена на власта секако ќе се променат и целите на државата во нејзината надворешна политика. Но, и покрај сличната положба на одредени држави на меѓународен план, тие може да се однесуваат сосема различно, во зависност од сите горенаведени околности, кои се релевантни за државите во одреден момент. Дури и да нема значајна промена во безбедносното опкружување на некоја држава, таа може да се однесува поинаку во меѓународните односи, единствено како резултат на промената на владејачките идеи или на интересите на нејзините елити.

Идеите на власта, но и на влијателните политички елити во државите, ги дефинираат надворешната политика и целите кои државата сака да ги постигне, многу повеќе отколку што тоа го прави мислењето на јавноста по одредено прашање. Ниедна влада не е толку универзална и репрезентативна, односно секоја влада претставува одредени индивидуи и групи повеќе отколку другите. Тоа се вобичаено владејачките елити чии идеи и наклонетост се пресудни при одредување на државните интереси. Доколку кај нив постои согласност во врска со важните прашања за државата, тие ќе успеат да одржат баланс помеѓу моќта и новопојавените закани. Државните идеи за кои е потребен консензус кај

⁵¹ John Owen, "Transnational Liberalism and U.S Primacy", International security 26, No.3, 2001, стр.122

владачките елити се два типа: идеи во врска со идентитетот на државата и идеи за целта на државата⁵².

Првите вклучуваат идеи за посакуваното општествено уредување на државата и предодредуваат како лидерите на надворешната политика ќе се справат со секој даден предизвик или закана во таа сфера, но и како ќе се дефинираат националните интереси на државата, кои ќе одредат со кого и против кого државата ќе се идентификува и усогласува⁵³. Вторите се однесуваат на целта на државата, односно наклонетоста кон меѓународни сојузи, која е последица не само на дистрибуцијата на моќ, туку и на варијација на општествените уредувања во државите. Ова значи дека државите ќе тежнеат да се здружуваат со држави кои поседуваат компатибилни општествени уредувања, а истовремено ќе балансираат со државите чие општество може да биде потенцијален извор на закана⁵⁴. Политичките елити не секогаш делеле исти идеи за својата држава, особено во повоен период тие поседуваат сосема различни преферирани модели на општествено уредување и тоа како резултат на идеолошка трансформација на државата во современиот период. Дури и кога државите прибегнуваат кон употреба на сила со цел да ја утврдат или зацврстат нивната идеологија, тие веруваат дека со тоа го креираат како внатрешното, така и надворешното опкружување во нивна полза. На тој начин, со зголемување на идеолошките сличности во општествата на различни држави, лидерите ќе тежнеат да се здружуваат со нив, па дури и да им помогнат на лидерите со слични иде да дојдат на власт во други држави. Целите кои државите ќе сакаат да ги постигнат на овој начин може да бидат различни, “од економска и дипломатска поддршка на интернационални идеолошки сојузници, па се до принудна промена на владачкиот режим со вооружена борба”⁵⁵.

Владачките идеи влијаат на целосното однесување на државата во меѓународната сфера, особено во нејзината надворешна политика. Од водачите на државите зависи како тие ги согледуваат потенцијалните закани, нивното непосредно опкружување, а со тоа и политиките кои ќе ги преземаат со цел

⁵² Giorgi Gvalia , David Siroky , Bidzina Lebanidze & Zurab Iashvili, “Thinking Outside the Bloc: Explaining the Foreign Policies of Small States”, Security Studies Publication 22:1, Routledge, London, UK, 2013, стр.98-131

⁵³ Ibid (52)

⁵⁴ Ibid (52)

⁵⁵ Ibid (52)

постигнување на посакуваниот исход. Сепак, идеално би било доколку кај државите постои конзистентност при носењето на одлуките, дури и во случаите кога е потребно прилагодување кон новонастанати околности. Од тие причини, надворешното опкружување на државите е важно за одредување на нивната политика, нивните потенцијални закани, како и евентуалното здружување на меѓународно ниво со сличните на нив.

4.6 Безбедноста на малите Европски држави

За малите држави постои генерално прифатена идеја во меѓународното право дека поради нивната ранливост и немање на доволно капацитет, тие треба да најдат сила која ќе ги заштити или да се приклучат кон некој безбедносен сојуз кој ќе ја гарантира нивната безбедност и ќе им овозможи политички, но и економски просперитет. Овие гледишта биле засновани на светскиот поредок по светските војни, Студената војна и деколонизацијата и од тие причини ја дефинирале безбедноста исклучиво преку цврсти воени и економски термини⁵⁶. Со глобализацијата и развојот на меѓународната економија, особено од периодот на 1990-те, на малите држави почнало да се гледа како на паметни, отпорни, иновативни и флексибилни држави. Доброто менаџирање и компетентноста на централно ниво се покажале најсуштински за така мали и независни ентитети кои имале моќ да ги ограничат или ублажат надворешните потреси како економските кризи на пример. Но, како слабост кај малите држави се покажало недоволното внимание посветено на новите закани и ризици од секаков вид како природни катастрофи, инфраструктурни пропаѓања, прекини во снабдување, сајбер безбедност, епидемии и други недржавни закани како внатрешни немири и движења кои можат сериозно да ја загрозат нивната територија и интегритет.

Кога станува збор за безбедноста, малите држави скоро секогаш добивале заштита од нивните поголеми и помоќни соседи, а по Втората Светска

⁵⁶ Alyson J.K. Bailes & Baldur Thorhallsson, "Instrumentalizing the European Union in Small State Strategies", *Journal of European Integration* 35:2, 2013, стр. 99-115

Војна, тие ја стекнале и можноста да побараат заштита преку членство во мултилатерални институции, генерално препознаени во меѓународната заедница. Институциите како Обединетите Нации и меѓународните финансиски институции, овозможуваат помош и економска заштита, најчесто условени со наметнати обврски за државите во нивната внатрешна политика. Повеќето Европски држави се здружиле во Европската Унија која исто така им обезбедува економска и политичка заштита, дел од државите ја обезбедуваат нивната сигурност со членството во НАТО сојузот, додека дел од Европските држави и тоа мали држави сепак се одлучиле за неутралност со цел да ја сочуваат нивната независност.

Модерните и помеки закани и ризици кои доаѓаат од недржавни актери, имаат широк спектар на учесници и може сериозно да ја разлишаат безбедноста и на најмоќните држави. Кога станува збор за Европските држави, тие се соочени со т.н “меки” безбедносни проблеми кои ги прават ранливи овие држави како справувањето со природни катастрофи, енергетска безбедност и контрола на криминалот и миграциите. Така малите држави се стремат да се стекнат со бенефитите на заштита од поголемите и помоќни држави, првенствено поради нивната воена ранливост, а потоа и поради заштитата во помеките сфери каде малите држави се уште послаби.

Меѓународните организации, особено во последните две децении, издадоа стратешки документи за безбедноста, кои се разликуваат од старите воени документи со тоа што покриваат многу пошироко поле на безбедносни прашања. Сегашните безбедносни предизвици се сметаат за заеднички грижи за државите и затоа овие документи се отворени и достапни, подготвени заеднички со различни учесници од општествениот живот, за разлика од традиционалните тајни воени стратегии. Целта на овие долгорочни, насочени кон иднината и широкоопфатни документи е да воспостават принципи, цели и насоки, како за домашната јавност, така и во светски рамки, соработка и предупредување за можните закани. Честопати државите сакајќи да ги преземат целите, амбициите и грижите на творците на таквите стратегии, ги внесуваат клучните поенти од таквите документи на организации на кои припаѓаат или се стремат да бидат дел, во свои внатрешни акти. Некои држави одат дотаму со цел да стекнат пријателство, да одвратат непријатели од своите намери или да добијат помош од свои истомисленици. Прашањето кое се наметнува е како да

се надминат разликите помеѓу постоечките безбедносни стратегии и вистинските национални чувства.

Кога станува збор за малите држави, со оглед на нивните безбедносни ризици и малите капацитети за самопомош, тие мораат да подготват стратешки документи кои би им дале насоки за постигнување на посакуваните цели. Тие се немоќни да го променат нивното опкружување на сила, па затоа им останува можноста да се наметнат на околината, до одреден степен, преку влијание и убедување или преку пружање отпор. Од тие причини, малите држави во нивните безбедносни стратегии мора да ја промовираат нивната безбедност, поддршката за глобална помош, промовирање на човекови права и користа која другите држави би ја имале од нив, потоа да сигнализираат лојалност кон актуелна заштитничка држава, светска сила или водечка регионална сила, да ја покаже својата припадност или аспирација да припаѓа на одредена организација како ЕУ, НАТО и слични на нив, како и да дели заеднички цели на иста основа со други мали држави. Доколку нема своја традиција на постоење и своја политика, малата држава може да присвои стратегија од друга држава со која има нешто заедничко како политички систем, внатрешни поделби, вредности и интереси.

4.6.1 Заштитниците на малите држави

Исто така, малите држави може да сакаат да се допаднат на меѓународна организација, бидејќи би можела да ги заштити од поголема надворешна сила, би им пружила помош со што би се намалиле разликите помеѓу големите и малите држави, потоа членството во таа организација ја намалува нееднаквоста во регионите каде што има голема сила која е закана за соседите или пак влегувањето во таква организација е стратегија која би ја искористиле некои држави со цел добивање на спонзорство од една или повеќе влијателни членки или пак држави со кои ги дели истите политички ставови. Сите овие причини може да бидат водечки идеи за малите држави, кои преку здружување во меѓународни организации кои функционираат врз основа на меѓувладина соработка, се стремат да ги постигнат своите цели. Овие организации најчесто

за употреба на своите колективни структури и средства, бараат заеднички договор помеѓу државите-членки и тоа базиран на консензус при носење на одлуките. Малите држави за членство во меѓународни организации имаат и обврски, кои тешко ги поднесуваат со нивните капацитети, а со оглед на бенефитот кој го добиваат во вид на поддршка, трошоци и преземени ризици, плаќаат висока цена со цел да ги задоволат нивните посилни партнери.

Сепак, во интерес на малите држави е да го одржуваат нивното членство во меѓународни организации, а и самите организации обединети и одржливи, со цел јавноста да биде сигурна и да се чувствува безбедно. Од тие причини ваквите организации честопати се медијатори во одредени недоразбирања или спорови помеѓу земји-членки. Проблематични може да бидат ситуациите кога малите држави кои се приврзани за некоја од големите сили, за одредено прашање го сменат однесувањето, односно ги поддржат државите со спротивен став поради тоа што со нив имаат стратешки поблиски интереси.

4.6.2 Европската Унија и малите држави

Доколку стратегиите на малите држави за нивно одржување на меѓународната сцена ги водат кон здружување во Европската Унија (ЕУ) и нејзиното модерно владеење, тие мора да се водат од нивните безбедносни придобивки при барање на членство. Карактеристика на ЕУ владеењето е супранационалниот карактер на нејзините норми, но и заедничкото претставување на сите земји-членки во нејзините органи, каде и малите држави добиваат “фер” третман. Сепак и на ниво на органите на ЕУ, малите држави како политички актери загрижени за својот опстанок, може да бидат разочарани. Институциите на Унијата почесто се борат за големите играчи или им се наклонети на погласните и помоќни баратели, било да е тоа со насочување средства и ресурси или во легислативниот процес.

Можности за малите држави сепак постојат и тоа преку институциите каде на релевантни позиции ќе се назначат претставници кои доаѓаат од мали држави, тие во одреден момент можат да преземат иницијативи и да покренат одредени прашања кои токму нив ги засегаат. На овој начин, претставници на

малите држави, не само што доаѓаат на значајни позиции, како во Европската комисија, легислативниот орган на Унијата, туку и можат да го свртат вниманието на теми кои се нивна експертиза или од големо значење за нив. Од приоритетите кои ќе ги постават малите држави, ќе зависи и товарот кои тие самите ќе го преземат да се справат со одредена материја. Секако постои и можноста за влијание во Европскиот парламент каде се дебатира легислативата, а малите држави можат да учествуваат со нивни аргументи или преку нивно претседателство. Но, останува фактот дека најголем дел од одлуките во рамки на Унијата се носат со мнозинство, каде многу лесно малите држави можат да бидат надгласани. Единствено што им останува на малите држави е правото на вето, а и консензусот на сите држави-членки кој е потребен во најстратешките области како надворешни работи, безбедност и сигурност.

Тука е и разликата помеѓу класичниот облик на постоење на држава-заштитник на мала држава и ЕУ како организација, односно држава-заштитник би овозможила физичка заштита преку конкретна помош, додека ЕУ како заштитник единствено може да понуди помош на економско ниво, во финансиската и монетарната политика на државата, надворешната трговија, како и во други области како здравство, образование, климатски промени и слично. Унијата има заеднички политики и во однос на внатрешната безбедност како борба со криминалот, спречување на тероризмот, контрола на своите граници, илегалната миграција и слични области каде има пошироко и посеопфатно влијание, но не и класична одбрана со безбедносни сили.

Кога станува збор за војна и мир, регулативата на ЕУ не е таа која ги спречува државите да започнат војна, туку влијанието кое го има Унијата врз земјите-членки и кандидатите за членство во слободата на движење, единствениот пазар и системот на владеење, базиран на чувството на припадност и заеднички интереси. Самиот факт дека повеќе средно големи држави формираат заедничка Унија, која е заснована на солидарност, им дава на членките повеќе простор за заедничко справување со државите кои се големи сили.

Колкави и да се потешкотиите со кои се соочува Европската Унија во своето функционирање, таа сеуште претставува соодветно решение за малите држави кои немаат многу алтернативи за прифаќање на посмирена позиција на меѓународен план, истовремено следејќи ги своите интереси. На некој начин,

Унијата има стратешка определба за прифаќање на мали држави, за кои се смета дека имаат витални позиции, како за советување, така и за развивање и имплементација на стратегиите на ЕУ. Одлуките на ЕУ повлекуваат и голем степен од суверенитетот преку пренесување на јавните функции на наднационално ниво и преку обврзувачката регулатива која е над националната, што претставува многу поголем влог за малите држави, отколку постоење на надворешна држава-заштитник.

Малите држави се соочуваат и со ризик по нивниот идентитет, не само стратешки преку намалената слобода на одлучување, туку и економски бидејќи нивните ресурси можат да бидат купени од други држави, потоа демографски преку опасноста од иселување, социјално преку миграција и културно поради притисокот за употреба на јазиците на Унијата и културните придобивки. Дури некои транснационални опасности, малите држави ризикуваат и да ги зголемат, како криминалот, тероризмот, илегалната миграција и слично, со тоа што преку спуштените граници се изложуваат самите на големиот Европски простор каде тие феномени исто така постојат. Овие ризици за малите држави можат да бидат и занемарени доколку се пропратени со зголемување на просперитетот, еднаквиот третман со соседните држави и загарантираните надворешни граници. Малите слаби држави, доколку се повеќе внатрешно поделени и уназадени, повеќе и ќе ги прифатат овие промени кои ќе им ги донесе здружувањето во сојуз на држави.

Од сето тоа произлегува дека изборот на ЕУ како заштитник на малите држави, претставува дилема за која треба да се имаат во предвид придобивките и загубите во конкретниот случај. Придобивките како зголемената сигурност и безбедност и внатрешниот начин на работа на ЕУ кој ги надминува државните граници и ограничувањата на државниот суверенитет, државите би ги стекнале доколку се подготвени за подлабока трансформација, отколку кога би имале држава-заштитник. Теоретски, малите држави имаат еднаква позиција во колективитетот на држави во Унијата, но тие мора да се носат со големи внатрешни и надворешни обврски кон другите држави-членки, соседи и приматели на помош. На пример, придонесите кон буџетот на ЕУ зависат од приходите на државата, не од нејзината големина, што значи некои помали држави плаќаат за поголеми кои “заработуваат” помалку.

Доколку пак стане збор за некое безбедносно прашање кое ја засега било која членка, ЕУ имаат капацитет да создадат сеопфатни политики со кои мала држава без многу искуство во справување со проблемот, ќе треба да посвети сериозни напори, финансиски средства и човечки ресурси, за да се справи со истите, во свое име и во име на другите држави-членки.

Кога станува збор за конкретни национални интереси на одредена држава, Европската Унија е многу соодветен гарант на безбедноста кај малите држави, кои повеќе не се соочуваат со опасноста од војна. Дури и кај оние држави кои се свесни за постоење на потенцијална опасност, ЕУ нуди дополнителна политичка и егзистенцијална безбедност, како и спречување на евентуални конфликти во ризични подрачја како Западен Балкан.

Малите држави може да имаат поголем бенефит од ресурсите на ЕУ како регулативата, добрата пракса, но и ургентна помош во области како воспоставување на ред и поредок, владеење на правото, гранична контрола, спречување на тероризмот, намалување на криминалот, справување со природни несреќи и катастрофи и слично. Истовремено, тие се многу мали за да извршат некакво влијание кај глобалните феномени, во кои спаѓаат и безбедносните, што може да направи да се чувствуваат дека заостануваат од брзиот развој на другите земји-членки. Но, преку здружување, малите држави се ослободени од обврската да се справуваат со големи проблеми сами, нешто што е тешко остварливо од една држава која би ја имале за заштитник.

Поради сето тоа, ЕУ не може да се смета исклучиво за економска унија, иако нејзината улога во цврстата одбрана е минимална, бидејќи нејзините меки безбедносни функции им обезбедуваат на малите Европски држави занемарување на нивната слабост како мали. Тука е секако и процесот на евроинтеграција кој врши притисок на државите за јавно да ги прифатат нормите и целите на Унијата, па дури и да ги имплементираат во целост, уште пред самиот влез како членка. Не-воените политики на ЕУ, особено во полето на безбедноста, се вградени во општествата до ниво на секој поединец, што ги оневозможува властите да ги скријат Европските стратегии од јавноста.

Влијанието на ЕУ е најслабо во традиционалните димензии на безбедноста, а и самата таа се состои од многу различни држави-членки, како на пример има НАТО членки и држави кои не се дел од НАТО алијансата, потоа држави кои имале свои колонии во минатото, но и држави кои самите биле

нечии колонии, а секако и држави кои поседуваат нуклеарно оружје и такви кои се строго против тоа. Ова укажува на можноста државите да балансираат во нивниот став, помеѓу Европеизацијата и национално одредените положби, по одредено безбедносно прашање. Исто така, постојат и прашања кои се дел од т.н. меки безбедносни политики на Унијата, кои во некои земји не се ни сметаат за безбедносни прашања и обратно, прашања кои државите ги сметаат за безбедносни, но не и Европските елити. Од овие причини, стратешките области кои ќе ги опфати членството во ЕУ, честопати варираат од држава до држава.

Малите држави кои ги применуваат насоките на ЕУ за не-традиционални безбедносни цели, можат тоа да го сторат на многу начини и од различни мотиви, додека оние кои имаат поинакви национални ставови од тие на Унијата, може да бидат обесхрабрани од членство. Сепак, меѓународните организации се повеќе им нудат на државите меки форми на безбедност, со кои би се заштитиле од новите безбедносни закани денес. Малите држави генерално имаат интерес да се здружуваат во сојузи првенствено поради нивната воена слабост и економска ранливост, додека новите безбедносни ризици не ги загрижуваат до тој степен да сметаат дека членството во меѓународни организации би било соодветно решение. Сепак, малите држави кои се стремат за членство може да бидат и од добро за Унијата, бидејќи и самата таа како организација е потребно да се адаптира на промените и новите членки. Со заедничка стратегија за малите слаби држави, ЕУ ќе придонесе за сеопфатен безбедносен пристап кон нејзините членки, но и Европските држави кои се надвор од Унијата.

4.6.3 Европската Унија како безбедносен фактор

Малите држави имале маргинална улога во развојот на ЕУ како безбедносен фактор, па така иницијативите и одлуките за заедничка надворешна и безбедносна политика биле оставени на големите држави-членки. Дури и недонесувањето на одредени иницијативи во институциите на Унијата, било поради несогласување на големите сили. Малите држави во Унијата се погодени од овие односи, односно од развојот на ЕУ како безбедносен фактор, која сеуште претставува атрактивна безбедносна организација за нив.

Безбедносните проблеми за малите држави се поразлични од оние на големите сили, бидејќи нивниот недостиг на моќ ги прави помалку влијателни во меѓународните случувања, а им дава и помалку време за реакција и простор за грешка. Дури и во рамки на меѓународните институции, послабите и посилните актери се соочуваат со различни проблеми⁵⁷. Големите сили се грижат како да ги употребат институциите за повторно разгледување на статус кво ситуацијата на регионално или глобално ниво, во согласност со нивните преференци, додека малите сили тежнеат кон тоа да ги прифатат условите создадени од големите актери, како поврат за придобивките од организацијата⁵⁸. Од ова произлегува дека зајакнувањето на Европската Унија во полето на безбедноста е корисна и непроблематична за малите држави, кои на овој начин можат да бидат слушнати, па дури и да влијаат на безбедносната политика на институционално ниво. Тие се промотори на мултилатерален и мирен пристап во безбедносната политика, базиран на мирно коегзистирање, светски мир и решавање на конфликти. Овој пристап е карактеристичен за малите држави-членки на ЕУ, без оглед дали се НАТО членки или не и го претставува нивниот безбедносен идентитет. Тие одат подалеку во нивните безбедносни интереси со тоа што се обидуваат да зачуваат што поголема автономија, преку влијание врз големите сили од кои тие самите зависат. Но, да го зголемат нивното влијание можат единствено преку членство во меѓународни организации, а учеството во такви организации ја намалува нивната автономија. Како ќе се зголемуваат придобивките, така и процесот ќе станува пообврзувачки и ќе опфаќа повеќе области. Држава за која овие чекори претставуваат дилема, треба или да се предаде целосно на процесот на интеграција кој би довел до поголема зависност, или да ја зачува својата автономија, а со тоа и можноста за влијание врз другите држави. Овие процеси се особено изразени кај малите држави, бидејќи големите сили секогаш ја имаат можноста да одбијат да земат учество во одредена фаза од процесот. Нивната моќ да го сторат тоа, лежи во политичката поддршка која би ја добиле и воените ресурси со кои располагаат, за разлика од

⁵⁷ Anders Wivel, The Security Challenge of Small EU Member States: Interests, Identity and the Development of the EU as a Security Actor, Blackwell Publishing, Oxford, UK, JCMS 2005 vol.43, No.2, 2005, стр.393-412

⁵⁸ Ibid (57)

малите држави кои не можат да си го дозволат истото поради опасноста од напуштање од страна на Унијата, во која тие и онака не се одлучувачки фактор.

Малите држави биле секогаш под закана на војните за превласт на големите сили, но со институционализација на нивните односи по Студената војна, преку создавањето на Европската Унија, Европа се стекнала со еден центар на моќ со цел да се бори против нестабилност и со тек на времето поттикнувала мирно решавање на конфликти без употреба на насилство. Нејзините членки ги промовирале човековите права, заштита на малцинствата, демократијата и решавање на конфликти по мирен пат, бидејќи тоа однесување било и предуслов за членство. Меката односно не-воена природа на ЕУ направила малите држави да не се чувствуваат маргинализирано, а сепак да го зачуваат нивниот безбедносен идентитет.

Унијата за првпат го покренала прашањето за заедничка одбрана, како и заедничка надворешна политика и тоа преку амбицијата за зајакнување на безбедноста на сите начини, од заеднички интереси, независност и интегритет на Унијата, па се до зачувување на мирот, зајакнување на меѓународната безбедност и соработка, како и развивање на демократијата, човековите права и фундаментални слободи. Со тоа ЕУ ги преземала важните безбедносни функции во регионот, но останала да биде цивилна моќ, без армија и можност да учествува во воени случувања. Слабите воени капацитети на Унијата и нејзината јасна определба да биде цивилна моќ, во комбинација со новата безбедносна ситуација и стабилноста на цела Европа, ја прават најсоодветна безбедносна организација за Европските неутрални мали сили. Меката безбедносна агенда на евроинтеграцијата, совршено се вклопува и кај малите држави-членки кои не се неутрални, односно им дава можност да ја водат нивната традиционална безбедносна политика, фокусирајќи се на стабилно безбедносно опкружување, дипломатија, човекови права и слободи и слично.

Развојот на ЕУ како безбедносен актер на меѓународната сцена, бил дилема за малите држави, бидејќи фокусот на меките безбедносни проблеми како политичката и економската нестабилност или граѓанските војни, значеле дека тие веќе ги делат безбедносните проблеми на Унијата, дури и да нема голем ризик да се случат на нивна територија. Формалната еднаквост на малите и големите сили во ЕУ, им дава можност на државите да бидат слушнати од сите подеднакво во процесот на носење на одлуки. Иако грижите на малите

сили да не бидат исклучени од заедницата на држави, одиграле значајна улога при формулирање на нивните безбедносни стратегии кон ЕУ како фактор на стабилност и сигурност, тие сепак успеале да најдат начин да ја сочуваат нивната автономија и истовремено да го максимизираат нивното влијание. На тој начин Европската безбедносна политика се покажала како компатибилна со идентитетот и интересите на малите држави.

Очекувањата од ЕУ како безбедносен фактор и нејзината способност ефикасно да дејствува, се покажале почнувајќи од 1990-те, кога државите-членки земале активно учество во менаџирање на конфликтите во Ирак, Сомалија, Руанда, Босна и Херцеговина, Албанија, но со не многу значајна улога. При распадот на Југославија, ЕУ не успеала да ги спречи војните, кои сепак се случувале во Европскиот регион, а со тоа ја докажала својата неспособност да дејствува ефикасно во безбедносни работи во регионот⁵⁹.

Понатамошниот развој на ЕУ на безбедносно ниво, особено по настаните од 11 септември во САД, имаат значајни последици бидејќи Унијата се насочила кон подобрување на целокупниот кризен менаџмент и превенцијата од конфликти. Се сметало дека постоење на свои воени капацитети, многу би ја подобрило подготвеноста на ЕУ за воена реакција и секоја држава-членка алоцирала одреден број на воени сили за евентуална одбрана. Ревидирани и подобрени биле и процедурите за носење на одлуки, но сепак останува тоа дека големите сили се оние кои имаат поголеми шанси да иницираат или блокираат одредени акции и воени мисии, токму поради нивното поголемо учество во воените капацитети. Во реалноста, многу потешко е за малите држави да ги спречат големите сили во нивните намери, бидејќи тие се маргинализирани во процесите на носење на одлуки, особено по безбедносните прашања во Унијата. Но, со зголемување на воените капацитети на ЕУ, ќе се зголеми и нејзината зависност од поголемите држави-членки. Ова значи дека државите ќе треба да алоцираат и поголеми средства на полето на безбедноста и одбраната, што за малите држави би било тешко подносливо и само би ја зголемило нивната зависност од големите држави.

⁵⁹ Единствено успешни биле контакт-групите за Босна и Косово, кои ја преземале неуспешната мисија од Обединетите Нации и ЕУ

Токму периодот околу 2001 година, кога Унијата ги зајакнува нејзините безбедносни функции, ја поддржува и борбата против терористичките напади, со дипломатска, воена поддршка, но и со разузнавачки информации, со што Унијата покажала обединетост и ефикасност на меѓународната сцена, нешто што го немала во периодот на 1990-тите. Но, разликите помеѓу големите и малите сили сеуште постоеле. Препознатлив бил истиот начин на однесување кога станувало збор за Европската безбедност, односно малите држави биле исклучени од ад-хок одлуките и процесите кои подразбирале воена акција. Институциите не обезбедувале ниту координација или консултација, дури и во случаи кога големите сили не се согласувале по однос на важни безбедносни прашања.

Овие промени во функционирањето на ЕУ, предизвикани од појавата на тероризмот со кој се ставил крај на ерата по Студената војна, на некој начин се нова ера во безбедносната политика на ЕУ. Иако големите сили не се ни труделе да ја скријат нивната меѓусебна соработка, без инволвирање на малите држави во тие процеси. Ова ја променило и дилемата за интеграција која постоела кај малите држави, односно тие повеќе не се соочувале со страв да не бидат заробени во Унијата или да не бидат напуштени, туку ризикот се претворил во заработување и исклучување, во исто време, во рамки на организацијата. За нив сеуште постои ризикот да бидат исклучени од процесот на носење на одлуки, бидејќи големите држави ги носат важните одлуки во, но и надвор од институциите. Истовремено, тие ризикуваат да бидат затекнати во последиците од тие одлуки, бидејќи најчесто трошоците кои ги повлекуваат донесените одлуки во ЕУ, не може да се однесуваат само на оние кои се заслужни за донесување на истите. Она што им останува на малите држави во меѓународните односи е да се стремат кон зајакнување на институционалното владеење во рамки на Европската Унија, особено во безбедносната политика, со цел ублажување на ефектите од несразмерната моќ на големите и мали држави.

Иако институциите на ЕУ се формално зајакнати, малите држави се сеуште маргинализирани, што дополнително ја прави поприфатлива идејата за големите сили да креираат неформални ад-хок тела за нивна меѓусебна соработка. Значи колку повеќе малите држави се обидуваат да ги зајакнат формалните моќи на институциите, толку повеќе го зголемуваат ризикот од заобиколување на институциите од страна на големите сили поради нивната

голема моќ и влијание. Идентитетот на малите држави е загрозен доколку ЕУ со тек на времето се трансформира во безбедносен фактор, првенствено поради тоа што најчесто тие се неутрални актери поради нивната немоќ. Секако и малите држави-членки на НАТО алијансата ќе бидат во незавидна позиција со прераснувањето на ЕУ во воена сила, која како суперсила би го предизвикала односот со северно-атлантската алијанса.

4.6.3.1 Можности за Европските мали држави

Стратешките можности за малите држави се движат помеѓу заштита на автономијата и максимизирање на влијанието, односно офанзивна и дефанзивна стратегија. Дефанзивната опција досега се покажала како помалку ефикасна за малите држави и нивниот пристап кон безбедносната политика на ЕУ, додека офанзивната, фокусирајќи се на здружување со други држави, може да биде подобра опција за нив.

На ниво на Европскиот континент, Европската Унија обезбедува многу значајни безбедносни функции, особено за малите држави и тоа: помага во превенција од враќање кон воениот натпревар на силите од минатото и ја ублажува нестабилноста на Европската територија. На овој начин, малите Европски држави, избегнуваат некои од традиционалните проблеми во меѓународните односи. Нерамномерната моќ е помалку важна во стабилен и мирен регион како Европа, отколку во политички нестабилен регион каде постои и ризик за војна. Ова им остава повеќе можности на малите држави, кои дури и во случаите на носење погрешни одлуки, ќе се соочат со помали последици по безбедноста на државата.

Сето горенаведено покажува како зајакнувањето на ЕУ во поглед на безбедноста и одбраната е предизвик особено за малите држави, кои истовремено имаат голем бенефит од присуството на силен Европски безбедносен фактор. Доколку малите слаби држави се незадоволни и се обидат да ги спречат силните држави во своите намери, тие можат да ги избегнат и да ги носат одлуките надвор од Европските институции. Важно за малите актери е да прифатат одредена нееднаквост во процесот на носење одлуки, вклучувајќи и

нееднаквост во ресурсите за одредени операции и ризикот кој тие го носат. Тие би можеле да се насочат кон зајакнување на политиките на ЕУ кои се однесуваат на транс-националните безбедносни проблеми како тероризмот, организираниот криминал, илегалната миграција и слично. Наоѓање на соодветни решенија во овие области, зависи многу повеќе од компетентноста отколку од воените ресурси на државите, а може да претставува и уникатен начин за малите сили со кој би влијаеле на меѓународната сцена и би координирале заеднички активности на државите-членки.

Она што може малите сили да го извлечат како поука од досегашните односи помеѓу државите, особено здружени во сојузи како Европската Унија, е дека тие треба да ја искористат нивната маргинална улога за да влијаат на одредени прашања, наместо да се обидуваат да ги спречат големите сили во нивните обиди. Формалната еднаквост на државите во Европските институции е помалку важна кога станува збор за безбедноста, токму поради нееднаквоста на воените ресурси и поголемиот ризик на кој се изложуваат при имплементација на одредени одлуки. Доколку ЕУ преземе одговорност за поголем број на воени операции или оди уште понапред во нејзината политика за заедничка одбрана, малите држави моат да станат уште позанемарливи. Но, тие секогаш можат да ја искористат токму нивната недостиг на моќ со цел да стекнат влијание врз одредени прашања, што прави да бидат перцепирани од страна на големите сили како членки кои објективно ги застапуваат сите гледишта на проблемот и тоа во најдобар интерес за Унијата.

Потоа, малите сили треба да се стремат да градат консензус по конкретни прашања, кој не би бил во спротивност со активностите на било која од големите членки на ЕУ. Притоа, да се осигураат дека ја имаат поддршката од силните држави во процесот на носење на одлуките. Овие елементи би ги насочиле малите држави во нивното однесување во институциите на Европската Унија, особено во областа на безбедноста, да бидат поуспешни отколку во минатото. Сеуште атрактивната Европска Унија продолжува да обезбедува заштита од враќање кон натпреварот во воена моќ и да ја одржува стабилноста на Европскиот континент. Како резултат на функционирањето и подобрувањето на Унијата низ годините, се јавува како стабилен регионален безбедносен фактор, кој им овозможува на малите држави-членки да ги избегнат некои од традиционалните безбедносни проблеми во меѓународните односи.

Безбедносните идентитети на државите низ годините се трансформираат, а кај малите држави, иако сеуште во нееднаква положба со големите сили и занемарени во процесот на носење на одлуки, трансформиран е нивниот ризик и тој претставува опасност од тоа да бидат напуштени или заробени во исто време од страна на Унијата. Обидот за зајакнување на институционалните процедури во рамки на ЕУ, може да биде контрапродуктивно за малите сили, чиј идентитет веќе е загрозен со зголемувањето на ЕУ како воен актер на меѓународната сцена. Од тие причини, тие би требале да се насочат помалку кон ограничување на големите сили, а повеќе кон нивниот бенефит од стратешките Европски безбедносни политики.

4.7 Можни сценарија за малите држави

Малите сили се држави кои препознаваат дека не можат да ја одржат нивната безбедност сами, односно со своите капацитети и можности, па поради тие причини мораат да се потпрат на помошта на други држави, институции и процеси. Нивната неможност да сметаат на самите себе, треба да биде препознаена и од други држави вклучени во меѓународната политика. За да ја зголемат нивната безбедност и сигурност, малите сили се приклучуваат на сојузи на држави и алијанси кои можат да ја гарантираат нивната карактеристична ситуација. Од безбедносен аспект, малите држави се доживуваат како пасивни и во лошо светло бидејќи придонесуваат многу малку кон глобалната безбедност, а во некои случаи дури и ја дестабилизираат. Додека големите сили се држави чии лидери сметаат дека можат сами да носат одлуки, кои би можеле да имаат големо влијание во меѓународните односи, а малите сили се оние држави чии лидери се на мислење дека нивните ставови може да имаат некакво меѓународно влијание, но во никој случај одлучувачко. Малите сили најчесто не можат да дејствуваат сами и тоа однесување да има влијание на целокупниот меѓународен систем. Безбедноста на државите долго време се толкувала преку воената моќ и капацитет кој го поседува, но тие не можат да бидат одлучувачки бидејќи денес зависат од технолошки и научни

подобрувања, како и економски капацитети. Доколку државите не ги следат новите текови во полето на безбедноста, ќе заостане и нивниот потенцијал.

Слабите држави и состојбата во која се наоѓаат, се преиспитувани за нивната независност доколку се воено доминирани од друга држава. Тие не се способни да се соочат со војна со било која голема сила, под еднакви услови, а нивната позиција и релативната безбедност се мерливи во специфичните услови во кои се наоѓа државата во меѓународните односи. Дури и во истиот историски период, различни слаби држави кои се наоѓаат во различни региони и соседи, се соочуваат со различни проблеми. Но, тие не се секогаш и без исклучок неспособни и беспомошни жртви на системот на држави, напротив, некои од нив се во состојба да искористат одредена ситуација во нивна полза и да препознаат можност за нивно издигнување на меѓународно ниво.

И покрај критериумите по кои се карактеризираат државите како големина на територија, број на население, човечки и економски потенцијал и слично, за мали држави во меѓународните односи се сметаат оние кои се со мала моќ. Нивната неспособност да се заштитат себеси, без разлика дали воено или економски, од посегнување по нив од страна на големите и силни држави. Големите сили или супермоќните држави имаат најголемо значење во меѓународните односи и самите тие ја создале таа состојба во светот да моќта носи повторно моќ, во смисла на влијание, одлучување и креирање политики.

Воениот потенцијал на малите држави е ограничен во однос на истиот кој го имаат големите сили и ниту една од нив не може да се надева дека под некои услови ќе парира со некоја од моќните држави. Нееднаквоста на внатрешните ресурси во ситуација на конфликт е огромна, а оттаму и неспособноста на малата сила да одржи дури и ограничен или индиректен конфликт со некоја голема сила и на кратко време. Од тие причини потребно е покомплексно и појасно разбирање на другите политички фактори, како притисоците од страна на засегнати страни и слично. Доколку во некој конфликт се појави ривалство од страна на големите сили, малите држави може и да се поделат според припадноста кон нив, а тој би завршил со тоа што регионот целосно би потпаднал под хегемонија на онаа голема држава која најмногу вложувала во успехот на конфликтот. На тој начин, големите сили наместо како ублажувачки фактор, може да се покажат како самопоразувачки за малите држави, односно исходот ќе зависи од улогата која малата сила ја има во

крајната цел на големата држава. Доколку партнерството со некоја соседна силна држава, се покаже неповолно па дури и непродуктивно, тоа може да има за последица да малата држава го промени својот заштитник, во друг поефикасен и силен сосед. Одлучувачко ќе биде прашањето дали потенцијалниот слаб партнер, како мала и политички изолирана држава, би можел да послужи на целите на надмоќната сила. Внатрешните ресурси на малата држава, кои се поограничени за да возвратат во иста мера како моќната држава, зависат и од интересите заради кои големата држава влегла во конфликтот. На крајот се сведува на улогата на малата сила во склоп на односите на големите сили, што е функција на политиката и на однесувањето на државите.

Во случајот пак на конфликт помеѓу голема и мала сила, слабата држава има ограничена вредност и скоро никакво влијание врз глобалната политика, за разлика од нејзиниот противник. Сепак, не постои јасна и едноставна формула за успех во еден меѓународен конфликт, каде силата е реален фактор. Доколку станува збор за конфликт помеѓу прекумерно силните и несразмерно слабите, иако зависи од вклучените страни, но ниедна можна комбинација на ресурси, луѓе и материјални средства, не може да го реши конфликтот во полза на слабиот. Единствено што и останува на малата држава да го издржи или дури и да го отфрли таквиот конфликт е да го максимизира својот воен потенцијал, внимателно да ја користи дипломатијата во своја полза, разумно да ги користи сите достапни политички и стратешки средства за овозможување притисок однадвор во однос на конфликтот. Една од многуте опасности кои ја демнат малата сила која би се соочила со конфликт, независно дали со противник од надвор или во границите на државата, е тоа дека огорченоста и стравот на населението, од кои дошло до конфликтот, со текот на времето се пренесуваат во сите делови на структурата на државата⁶⁰. Од тие причини, нереално е да се очекува дека малата сила ќе се прилагоди на ситуацијата и ќе се справи со конфликтот, бидејќи е веќе со намалено политичко и воено дејствување.

⁶⁰ Ibid (48)

5. Заклучок

Бројот на суверени држави постојано се зголемува, особено по периодот на Втората светска војна, со што може да се каже дека живееме во време на сецесија. Динамиката на тие случувања е одредена од интересите на државите, меѓународното препознавање и стратегиите на движењата за осамостојување. Суверените држави се чуварите на глобалната политика и тие одлучуваат кои држави ќе бидат признаени како независни. По 1945 година се случиле промени поради идеолошки, безбедносни и економски фактори, со што државите се ослободиле од притисокот да ја прошируваат нивната територија. Истовремено, со појавата на глобализацијата, државите можеле да опстојат, но почнале да се соочуваат со поделби од внатре.

Правото на самоопределување, препознаено од Обединетите Нации, им овозможило на нациите без држави, да се стремат кон поголема контрола врз нивната политичка судбина. Со тоа се случил огромен раст на движењата за независност кои барале и формална самостојност како нации. Од тој момент и меѓународното признавање добива на значење, а предизвикот за државите е не како да се прошират, туку како да се одржат или барем да се поделат на контролиран начин. Со оглед на фактот дека сите нови држави се одземени делови од постоечки држави, владите се сеуште загрижени дека сецесијата во еден регион ќе се прелее и во друг.

Прашањата кои се наметнуваат се: кое право има приоритет, дали она на државите да ја сочуваат својата територија или правото на нациите без држави да ја одберат својата политичка судбина, дури и кога тоа би значело нарушување на територијалниот интегритет на друга држава? А потоа и по

какви критериуми се одредува кои нации без држави имаат право на независност? Одговорите на овие прашања се сеуште непрецизни, но со поставени норми на однесување, како и меѓународно препознавање⁶¹.

Стратегиите на движењата за независност, покажуваат дека тие се свесни, организирани и стратешки ориентирани. Лидерите на овие движења се вообичаено добро обучени за меѓународниот режим на признавање, како и за стратешките интереси за нивната нова држава, поради кои се впуштаат во институционални и вон-институционални методи за постигнување на нивната цел, како квази-дипломатија, конекции со дијаспората и слично. Движењата најчесто применуваат две генерални стратегии за нивно препознавање. Првата е да ја таргетираат централната власт, од која ќе бараат поголеми права, автономија, па дури и референдум за да го искористат правото да одлучат за својата политичка судбина. Втората е да се донесе меѓународната заедница во овој натпревар и да се убеди да изврши притисок врз централната власт или пак да се заобиколи целосно и да ја препознае новата нација како таква. Изборот на стратегијата која ќе се употреби зависи од локалните технолошки, институционални, историски и други фактори, но тој зависи и од околностите во кои ќе се случува. Така едниот начин е карактеристичен за зрели демократии, добро институционализирани модерни општества, додека другиот начин се карактеризира со насилство, во помалку развиени и помалку демократски општества.

Но, колку далеку би одеа државите, па и меѓународната заедница, со цел демократизација на процесот на сецесија? Со тоа двете фундаментални прашања - под кои услови самоопределувањето го подредува правото на државите да ја сочуваат својата територија и што се смета за нација која го заслужува тоа право? – остануваат нејасни и без авторитети кои би одлучиле за нив. Овие прашања останува да бидат решавани во моментот на појавувањето и

⁶¹ Првиот и наједноставен начин да се добие независност е преку согласност на државата, односно таа самата го повлекува нејзиното право на вето и го признава нејзиниот регион како независна држава. Вториот начин, карактеристичен за минатото, е деколонизацијата, процес кој бил во рацете на највисоките претставници на империите кои и самите колонии ги стекнале на произволен начин. Третиот начин бил распаѓање односно распуштање, процес кој се разликувал од стекнувањето на независност како такво. И четвртиот начин, делумно реализиран, е корективното право на независност на нациите кои биле жртви на злосторства водени од страна на државите од кои тие биле дел.

од страна на државите, меѓународната заедница и стратешките подвизи на движењата за независност.

Интегритетот на големите држави, чија големина значи дека и нивната популација е похетерогена, е доведен во прашање поради групите на народи кои сметаат дека државата не им служи на нивните интереси и потреби. Малите држави се обично похомогени или им е полесно да се справат со различните сегменти на хетерогена популација. Истовремено, тие мораат да бидат повешти интернационално, со цел да ја сочуваат својата независност во насилното опкружување, да балансираат со големите сили, имајќи ја националната гордост како најсилен фактор за тоа.

Доколку сите индикатори се насочат кон малите држави, особено е важно да се има во предвид и политичкиот контекст во кој се наоѓаат тие. Фактор кој најмногу ја одредува една држава како мала е тоа дека е заштитена од свој сосед-чувар, а во најголем дел од случаите тоа е нејзиниот предок од кој таа самата како држава постигнала самоопределување и независност. Во поглед на големината, тоа би била населена територија која има ограничени природни ресурси, а едвај доволни воени капацитети кои би ја гарантирале националната безбедност. На овие држави им е многу тешко да воспостават гео-политичка и гео-стратешка важност, бидејќи се ограничувачки фактори за нив.

Во дваесет и првиот век, меѓународното политичко опкружување се менува многу брзо, но сепак многу малку е веројатно припојување на мали држави кон големите сили со регионална и интернационална сукцесија поради нивната моќ да го сторат тоа. Така малите држави се фактор во меѓународните односи, а нивното влијание и ефикасност како динамични и флексибилни актери, унилатерално или мултилатерално, нема да исчезне. Борбата на малите држави да опстојат, со текот на времето добива на динамика, бидејќи сфатиле дека бенефитите од тоа да се биде голема држава се намалиле. За среќа на малите држави, никогаш не било полесно да се биде мал отколку во моменталниот меѓународен систем со најголем степен на мир, економска отвореност и институционализација во досегашниот развој.

Користена литература

- Baylis and Smith, *The Globalization of World Politics*, 3rd Edition, Oxford University Press: Oxford, 2006
- Leon P. Baradat, *Political Ideologies: their origins and impact*, 5th Edition, Prentice-Hall International: New Jersey, 1994
- Р.Џенингс и А.Ватс, *Меѓународниот закон на Опенхајм*, Oxford University Press, 9то издание, 2008
- Р.Мекордајл, *Меѓународното право, граници и имагинација*, во Д.Милер и С.Хашми, *Граници и правда*, Princetone University Press, New Jersey, 2001
- *International security journal*, Vol.18, No.4, 1994
- Gupta R., 2007, Some factors affecting independence movements: An overview. *The Economics of Peace and Security Journal*
- Coakley, J., 1980, Independence Movements and National Minorities: Some Parallels in the European Experience; *European Journal of Political Research*, vol.8
- Rokkan, S. ,1975, "Dimensions of state formation and nation building: a possible paradigm for research on variations within Europe", во Tilly, C., *The Formation of National States in Western Europe*, Princeton: Princeton University Press
- Регулатива на УНМИК 1999/i (25 јули 1999 година), <http://www.unmikonline.org/regulations/1999/reg01/99.htm>
- Извештај на Генералниот секретар на транзициската администрација на ООН во Источен Тимор, S/2002/432 (17 април 2002 година)
- Четиринаесетти извештај на Генералниот секретар на мисијата на ООН во Сиера Леоне, S/2002/679 (19 јуни 2002 година)
- Thomas Benedikter, *Solving Ethnic Conflict through Self-Government: a short guide to autonomy in Europe and South Asia*, Eurac Research: Bozen/Bolzano, јуни 2009

- Rajat Ganguly, *Autonomy and Ethnic Conflict in South and South-East Asia*, Routledge: London, 2012
- Claudia Saladin, 1991, "Self-Determination, Minority Rights, and Constitutional Accommodation: The Example of the Czech and Slovak Federal Republic", *Michigan Journal of International Law*
- Patrick Thornberry, *Is There a Phoenix in the Ashes? - International Law and Minority Rights*, 1980, в *Michigan Journal of International Law*, vol.13, 1991
- Francesco Capotorti, *Study on the rights of persons belonging to ethnic, religious and linguistic minorities*, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1, 1979
- Conference on Security and Cooperation in Europe: Final Act, 1 August 1975; <https://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true>
- Thomas Buergenthal, *International Human Rights Law and the Helsinki Final Act: Conclusions*, in *Human rights, International law and the Helsinki Accord*, *Michigan Law Review*, vol.77, 1979
- Conference on Security and Cooperation in Europe: Charter of Paris for a New Europe, 21 November 1990; <https://www.osce.org/mc/39516?download=true>
- Antonio Cassese, *The Helsinki Declaration and Self-Determination*, in *Human rights, International law and the Helsinki accord*, New York: Universe Books, 1977
- The 1990 CSCE/OSCE Copenhagen Document, Organization for Security and Co-operation in Europe, 29 June 1990, <https://www.osce.org/odihr/elections/14304?download=true>
- Vernon Van Dyke, *The Cultural Rights of Peoples*, *Universal human rights journal*, vol.2, април-јуни 1980
- J.Raz, *Legal Rights*, *Oxford Journal of Legal Studies*, 1984, стр.1
- M. Guibernau, *Nations without states: Political communities in the Global Age*, *Michigan Journal of International Law*, 2004, vol.25
- Quiggin, T., "Seeing the invisible", *World Science Publishing Co.*, 2007, стр.27
- David Vital, 1971, "The survival of small states", *Oxford University Press*, македонско издание Табернакул, 2009
- Miriam Fendius Elman 1995, "The Foreign Policies of Small States: Challenging Neorealism in Its Own Backyard", *British Journal of Political Science*, бр.25

- John Owen, 2001, "Transnational Liberalism and U.S Primacy", *International security* 26, No.3
- Giorgi Gvalia , David Siroky , Bidzina Lebanidze & Zurab Iashvili, 2013, "Thinking Outside the Bloc: Explaining the Foreign Policies of Small States", *Security Studies Publication* 22:1, Routledge, London, UK
- Alyson J.K. Bailes & Baldur Thorhallsson, 2013, "Instrumentalizing the European Union in Small State Strategies", *Journal of European Integration* 35:2
- Anders Wivel, *The Security Challenge of Small EU Member States: Interests, Identity and the Development of the EU as a Security Actor*, 2005, Blackwell Publishing, Oxford, UK, *JCMS* 2005 vol.43, No.2
- Arzt, Donna E., and Lukashuk, Igor I., 'Participants in International Legal Relations', in Charlotte Ku and Paul F. Diehl, *International Law: Classical and Contemporary Readings*, Boulder, 1998
- Bayefsky, Anne F., *The UN Human Rights treaty system: Universality at the Crossroads*, Ardsley, N.Y: Transnational publishers, 2001
- Bull, Hedley, *The Anarchical Society: A study of Order in World Politics*, New York: Columbia University Press, 1977
- Downs, George W., Michael A.Jones, Reputation, Compliance and International law, *Journal of legal studies* 31:S95, 2002
- Finnemore, Martha, *National Interests in International society*, N.Y: Cornell University Press, 1996
- Abbott, Kenneth W. and Duncan Snidal, Why States act through Formal International Organizations, *Journal of conflict resolution* 42:3, 2000
- Beitz, Charles R., *Political theory and International relations*, Princeton, N.J: Princeton University Press, 2011
- Fisch, Jorg, The Role of International Law in the Territorial Expansion of Europe, *ICCLP Review* 3:5, 2000
- Gong Gerrit W., *The Standard of Civilization in International Society*, Oxford: Clarendon Press, 1984
- Held, David and Koenig-Archibugi, Mathias, *Taming Globalization: Frontiers of Governance*, Cambridge Polity Press, 2003
- Keohane, Robert A., 'Global Governance and Democratic Accountability', in David Held and Mathias Koenig-Archibugi, *Taming Globalization: Frontiers of Governance*, Cambridge: Polity Press, 2003

- Krasner, Stephen, International regimes, N.Y: Cornell University Press, 1983
- Mearsheimer, John, The tragedy of Great Power Politics, New York: Norton, 2001
- Carter, Barry E., Philip R. Trimble, Curtis A. Bradley, International law, New York: Aspen law and business, 2003
- Frank, Thomas M., The Power of Legitimacy among Nations, New York: Oxford University Press, 1990
- Miller, David, On nationality, New York: Clarendon Press, 2005
- Raustiala, Kal, Anne-Marie Slaughter, International law, International relations and Compliance, handbook of International Relations, London: Sage, 2002
- Simmons, A. John, Moral principles and Political Obligations, Princeton, N.J: Princeton University Press, 2007
- Adams, Nassau A., Worlds Apart The North-South Divide and the International System, London, Zed Books, 1993
- Barker, Martin, The New Racism, London, Junction Books, 1982
- Cottey, Andrew, The Pursuit of Peace: A Framework for International Action, Bristol, Saferworld, September 1994
- Slaughter, Anne-Marie, 'Building Global Democracy', Chicago Journal of International Law 2000
- Steinberger, Helmut, 'Sovereignty', in Encyclopedia of Public International Law, Amsterdam: North-Holland, 2000
- Capra, Fritjof, The Turning Point: Science, Society and the Rising Culture, London, Wildwood House, 1982
- Verzijl, J.H.W, W.P. Heere, J.P.S. Offerhaus, International law in Historical Perspective, vol. 11, Boston: M. Nijhoff, 1992
- Young, Iris Marion, Inclusion and Democracy, Oxford University Press, 2000
- Atwood Brian, Conflict Prevention in Today's World, Washington DC, Georgetown University, 1998
- Cerny, Philip G., Neomedievalism, Civil War and the New Security Dilemma: Globalisation as Durable Disorder, Civil Wars, spring 1998
- Bahro, Rudolf, The Alternative in Eastern Europe, London, Verso, 1978
- Boutros-Ghali, Boutros, An Agenda for Peace, New York United Nations, 1995

- Cerny, Philip G., Neomedievalism, Civil War and the New Security Dilemma: Globalisation as Durable Disorder, Civil Wars, spring 1998
- Clark J, Democratizing Development: The Role of Voluntary Organizations, London, Earthscan Publications, 1991
- Deacon, Bob and others, Global Social Policy: International Organisations and the Future of Welfare, London, Sage Publications, 1997
- Gray, John, False Dawn: The Delusions of Global Capitalism, London, Granta Books, 1998
- Capra, Fritjof, The Turning Point: Science, Society and the Rising Culture, London, Wildwood House, 1982
- Kennedy, Paul, Preparing for the Twenty-First Century, New York Random House, 1993
- Ryle, John, How to Profit From a War, The Independent Magazine, September 1989
- Higgins, R., The New United Nations and the Former Yugoslavia, International Affairs, July 1993
- Huntington, Samuel P., The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order, New York, Simon and Schuster, 1997
- Kaldor, Mary, New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era, Cambridge: Polity Press, 1999
- Rummel Reinhardt, The Common Foreign and Security Policy and Conflict Prevention, London, International alert and Saferworld, May 1995
- Smith, Edwin M. and Weiss, Thomas G., UN Task-Shering: Towards or Away from Global Governance, London, Macmillan Press, 1998
- Weiss, Thomas G., Beyond UN Subcontracting: Task-Sharing with Regional Security Arrangements and Service Providing NGOs, London, Macmillan Press, 1998
- Topcu, Yasemin, Humanitarian NGO Networks: Identifying Powerful Political Actors in an International Policy Field, Berlin, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung, January 1999
- Verdery, Katherine, What Was Socialism and What Comes Next?, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1999
- Von Hippel, Karin, Democracy by Force: US Military Intervention in The Post-Cold War World, Cambridge, Cambridge University Press, 1999

- Waters, Malcolm, Globalization, London, Routledge, 1995
- Hopkins, Terence K. and Wallerstein, Immanuel, The Age of Transition: Trajectory of the World-System 1945-2025, London, Zed Books, 1996
- Bertrand Badie, Realism under Praise or a Requiem? The Paradigmatic Debate in International Relations, International Political Science Review, vol.22, no.3, 2001
- Zandee, Dick, Building Blocks for Peace: Civil Military Interaction in Restoring Fractured Societies, The Hague: Netherlands Institute of International Relations, September 1998
- Hocking, B.; Jarol B. Manheim, Strategic Public Diplomacy and American Foreign Policy: The Evolution of Influence, New York: Oxford University Press, 1994
- Colin Robertson, Working With America After 9/11, Journal of International Relations No.67, 2005
- Jan Egeland, Impotent Superpower – Potent Small State: Potentials and limitations of Human Rights Objectives in the Foreign Policies of the United States and Norway, Oslo: Norwegian University press, 1988
- Beatrice Hibou, Privatising the state, London, Hurst, 2004
- Weale, Sally, Once Were Warriors, The Guardian, November 1999
- Weiss, T.G. and Campbell, K.M., Military Humanism. Survival., September – October 1991
- Kaplan, Robert D., Balkan Ghosts: A Journey through History, London, Macmillan, 1993
- Fleur Johns, the invisibility of the Transnational Corporation: An analysis of international law and legal theory, Melbourne University Law Review, vol.19/1994
- Henry Kissinger, Does America Need a Foreign Policy? Toward a diplomacy for the Twenty-First Century, New York: Simon and Schuster, 2001
- Jessica T. Mathews, Power shift, Foreign Affairs jan/feb 1997
- Westlake, M., The Third World (1950-1990) RIP, Marxism Today, August 1991
- E.A. Cohen, A Revolution in Warfare, Foreign Affairs, march/april 1996
- Joseph S. Nye, Soft Power: The Means to Success in World Politics (Cambridge MA: Perseus Publishing 2004)

- Williams, Michael C., *Civil-Military Relations in Peacekeeping*, Adelphi Paper, International Institute for Strategic Studies, 1998
- David Hoffman, *Beyond Public Diplomacy* (Foreign affairs, vol.81, no.2, 2002)
- Andrew F.Cooper, *Niche Diplomacy: Middle powers after the Cold War*, London: Macmillan, 1979
- Michael Edwards/ Simon Zadek, *Governing the Provision of Global Public Goods: The Role and Legitimacy of Nonstate Actors*, Oxford University Press 2003
- Zakaria Fareed, *Democratic Tyranny*, Prospect, December 1997
- World Bank and Carter Center, *From Civil War to Civil Society: The Transition from War to Peace*, Washington DC, World Bank and Carter Center, July 1997
- Wallerstein, Immanuel, *The Modern World System*, London, Academic Press, 1999
- J. Guehenno, *The end of the Nation-State*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1995
- Brian Hocking, *Catalytic Diplomacy: Beyond Newness and Decline*, Mellissen, *Innovation in Diplomatic Practice*; Richard Langhorne, *The diplomacy of non-state actors*, *Diplomacy and Statecraft*, vol.16/2005; James p. Muldoon, *The diplomacy of business*, *Diplomacy and Statecraft*, vol.16/2005
- Thomas Risse-Kappen, *Bringing Transnational Relations Back In*, Cambridge University Press ,1995
- Wolfgang Reinicke, *Global public Policy, Governing without Government?*, Washington: Brookings Institutino Press 1998
- Fen O.Humpson and Dean F.oliver, *Pulpit Diplomacy: A Critical Assessment of the Axworthy Doctrine*, *International Journal*, vol.53, no.3, 1988
- Falk, R., *On human Governance: Toward a new global politics*, Pennsylvania State University Press, 1995
- Paul Sharp, *Mullah Zaeef and Taliban Diplomacy: An English School Approach*, *Review of International Studies*, vol.29, no.4, 2004
- Inge Kaul/ Pedro Conceicao/ Katell Le Goulven/ Ronald U.Mendoza, *Providing Global Public Goods*, Oxford University Press 2003

- Michael Watking/ Mickey Edwards/ Usha Thakrar, *Winning the influence game: Effective business strategies for managing governmental relations*, New York, Wiley&Sons 2001
- Susan Strange, *States, firms and diplomacy*, *International Affairs*, January 1992
- Susan Strange, *The retreat of the state. The diffusion of power in the world economy*, Cambridge: Cambridge University Press 1996
- *The responsibility to Protect: A Report of The International Commission on Intervention and State Sovereignty*, Ottawa: International Development Research Centre, 2001
- Alesina, A., E. Spolaore, *The size of nations*/Alberto Alesina and Enrico Spolaore. Cambridge, MA: MIT Press, 2003
- Cooper, A.F., and T.M. Shaw *The diplomacies of small states: between vulnerability and resilience*. London: Palgrave Macmillan, 2009
- Ronald Nasgaard, *The Mystic North: Symbolist landscape Painting in Northern Europe and North America*, Toronto: University of Toronto Press, 1984
- Gupta, R. "The Effect of Opportunity Costs and Pacifism on Protests in Occupied Regions." Department of Economics, California State University Bakersfield, 2006
- Harris, N. 1990. *National Liberation*. New York: I.B. Tauris. Hirshleifer, J. 1989. "Conflict and Rent-seeking Success Functions – Ratio vs. Difference Models of Relative Success." *Public Choice*, Vol. 63
- Roemer, J.E. "Rationalizing Revolutionary Ideology." *Econometrica*, Vol. 53, No. 1, 1985
- Skaperdas, S. "Cooperation, Conflict, and Power in the Absence of Property Rights." *American Economic Review*, Vol. 82, No. 4, 1992
- Bailes, A.J.K, *Does a small state need a strategy?* Occasional paper, University of Iceland Centre for the Study of Small States, 2009, http://stofnanir.hi.is/ams/sites/files/ams/Bailes_Final_0.pdf
- Cottey, A. *Sub-regional cooperation in the New Europe*. London: Palgrave Macmillan. Council of the European Union. 2003. *A secure Europe in a better world – the European security*, 1998
- Katzenstein, P. *Small states in world markets: industrial policy in Europe*.

Ithaca: Cornell University Press, 1985

- Katzenstein, P. The smaller European states, Germany and Europe. In *Tamed power: Germany in Europe*, ed. P. Katzenstein, 251–304. London: Cornell University Press, 1997
- Briguglio, L., G. Cordina, S. Vella, and C. Vigilance. *Profiling vulnerability and resilience: a manual for small states*. London: Commonwealth Secretariat, 2010 <http://publications.thecommonwealth.org/tools-for-mainstreaming-sustainable-development-in-small-states-865-p.aspx>
- Featherstone, K., and C.M. Radaelli. *The politics of Europeanization*. Oxford: Oxford University Press. Geneva Centre for Democratic Control of Armed Forces. *Nd. Who we are*, 2003
- Archer, C., N. Nugent, *Small states and the European Union. Current Politics and Economics of Europe* 11, no. 1, 2005
- Handel, M. *Weak states in the international system*. London: Frank Cass, 1981
- Neumann, I.B., S. Gstohl. *Lilliputians in Gulliver's World? Small states in international relations*. Reykjavik: Centre for Small State Studies, 2004
- Baker Fox, A. *The power of small states. Diplomacy in World War II*. Chicago: University of Chicago Press, 1959
- Keohane, R.O. *Lilliputians' dilemmas: small states in international politics*. *International Organization* 23, no. 2, 1969
- Magnúsdóttir, G.L. *Small states' power resources in EU negotiations: the case of Sweden, Denmark and Finland in the environmental policy of the EU*. PhD thesis, University of Iceland, 2009
- Blitz, B.K. *War and change in the Balkans: nationalism, conflict and cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006
- Nugent, N. *The government and politics of the European Union: seventh edition*. London: Palgrave Macmillan, 2010
- Organization for Security and Cooperation in Europe. *OSCE strategy to address threats to security and stability in the twenty-first century*, 2003, <http://www.osce.org/mc/40533>
- Schimmelfennig, F., U. Sedelmeier. *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. Ithaca: Cornell University Press, 2005
- Panke, D., *Small states in the European Union: coping with structural disadvantages*. London: Asghate, 2010

- Roberts, J.L., and C. Vigilance. Tools for mainstreaming sustainable development in small states. London: Commonwealth Secretariat, 2011, <http://publications.thecommonwealth.org/tools-for-mainstreaming-sustainable-development-in-small-states-865-p.aspx>
- Thorhallsson, B. Small states in the European Union. London: Ashgate, 2000
- Thorhallsson, B., Domestic buffer versus external shelter; viability of small states in the new globalized economy. European Political Science. European Political Science 10, 2011
- Thorhallsson, B., A. Wivel., Small states in the European Union: what do we know and what would we like to know? Cambridge Review of International Affairs 19, no. 4, 2006
- Jakobsen, P.V., 'Sleeping Through the Night? EU Member Involvement in Military Conflict Management in the 1990s' by Wivel, A., *Explaining European Integration* Copenhagen: Copenhagen Political Studies Press, 1998
- Arter, D., 'Small State Influence Within the EU: The Case of Finland's Northern Dimension Initiative'. *JCMS*, Vol. 38, No. 5, 2000
- Walt, S.M. The origins of alliances. Ithaca, NY: Cornell University Press. Whitman, R.G. 2011. Normative power Europe: empirical and theoretical perspectives. London: Palgrave Macmillan, 1987
- Elgström, O., 'Norm Negotiations. The Construction of New Norms Regarding Gender and Development in EU Foreign Aid Policy'. *Journal of European Public Policy*, Vol. 7, No. 3, 2000
- Flournoy, M., Smith, J., Ben-Ari, G., McInnis, K. and Scruggs, D., *European Defence Integration: Bridging the Gap between Strategy and Capabilities* Washington, DC: Center for Strategic and International Studies, 2005
- Scheuerman, W.E. Hans Morgenthau: realism and beyond. Cambridge: Polity Press, 2009
- Börzel, T.A., 'Pace-Setting, Foot-Dragging and Fence-Sitting: Member State Responses to Europeanization'. *JCMS*, Vol. 40, No. 2, 2002
- Jakobsen, P.V., 'Military Forces and Public Security Challenges'. by Pugh, M., Sidhu., *The UN and Regional Security: Europe and Beyond*, Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2003
- Steinmetz, R., A. Wivel., Small states in Europe. Challenges and opportunities. Farnham: Ashgate, 2010

- Jakobsen, P.V., 'The ESDP and Civilian Rapid Reaction: Adding Value is Harder than Expected'. *European Security*, Vol. 15, No. 3, 2006
- Kronsell, A., 'Can Small States Influence EU Norms? Insights from Sweden's Participation in the Field of Environmental Politics'. *Scandinavian Studies*, Vol. 74, No. 3, 2002
- Galloway, D., 'The Treaty of Nice and Small Member States'. *Current Politics and Economics of the European Union*, Vol. 11, No. 1, 2002
- Hill, C. 'The Capability–Expectations Gap, or Conceptualizing Europe's International Role'. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 31, No. 3, 1993
- World Bank. 2011. Small states and the financial crisis,
<http://go.worldbank.org/YX770A97D0>
- Archer, C., Nugent, N., 'Introduction: Small States and the European Union'. *Current Politics and Economics of Europe*, Vol. 11, No. 1, 2002
- Christoff, J.A., St Laurent, J.A., 'Stabilization and Reconstruction. Actions Needed to Improve Governmentwide Planning and Capabilities for Future Operations'. United States Government Accountability Office, GAO-08-228T, 2007
- Forster, A. 'Defence and European Integration'. *Journal of Theoretical Politics*, Vol. 9, No. 3, 1997
- Enos-Attali, S., 'Non-Aligned States in the EU: An Example of Europeanization in the Field of Foreign and Security Policy?', European Foreign Policy Conference, 2005
- Posen, B., 'European Union Security and Defence Policy: Response to Unipolarity?' *Security Studies*, Vol. 15, No. 2, 2006
- Jonson, P., *The Development of the European Security and Defence Policy – An Assessment of Preferences, Bargains and Outcomes*, Stockholm: FOI-Swedish Defence Research Agency, 2006
- Amstrup, N. 'The Perennial Problem of Small States: A Survey of Research Efforts'. *Cooperation and Conflict*, Vol. 11, No. 3, 1976
- Kingdon, J.W., *Agendas, Alternatives, and Public Policies* (Boston, MA: Little Brown, 1984
- Laatikainen, K.V., 'Norden's Eclipse: The Impact of the European Union's Common Foreign and Security Policy on the Nordic Group in the United Nations'. *Co-operation and Conflict*, Vol. 38, No. 4, 2003

- Jakobsen, P.V, *Nordic Approaches to Peace Operations: A New Model in the Making?* , London, New York: Routledge, 2006
- Wivel, A., 'The Security Challenge of Small EU Member States: Interests, Identity and the Development of the EU as a Security Actor'. *JCMS*, Vol. 43, No. 2, 2005
- Larsen, H., 'Concepts of Security in the European Union After the Cold War'. *Australian Journal of International Affairs*, Vol. 54, No. 2, 2000
- Manners, I., 'Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?' *JCMS*, Vol. 42, No. 1, 2002
- Keohane, R.O., 'Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond' bo Keohane, R.O., *Neorealism and Its Critics*, New York: Columbia University Press, 1986
- Pedersen, T., 'Questions of Leadership'. *Co-operation and Conflict*, Vol. 38, No. 3, 2003
- Antola, E., 'The Future of Small States in the EU'. In Farrell, M., Fella, S. and Newman, M., *European Integration in the 21st Century*, London: Sage, 2002
- Kassim, H. and Menon, A., 'European Integration Since the 1990s: Member States and the European Commission'. ARENA seminar, University of Oslo, 2004
- Arter, D., 'Small State Influence Within the EU: The Case of Finland's Northern Dimension Initiative'. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 38, No. 5, 2000
- Deighton, A., 'The European Security and Defence Policy'. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, No. 4, 2002
- Christmas-Møller, W., 'Some Thoughts on the Scientific Applicability of the Small State Concept: A Research History and a Discussion' bo Höl, O., *Small States in Europe and Dependence*, Vienna: Wilhelm Braumüller, 1983
- Crowe, B., 'A Common European Foreign Policy after Iraq?'. *International Affairs*, Vol. 79, No. 3, 2003
- Antola, E., Lehtimäki, M., *Small States in the EU*, Turku: Jean Monnet Centre of Excellence, 2001
- Archer, C., Nugent, N., 'Introduction: Small States and the European Union', *Current Politics and Economics of Europe*, Vol. 11, No. 1, 2002

- Duke, S.W., 'Small States and European Security' bo Reiter, E. and Gärtner, H., *Small States and Alliances* Heidelberg: Physica-Verlag, 2001
- Gärtner, H., 'Small States and Security Integration'. *Coexistence*, Vol. 30, Blackwell Publishing Ltd 2005
- Jervis, R., 'Co-operation under the Security Dilemma'. *World Politics*, Vol. 30, No. 2, 1978
- Heisbourg, F., 'Europe's Strategic Ambitions: The Limits of Ambiguity'. *Survival*, Vol. 42, No. 2, 2000
- Hoffmann, S., 'Towards a Common European Foreign and Security Policy'. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 38, No. 2, 2000
- Goetschel, L., 'The Foreign and Security Policy Interests of Small States in Today's Europe' bo Goetschel, L., *Small States Inside and Outside the European Union*, Dordrecht: Kluwer, 1998
- Keukeleire, S., 'Directorates in the CFSP/CESDP of the European Union: A Plea for "Restricted Crisis Management Groups"', *European Foreign Affairs Review*, Vol. 6, No. 1, 2001
- Missiroli, A., 'Europe's Security Policy Today'. *Internationale Politik*. Transatlantic Edition, Vol. 3, No. 4, 2002
- Gegout, C., 'The Quint: Acknowledging the Existence of a Big Four-US Directoire at the Heart of the European Union's Foreign Policy Decision-Making Process'. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, No. 2, 2002
- Kelstrup, M., 'Small States and European Political Integration: Reflections on Theory and Strategy' bo Petersen, I.D., Tiilikainen, T., *The Nordic Countries and the EC* Copenhagen: Copenhagen Political Studies Press, 1993
- Joenniemi, P., 'From Small to Smart: Reflections on the Concept of Small States'. *Irish Studies in International Affairs*, Vol. 9, 1998
- Gärtner, H. and Höll, O., 'Austria' bo Reiter, E. and Gärtner, H. (2000) *Small States and Alliances* (Heidelberg: Physica-Verlag, 2001
- Knudsen, O.F., 'Analysing Small-State Security: The Role of External Factors' bo Bauwens, W., Clesse, A., Knudsen, O.F., *Small States and the Security Challenge in the New Europe*, London: Brassey's, 1996
- Miles, L., 'Sweden and Finland' bo Manners, I. and Whitman, R. (2000) *The Foreign Policies of European Union Member States*, Manchester: Manchester University Press, 2000

- Lassinantti, G., 'Small States and Alliances – A Swedish Perspective' bo Reiter, E. and Gärtner, H., *Small States and Alliances*, Heidelberg: Physica-Verlag, 2001
- Knudsen, O.F., 'Small States, Latent and Extant: Towards a General Perspective'. *Journal of International Relations and Development*, Vol. 5, No. 2, 2002
- Gärtner, H., 'European Security after September 11'. *International Politics*, Vol. 40, No. 1, 2003
- Morrow, J.D., 'Alliances and Asymmetry: An Alternative to the Capability Aggregation Model of Alliances'. *American Journal of Political Science*, Vol. 35, No. 4, 1991
- Wallace, W., 'Small European States and European Policy-Making: Strategies, Roles, Possibilities' bo Wallace, W., *Between Autonomy and Influence: Small States and the European Union*, Arena Report No. 1/99, Oslo: Arena, 1999
- Rees, N., Holmes, M., 'Capacity, Perceptions and Principles: Ireland's Changing Place in Europe', *Current Politics and Economics of Europe*, Vol. 11, No. 1, 2002
- Beck, Ulrich, *Power in the Global Age*, Cambridge: Polity, 2005
- Aquinas, Saont Thomas, *On Law, Morality and Politics*, Indianapolis, Hackett, 1988
- Petersen, N., 'National Strategies in the Integration Dilemma: An Adaptation Approach'. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 36, No. 1, 1998
- Moberg, A., 'The Nice Treaty and Voting Rules in the Council'. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, No. 2, 2002
- Missiroli, A., 'Mind the Steps: the Constitutional Treaty and Beyond' bo Gnesotto, N., *EU Security and Defence Policy: The First Five Years (1999–2004)*, Paris: Institute for Security Studies, 2004
- Staden, A. van, 'The Netherlands' bo Howorth, J. and Menon, A., *The European Union and National Defence Policy*, London: Routledge, 1997
- Barnett, Michael; Duvall, Raymond; *Power in Global Governance*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005
- Appadurai, Arjun, *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalisation*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1996

- Clark, Ian, *Legitimacy in International Society*, Oxford: Oxford University Press, 2005
- Crawford, Neta C., *Argument and Change in World Politics: Ethics, Decolonization and Humanitarian Intervention*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002
- Byers, Michael, *Custom, Power and the Power of Rules: International Relations and Customary International Law*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999
- Byers, Michael, *Preemptive Self-Defence: Hegemony, Equality and Strategies of Legal Change*, *Journal of Political Philosophy* No.11, 2003
- Byers, Michael; Chesterman, Simon; *Changing the Rules about Rules? Unilateral Humanitarian Intervention and the Future of International Law*, bo J.L.Holzgrefe, Robert O. Keohane, *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003
- Phinnemore, D., 'Austria' bo Manners, I. and Whitman, R. (2000) *The Foreign Policies of European Union Member States*, Manchester: Manchester University Press, 2000
- Wæver, O., 'Integration as Security: Constructing a Europe at Peace', bo Kupchan, C. *Atlantic Security: Contending Visions*, New York: Council on Foreign Relations, 1998
- Mouritzen, H., *External Danger and Democracy: Old Nordic Lessons and New European Challenges*, Aldershot: Ashgate, 1997
- Mouritzen, H., Wæver, O., Wiberg, H., *European Integration and National Adaptations*, Commack: Nova Science Publishers, 1996
- Bennett, William, *Why we Fight: Moral Clarity and the War on Terrorism*, Washington: Regnery, 2003
- Euben, Roxanne L., *Killing (for) Politics: Jihad, Martyrdom and Political Action*, *Political Theory* No.30, 2002
- Tonra, B., 'Denmark and Ireland' bo Manners, I. and Whitman, R. (2000) *The Foreign Policies of European Union Member States*, Manchester: Manchester University Press, 2000
- Wivel, A., 'Danmarks sidste formandskab? Institutionelle dilemmaer og magt-politiske udfordringer for Europas småstater'. *Politologiske Studier*, Vol. 5, No. 4, 2002

- Bond, Brian, War and Society in Europe: 1870 – 1970, Gloucestershire: Sutton, 1998
- Honig, Bonnie, Declarations of Independence: Arendt and Derrida on the Problem of Founding a Republic, American Political Science Review No.85, 1991
- Boot, Max, Savage Wars of Peace: Small Wars and the Rise of American Power, New York: Basic Books, 2003
- Dillon, Michael, Politics of Security: Toward a Political Philosophy of Continental Thought, London: Routledge, 1996
- Möttölä, K., 'Finland, the European Union and Nato – Implications for Security and Defence' by Reiter, E. and Gärtner, H., *Small States and Alliances* Heidelberg: Physica-Verlag, 2001
- Acharya, A., Age of fear: Power versus Principle in the War on Terror, Marshall Cavendish International, Singapore, 2004
- Dougherty, James E., Pfaltzgraff, Robert L., Contending Theories of International Relations, 3rd edition, Harper Collins, New York, 1990
- Gooch, John; Perlmutter, Amos, Military Deception and Strategic Surprise, Cass Publishers, London, 1982
- Cocks, Ioan, Passion and Paradox: Intellectuals Confront the National Question, Princeton: Princeton University Press, 2002
- Booth, Ken; Dunne, Tim; Worlds in Collision: Terror and the Future of Global Order, London: Palgrave, 2002
- Edkins, Jenny, Trauma and the Memory of Politics, Cambridge: Cambridge University Press, 2003
- Elshtain, Jean Bethke, Just War against Terror: The Burden of American Power in a Violent World, New York: Basic Books, 2003
- Isaac, Jeffrey C., Democracy in Dark Times, Ithaca: Cornell University Press, 1998
- Hybel, Alex Roberto, The Logic of Surprise in International Conflict, Lexington Books, Lexington, Massachusetts, 1986
- Alexseev, Michail A., Without warning: Threat Assessment, Intelligence and Global Struggle, St. Martins, New York, 1997

- Betts, Richard K., Intelligence test: the Limits of Prevention, bo How did this happen? Terrorism and the New War, James F. Hoge, Gideon Rose, Public affairs, New York, 2001
- Kurtz, C.F., Snowden, D.J., The New Dynamics of Strategy: Sense-making in a Complex and Coplicated World, IBM Systems Journal, vol.42, No.3, 2002
- Laqueur, Walter, The New Terrorism: Fanaticism and the Arms of Mass Destruction, Oxford University Press, Oxford, UK, 1999
- Der Derian, James, Global Events, National Security and Virtual Theory, Journal of International Studies No.30, 2001
- May, Ernest, Knowing Ones Enemies, Princeton University Press, Orinceton, New Jersey, 1986
- Quiggin, Tom, Response to No Cloak and Dagger Required: Inteligence Support to UN Peacekeeping, Intelligence and National Security, vol.13, No.4, 1998
- Robert, Jervis, Perception and Misperception in International Politics, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1976
- Anghie, Anthony, Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law, Cambridge, Cambridge University Press, 2004
- Mark Laffey, The Imperial Peace: Democracy, Force and Globalization, European Journal of International Relations No.5, 1999
- Barkawi, Tarak, Retrieving the Imperial: Empire and International Relations, Millennium: Journal of International Studies No.31, 2002
- Barkawi, Tarak, The Postcolonial Moment in Security Studies, Review of International Studies No.32, 2006
- Smith, Steve; Booth, Ken; Zalewski, Marysia, International Theory: Positivism and beyond, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1996
- Keal, Paul, European Conquest and the Rights of Indigenous Peoples: The Moral Backwardness of International Society, Cambridge: Cambridge University Press, 2003
- Duffield, Mark, Global Governance and the New Wars: The Merging of Development and Security, London: Zed Books, 2001
- Honig, Bonnie, Democracy and the Foreigner, Princeton: Princeton University Press, 2001

- Ignatieff, Michael, *The Lesser Evil: Political Ethics in an Age of Terror*, Princeton: Princeton University Press, 2004
- Goldstein, Judith; Kahler, Miles; Keohane, Robert O., *Slaughter Anne-Marie; Legalization and World Politics*, Cambridge: MIT Press, 2001
- Anderson, Benedict, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London: Verso, 1992
- Caney, Simon, *Justice Beyond Borders: A Global Political Theory*, Oxford: Oxford University Press, 2005
- Scheid, Don E., *Ethics and Foreign Intervention*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003
- Carter, April, *The Political Theory of Global Citizenship*, London: Routledge, 2001
- Benhabib, Seyla, *The Claims of Culture: Equality and Diversity in the Global Era*, Princeton: Princeton University Press, 2002
- Sebald, W.G., *On the Natural History of Destruction*, New York: Modern Library, 1999
- Shaw, Martin, *War, State and Society*, London: Macmillan, 1984
- Benhabib, Seyla, *The Rights of Others*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004
- Kagan, Robert, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, New York: Vintage, 2003
- Arendt, Hannah, *The Legitimacy of Violence as a Political Act*, *Dissent, Power and Confrontation: Theatre for Ideas/Discussions No.1*, New York: McGraw Hill, 1971
- Arendt, Hannah, *Responsibility and Judgement*, New York: Schocken, 2003
- Arendt, Hannah, *Crises of the Republic*, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1972
- Long, David; Schmitt, Brian C., *Imperialism and Internationalism in the Discipline of International Relations*, New York: State University of New York Press, 2005
- Cassese, Antonio, *Violence and Law in the Modern Age*, Princeton: Princeton University Press, 1988
- Bohman, James, *Citizenship and Norms of Publicity: Wide Public Reason in Cosmopolitan Societies*, *Political Theory No.27*, 1999

- Koskenniemi, Martti, *The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fall of International Law*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001
- Russett, Bruce, *Grasping the democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World*, Princeton: Princeton University Press, 1993
- Schaap, Andrew, *Forgiveness, Reconciliation and Transitional Justice*, London: Palgrave Press, 2005
- Lebow, Richard Ned, *The Tragic Vision of Politics: Ethics, Interests and Orders*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003
- Walzer, Michael, *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*, New York: Basic Books, 1992
- Bull, Hedley, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, London: Macmillan, 1977
- Bull, Hedley, *Intervention in World Politics*, Oxford: Clarendon Press, 1984
- Axtmann, Roland, *Globality, Plurality and Freedom: The Arendtian Perspective*, *Review of International Studies* No.32, 2006
- Coker, Christopher, *The Future of War: The Re-Enchantment of War in the Twenty-First Century*, Oxford: Blackwell, 2004
- Moran, Daniel, *Wars of National Liberation*, London: Cassell&Co, 2001
- De Grief, Pablo; Cronin, Ciaran; *Global Justice and Transnational Politics*, Cambridge: MIT Press, 2002
- Cornel, Drucilla; Rosenfeld, Michael; Gray Carlson, David; *Deconstruction and the Possibility of Justice*, London: Routledge, 1992
- Finnemore, Martha, *Constructing Norms of Humanitarian Intervention*, in Peter J. Katzenstein, *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, New York: Columbia University Press, 1996
- Stone-Mediatore, Shari, *Reading Across Borders: Storytelling and Postcolonial Struggles*, London: Palgrave, 2003
- Foucault, Michael, *Society must be Defended*, New York: Picador, 2003
- Giddens, Anthony, *The Nation State and Violence*, Cambridge: Polity, 1995
- Gray, Christine, *International Law and the Use of Force*, Oxford: Oxford University Press, 2000
- Latham, Robert, *The Liberal Moment: Modernity, Security and the making of Postwar International Order*, New York: Columbia University Press, 1997

- Mann, Michael, *Bound by Recognition*, Princeton: Princeton University Press, 2003
- Sorel, Georges, *Reflections on Violence*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999
- Wendt, Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999
- Scott, Shirley, *The Impact on International Law of US Noncompliance*, by Byers, Michael; Georg Nolte; *United States Hegemony and the Foundations of International Law*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003
- Katzenstein, Peter J., *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, New York: Columbia University Press, 1996
- Habermas, Jiirgen, *The European Nation-State: On the Past and Future of Sovereignty and Citizenship*, *Public Culture* No.10, 1998
- Habermas, Jiirgen, *The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory*, Cambridge, MIT Press, 1998
- Merom, Gil, *How Democracies Lose Small Wars: State, Society and Failures*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003
- Wheeler, Nicholas J., *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*, Oxford: Oxford University Press, 2000
- Jackson, Robert H.; Owens, Patricia; *The Evolution of International Society*, by Baylis, John; Smith, Steve; *The Globalization of World Politics*, Oxford: Oxford University Press, 2005
- Joas, Hans, *War and Modernity*, Cambridge: Polity Press, 2003
- Kaldor, Mary, *New and Old Wars*, Cambridge: Polity, 1999
- Kaldor, Mary, *Global Civil Society: An Answer to War*, Cambridge: Polity, 2003
- Miinkler, Herfried, *New Wars*, Cambridge: Polity Press, 2005
- Welsh, Jennifer, *Humanitarian Intervention and International Relations*, Oxford: Oxford University Press, 2003
- Keane, John, *Reflections on Violence*, London: Verso, 1996
- Keane, John, *Violence and Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004

- Byers, Michael, *The Role of Law in International Politics: Essays in International Relations and International Law*, Oxford: Oxford University Press, 2000
- Lang, Anthony F., *Agency and Ethics: The Politics of Military Intervention*, New York: State University of New York Press, 2001
- Onuf, Nicholas G., *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, Columbia: University of South Carolina Press, 1989
- Mearsheimer, John; Walt, Stephen, *An Unnecessary War*, *Foreign Policy* No.137, 2003
- Steffek, Jens, *The Legitimation of International Governance: A Discourse Approach*, *European Journal of International Relations*, 2003
- Williams, Michael C., *The Realist Tradition and the Limits of International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005
- Lynch, Marc, *Critical Theory: Dialogue, Legitimacy and Justifications for War*, in Sterling-Folker, Jennifer, *Making Sense of International Relations Theory*, Boulder: Lynne Rienner, 2006
- Orford, Ann, *Reading Humanitarian Intervention*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003
- Reid, Julian, *The Politics of International Law*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004
- Walzer, Michael, *Arguing about War*, New Haven: Yale University Press, 2004
- Thomas, Ward, *The Ethics of Destruction: Norms and Force in International Relations*, Ithaca: Cornell University Press, 2001
- Wilson, Richard A., *Human Rights and the War on Terror*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005